48

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

akiračiai

1972 / GEGUŽĖ - MAY / Nr. 5(39)

BLOGIAU NEBUS

KOVA PRIEŠ SAVUOSIUS

NAUJOJI KOALICIJA

Prieš daug laiko jau buvo nusibodę ginčai apie vadizmą, Kybartų aktus, šefystes ir kitus panašius dalykus. Tuose ginčuose ypač aktyvūs buvo *Naujienos*, *Dirva* ir *Laisvoji* (V. Kudirka pasakytų: tfu, su tokia laisve) *Lietuva*. Taip pat nelabai smagu buvo matyti, kaip *Naujienos* nuolat kabinėjosi prie varpininkų leidinių. Dabar visa tai laimingai pasibaigė, dabar visi tie laikraščiai suėjo į glaudžią koaliciją, kurios bene pirmuoju smuiku ėmė groti naujagimė *Naujoji Viltis*. Pavyzdžiui apie Mokslo ir kultūros simpozijumą, kaip ir apie paskutinį Lituanistikos instituto suvažiavimą, *Varpo* redaktorius lygiai taip pat užgiedojo, kaip ir N. V. redaktorius. O jiedviem pritarė *Naujienos*, dar pasikviesdamos į talką *Laisvąją Lietuvą* (ž. *Naujienos*, 1972.V.18). Štai ir turime beveik visus Bremo miesto muzikantus.

Koks yra tos naujos koalicijos pagrindas? Be abejo, anoji kova dėl Lietuvos išlaisvinimo. O dėl Lietuvos išlaisvinimo galima ir su velniu dėtis, kaip kadaise kalbėjo Mykolas Krupavičius. Taip ir susidėjo į krūvą tariamų liaudininkų, tariamų socialdemokratų, tariamų tautininkų ir tariamų voldemarininkų likučiai. Katras iš jų velnias, kas atspės. Ir ar tai ?- Prieš daug metų galėjai šaudyti marą, o dabar esi voldemarininkų kas. Tokia jau gyvenimo dialektika, sidavė net baisiausi antimarksistai. metona mielai bendradarbiauja

Tačiau kadangi net ir patys naujieji koalicininkai mato, jog toji tariamoji kova yra visiškai bergždžia, kad iš emigrantinių pozicijų galima bandyti tik padėti kraštui, o ne su juo kovoti (neefektinga buvo net Pijaus Grigaičio kova, kai jis bandė lazda mušti Smetonos statulą, negalėdamas prieiti prie paties Smetonos), tad kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo išsirašiusi savo fasade toji koalicija ėmėsi kitos daug konkretesnės kovos: kovos su tais, kurie pasisako už ryšių palaikymą su kraštu ir su to krašto žmonėmis. Vardan kovos dėl laivės galima dėtis ir su velniu, bet jokiu būdu negalima dėtis su Lietuvos žmonėmis, nes juk jie daug baisesni ir už patį velnią. Ką reiškia Voldemaro žudikas prieš kokį nors daktarą, astronomą, ar mokytoją iš Lietuvos? Pirmojo laikraštyje tu atvirai gali bendradarbiauti, su antruoju tik slaptai Klivlande pasivažinėti. Saugok, Dieve, kad niekas nesužinotų! Raganos kadaise draugavo su velniais ir jos buvo net baisesnės už pačius velnius. Užtat ir toji tariama kova dėl nepriklausomybės iš tikrųjų tampa tik paprasčių paprasčiausia raganų medžiokle, prieš kurią kadaise taip iškilmingai ir jautriai prabilo Algimantas Mackus.

RAGANŲ MEDŽIOKLĖ

Tipišku tokio raganų medžioklės pavyzdžiu gali būti anas *Naujienų* straipsnis iš š. m. gegužės 18 d., kuriame Kavolis, Remeikis, Rekašius, Vardys ir netiesioginiai Skardžius apkaltinami bendradarbiavimu su okupantu. Paminėjusios mano pastangas ginti Mokslo ir kūrybos simpzijumą ir Lituanistikos instituto suvažiavimą nuo neteisingų *Varpo* redaktoriaus Antano Kučio užsipuolimų, *Naujienos* rašo: „Visai nesunku suprasti, kodėl V. Trumpa ėmė piktnaudoti dr. Vincą Kudirką. Jis pasisovė ginti neapginamą dalyką. Tikisi, kad Kudirkos paminėjimas sugriaus visus A. Kučio iškeltus faktus. Ne, *Varpo* redaktoriaus aprašytųjų mokslo vyrų (Kavolio, Remeikio, Rekašiaus, Vardžio, Skardžiaus. Mano intarpas.) klaidų ir *nukrypimų su okupantu bendradarbiauti, Kudirkos vardu uždailinti nebus galima.*“ (mano pabraukta.) O jeigu taip reiktų įrodyti *Naujienoms*, kur tie „mokslo vyrai“ bendradarbiauja su okupantu?

Lygiai tą pačią dieną (gegužės 18) vilniškis *Gimtasis kraštas* rašo: Tarp sovietologų aktyvia antitarybine veikla reiškiasi Tomas Remeikis, Benediktas Mačiuika, Vytautas S. Vardys, Zenonas Rekašius ir kiti liberalai, bendradarbiaujantys *Metmenyse* ir *Akiračiuose*.“Katras laikraštis teisingas, *Naujienos* ar *Gimtasis kraštas?* Mano galva, jie abu klysta. Tokio kaltinimo iš teisybės nedarė ir A. Kučys.

Mano ginčo su A. Kučiu esmė buvo, ar verta mokslą pajungti politikai, ar ne. *Naujienose*, atrodo, to visiškai nesuprato ar nenorėjo suprasti. Užgirdamos A. Kučio tezę, kad mokslą reikia pajungti politikai, jos visiškai be reikalo griebiasi Vinco Kudirkos autoriteto. Cituodamos Kudirkos žodžius, išjuokiančius carinės Rusijos pastangas teologiją pajungti politikai, *Naujienos* kaip tik patvirtina tai, ką aš teigiau *Akiračiuose*. Jeigu Kudirka buvo priešingas teologijos pajungimui politikai, tai juo labiau jis buvo priešingas mokslo pajungimo politikai. Kudirkos laikais mokslas, ypač Lietuvoje, vos tebandė išsivaduoti iš teologijos tarnaitės vaidmens. Kudirka tikrai nebūtų norėjęs paversti mokslą politikos tarnaite.

Žinoma, perdeda *Naujienos* sakydamos, kad „Lenino sukaktuves minint tik jis vienas mokslininkų mokslininku belinksniuotas“. Sputnikų ir lunachodų tokiu būdu nepastatysi. Aš esu priešingas mokslo supolitinimui, nesvarbu iš kur jis eitų: iš A. Kučio, *Naujienų*, buvusio liūdnos atminties Lituanistikos instituto pirmininko dr. J. Balio, ar Mao Tse Tungo. Prieš mokslo supolitinimą buvo ir Vincas Kudirka, ir be reikalo *Naujienos* bando mane įtarti to tikrai garbingo vyro · vardo piktnaudojimu. Jeigu kas tą vardą šiandien piktnaudoja, tai tos pačios *Naujienos*, skelbdamos aiškų melą prieš kai kuriuos mūsų mokslininkus, ir kai kurie tariami šiandieniniai varpininkai.

RYŠIAI IR BENDRADARBIAVIMAS SU OKUPANTU

Nesinorėtų manyti, kad net ir tokios naivios *Naujienos* tikėtų, jog ryšių su kraštu palaikymas būtų tas pat, kaip ir bendradarbiavimas su okupantu. Bet ir tas tariamo bendradarbiavimo su okupantu baubas ar kartais nėra per daug išpūstas. Su okupacinėmis įstaigomis labai gražiai bendradarbiavo ir Vincas Kudirka, o emigrantas Jonas Šliupas tiesiog rašė memorandumą Varšuvos generalgubernatoriui, kad šis užtartų lietuvius prieš lenkus Suvalkijoje.

Norėtume, kad tos naujosios koalicijos — *Naujienų, Varpo, Naujosios vilties, Laisvosios Lietuvos* — vyrai šiuo atžvilgiu išliktų tyri, kaip krikštolai. Bet žinome taip pat, kad kai kurie tų vyrų, kurie dar taip neseniai kaip griaustiniai griaudė Vasario 16 d. šventėse prieš bet kokį ryšių palaikymą su kraštu, šiandien jau tame krašte yra apsilankę ir parašę labai saldžius laiškus okupaciniams organams už tokios galimybės suteikimą. Jų pliauškalais apie tariamųjų ryšių sumezgimą su „Lietuvos pogrindžiu“ tik beprotis galėtų patikėti. Tuo tarpu *Naujienų* įtariami bendradarbiautojai su okupantu kartais net vizos į kraštą nuvažiuoti negauna.

Anais senais laikais, kada Vailokaičio palocius buvo paverstas Rašytojų namais, spontaniškai buvo sukurtas dvieilis:

Kas nuo Smetonos nukentėjo,
Tas ir nuo Stalino kentės.

Šiandien būtų galima sakyti, kad kas nuo *Gimtojo krašto* nukentėjo, tas ir nuo *Naujienų* kentės. Arba pagal liaudies priežodį: eisi per dvarą — gausi mušt,neisi per dvarą — gausi mušt.

V. Trumpa

VOKIETIJOS SUTARTYS

Spausdiname žemiau pasisakymą, gautą iš bendradarbio Miunchene dar prieš sutarčių su Sov. Sąjunga ir Lenkija patvirtinimą Vakarų Vokietijos parlamente. Nors datos prasme pasisakymas ir atrodytų pavėluotas, tačiau jame išdėstyti samprotavimai liudija Vakarų Vokietijos valdžios ir visuomenės, o taip pat ir Vokietijos lietuvių nuotaikas tarpvalstybinių santykių Europoje keitimosi atžvilgiu: tiek sutartis ruošiant bei sudarant, tiek jas ratifikuojant. Manome, jog tas nuotaikas pažinti yra būtina,, idant savo galvojime nedarytumėm didelės klaidos, manydami, jog Šiaurės Amerikos kontinentas yra pasaulis.

Redakcija

Šiomis dienomis Vokietijos politiniame gyvenime dominuoja diskusijos dėl sutarčių su Maskva ir Varšuva. Nors Vokietijos parlamente valdančioji socialdemokratų ir liberalų koalicija dar turi vieną balsą daugiau nei reiktų absoliučiai daugumai atsiekti, betgi nėra užtikrinta, jog visi iš jų partijų balsuos už sutartis. Bet ir opozicijoje esančios krikščionių demokratų partijos padėtis negeresnė, nes griežtai stojant prieš sutartis, kaip jie visą laiką kartojo, jie negali tikėtis sekančiuose rinkimuose daugumos atsiekti, nes vokiečių didesnė dalis (net 63%) pasisako už sutartis. Beto, kai kurie šios partijos atstovai delsia sutartis atmesti. Tai privedė prie koalicijos ir opozicijos derybų. Dabar jau aiškėja, kad opozicija su tam tikrom sąlygom sutartis parems.

Skaitant lietuviškus laikraščius. jaučiamas lietuvių tarpe nerimas bei nepasitenkinimas, kad štai ir Vokietija pripažins esančias sienas. Kai kur net traukiamas baubas iš užstalės, kad Europa komunistėja ir t.t. Žinoma, taip pat ir Vokietijos opozicija argumentuoja, bet tai jos duona. Tuo tarpu Vokietija neturi kitos išeities: prislėgta didžiulės karo kaltės, padalinta, ji turi siekti geresnių ryšių su rytų kaimynais, ypač kai visi jos sąjungininkai, pirmoje eilėje Amerika, daugiau jokio noro nerodo įsivelti į krizę dėl Vokietijos. Tik Vokietijai pripažinus esančias sienas, gali šie geresni ryšiai su rytiniais kaimynais užsimegzti. Tai dabar įvyko, tai leidžia tikėti, jog pagerėjus politiniui klimatui tarp abiejų sistemų, šios sienos jei jau ne draugystės siena taps, tai bent ir ne spygliuotos ir betonuotos liks. Ir gal pasauly vėl truputį baimė sumažės, jog per Vokietijos kaltę trečias pasaulinis karas gali prasidėti.

Bet daugeliui lietuvių tai atrodo nesuprantama, ypač sėdintiems gerai apsaugotoje Amerikoje. Jiems tik kyla nerimas, kad dar viena valstybė pripažįsta esančių sienų neliečiamumą ir tuomi priima Lietuvos dabartinį priklausomumą Sovietų Sąjungai. Tačiau ir Vokietija, kaip ir kitos Vakarų valstybės, atsisako šias sienas pripažinti teisėtomis sienomis, o laiko tik jėga nekeičiamomis. Bendroje koalicijos ir opozicijos rezoliucijoje tai aiškiai pareikšta, nurodant, jog Vokietija esanti už tautų apsisprendimo teisę. Taigi sutartyse nieko neparduodama, jokios demokratijos elementariausių reikalavimų neatsisakoma, slapto „pakto“ nesiekiama. Tai normali dviejų tarpusavyje nekariaujančių valstybių sutartis,

(tęsinys 2 p.)

turinyje

Š ATVIRĄ ŽODĮ
somos Lietuvos laikraštis buvo komunistų“

LIETUVA
traipsnis ir ištrauka iš knygos — ntį lenkų požiūrį į Lietuvą ir

I
poetas Jonas Strielkūnas

„Jūratė ir Kastytis“

MAI
ių tautos misiją ir mitus

LIETUVOS ĮVYKIAI
as Kalanta sovietinėje spaudoje

KILTYS, LAIŠKAI

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka
P 236 - 5956

KAI NULIS LYGUS NULIUI

APIE ARITMETIKĄ POEZIJOJE

Jurgis Gliauda trečiame *Naujosios vilties* žurnalo numeryje rašo apie knygą, kurion sudėti vienos, daug laikraščiuose rašančios moteriškės straipsniai. Lietuvių publicistikoje ši ponia (ne knyga), Jurgio Gliaudos žodžiais, „atsistoja vienoje iš iškiliausiųjų vietų".

Ties iškiliausiomis vietomis p. Gliaudą truputį ilgiau sulaiko „moteriškos emocijos žavesys". Tačiau — netrukus jis vėl skuba — į pačias mūsų kultūros istorijos viršūnes. O tenai — pačiose jo, Gliaudos, kultūros viršūnėse — ir vėl ta pati romantiška idilija. Nenuostabu, jog šitokios romantiškos idilijos poveikyje ir kultūros istorija pasidaro nebe „mano", bet . . . „mūsų"!

Neatydus skaitytojas šioj vietoj gali ir suabejoti. O gal apie *lietuvių kultūros istoriją* p. Gliauda čia kalba? Abejones tačiau išsklaido pakeliui į lietuvių kultūros istoriją šmėkščiojančios abstrakčios Čiurlionio kaukės, apsamanojęs būrų Donelaitis, barzdoti Biržiškos, valstybės politikoje rankoves pasiraičiusi Bortkevičienė . . . Šitokioje kovos už duoną, raštą ir gyvenimą aplinkoje ieškoti „moteriškos emocijos žavesio" būtų lyg ir nerimta. Beveik nepadoru!

Kodėl mūsų kultūros istorijos alpinistą viršūnės pasitiko tokiais žavingais reginiais, skaitytojui klausti netenka. Paklausia ir atsako pats Jurgis Gliauda:

Kodėl taip? Kodėl mums atitenka malonumas pasitikti mūsų kultūros istorijoje, tur būt, pirmą tokį stambų, pakilų ir lietuviškos pilnavertybės ženkle sukurtą, lietuvės moters ir patriotės, straipsnių rinkinį?

Atsakymą suteikia jautrus autorės eilėraštis „Ilgesys" (psl. 60):

Kai po kiemą bėginėjo
Dar basa,
Ją mintyse vis lydėjo —
tik mama.

Iš sodybos ji išėjo
Dar maža.
O mintyse jau lydėjo
Lietuva.

Daugel metų kai praėjo, —
Ji nebta,
Bet mintyse vis tebėra
Lietuva

Ne bakužėj ji gyvena —
Prabangoj,
Ir jos mintys gulant, keliant
Lietuvoj.

Šitokiam skambiam lietuviškos pilnavertybės poetiniam žodžiui net ir reikliausias kritikas nedaug tegalėtų papriekaištauti. Gausiame poetinių priemonių sandėlyje čia netrūksta nei tėvynės meilės, nei motinystės, lietuviška bakužė nuostabiai derinasi su kapitalistine prabanga. Netgi rytmetinė ir vakarinė mankšta — pagal vėliausius patriotinės higienos reikalavimus. Trūksta tik vėliavos . . . Mintis betgi nėra pagrindinė poetinė priemonė — muzikalumo eilėraščiui priduoda ritmas, rimas ir nuostabi aliteracija. Muzikalumu ši poezija gali lygintis su geriausia pasaulinės poezijos klasika:

Tra ta ta ta, tra ta ta ta,
Tra ta ta.
Tra ta ta ta, tra ta ta ta,
Tra ta ta.

Pakartoję šį posmelį keturis kartus, gausime vienodą poezijos kiekį abejuose eilėraščiuose. Literatūros kritikai, tiesa, dažnai neigia aritmetinius poezijos vertinimo kriterijus. Aritmetika, jų nuomone, tinka tik prekyboje, statyboje ir honorarų apskaičiavimo moksle. Ši taisyklė betgi turi ir vieną išimtį. Pagrindinis aritmetikos dėsnis (nulis yra lygus nuliui) ir galioja ir poezijoje

Pasivaikščiojęs po mūsų kultūros istorijos „lietuvišką pilnavertybę", Jurgis Gliauda siunčia tenai (su mūsų kultūros istorija susipažinti!) jaunimą: „Visų pirma, jaunimas turi skaityti šią knygą ir gilintis į dėstomas tezes". Su šitokiu recenzento tvirtinimu mes tačiau negalime sutikti. Šitokias knygas skaitant jaunimui gręsia rimtas pavojus . . .numirti iš nuobodumo. J. Gliauda betgi įrodė, jog vyresnio amžiaus žmonėms knyga beveik nepavojinga, be to padeda atrasti savo asmeniškos kultūros istorijoje dar neapturėtų malonumų. Ir pilnavertybės . . .

VOKIETIJOS SUTARTYS

(atkelta iš 1 p.)

kaip jas jau seniai sudarė Amerika, Anglija ir kitos Vakarų valstybės su Sovietų Sąjunga.

Mums, lietuviams svetur, pirmoje eilėje turėtų būti svarbu, ką gero ar blogo šios sutartys atneš Lietuvos gyventojams. Tačiau mūsų daugelis temato tik valstybės atstatymą. Ir nesuprantama darosi, jog dėl šio siekimo į Lietuvos gyventojų padėtį ir jų dabartinius galimus interesus visiškai neatsižvelgiama. O tuo tarpu šiose srityse matau Lietuvai daugiau naudos nei blogio. Neužmirškime, jog, kiek tenka sužinoti, Lietuvos gyventojai pasisako už sutartis. O tai turėtų priversti mus pagalvoti, jei vis siekiame tvirtinti, jog mes Lietuvos interesus giname.

Tad pažvelkime, kokią naudą lietuviai galėtų turėti iš šios sutarties. Sakau „galėtų", nes sovietinė politika dažnai lieka žodžiu, o ne veiksmu, ir, paaštrėjus Vietnamo konfliktui, šios sutartys galėtų tapti bevertės.

Lietuvoje laukiama, jog kelionės į Vakarų valstybes taps palengvintos. Kiekviena kelionė yra jiems praplėtimas jų siauro akiračio. Žinoma, negalima tikėti, kad kiekvienas galėtų keliauti kur nori, bet atskiriems asmenims, ypač inteligentams, galimybės padidės. Praplėtus kultūrinius ryšius su Vokietija, galima laukti, kad ir Lietuvos kultūrininkai bei kultūriniai vienetai, kaip šokių grupės ir teatro ansambliai, bus kviesti ir siųsti į Vokietiją. Ypač jei dar mes įstengtume vokiečių visuomenę dar labiau suinteresuoti baltų kultūra. Gi reikia prisiminti, kad vokiečiai iš visų Rytų Europos tautų visada daugiausia domėjosi baltiška kultūra. Tad lauktina, jog į tai bus atsižvelgta.

Pagerėjus santykiams su Vakarais, tikėtinasi, jog kelionės į taip vadinamus satelitinius kraštus bus laisvai įmanomos, kaip jau dabar praktikuojama tarp Lenkijos, Čekoslovakijos ir Rytinės Vokietijos, kur kiekvienas pilietis gali be vizos vykti į kitą valstybę. Lietuviams tai reikštų gyvą ryšį su Lenkija, gal svarbesnį nei su Vakarais, nes čia niekas netrukdytų. Nepamirškime, jog jau dabar Lenkijos ir Lietuvos kultūriniai ryšiai yra glaudūs, gi kelionių suvaržymams prapuolus, jie galėtų tapti Lietuvai gyvybiniu kultūros skatinimu ir penu.

Šios sutartys vokiečių visuomenę sudomino Europos Rytais. Vis didesnės masės turistų vyksta į Sovietų Sąjungą. Sovietų Sąjunga priversta daryti nuolaidų. Į Taliną jau galima su savo mašina vykti, lauktina, jog neužilgo ir į Rygą bei Vilnių tai bus įmanoma. Tai ir užsienio lietuviams suteiktų geresnes ir pigesnes sąlygas apsilankyti Lietuvoje.

Praplėtus prekybinius ryšius su Vokietija, Lietuva kaip pasienio kraštas turėtų pirmoje eilėje pelnyti. Tikriausia, prekybiniai apskaičiavimai privertė Maskvą Lietuvos pramonės gamybą iki 1975 padidinti 49%, kas yra aukščiau už bendrą sovietinį vidurkį (47%). Kaip tik paskutiniais metais visame vakariniame pasienyje jaučiama padidinta industrializacija, ypač lengvosios pramonės srityje, kurios didelė dalis gamybos eksportui numatyta.

Šios sutarties tiesioginę pasekmę pajus, žinoma, pirmiausia taip vadinami Lietuvos vokiečiai, kurių dalis galės persikelti į Vokietiją. Žinoma, skaudu, kad šie įsigyvenę Lietuvos piliečiai apleidžia kraštą, bet mums, lietuviams Vokietijoje, jie gali naujų jėgų atnešti ir lietuviškumą vėl sustiprinti.

Tiesioginiai su sutartimis surištų neigiamų reiškinių dabar dar negalime numatyti. Tačiau nelabai manau, kad sutartys ką Lietuvos bylai pakenktų. Esmėje daugiausia dominuoja pozityvūs sutarties reiškiniai. Bendrai, mes turėtume būti už geresnius Vakarų ir Rytų santykius. Nes bet kokia komunistinių kraštų izoliacija Lietuvai nieko gero negali atnešti. Rusų tauta išliks gyva ir be santykių su kaimynais ir Vakarais, gi lietuvių tautai šie ryšiai gyvybiniai reikalingi.

Artūras Hermann

akiračiai

The Lithuanian Monthly — Published monthly, except August and December, by Viewpoint Press, Inc., 6821 South Maplewood Avenue, Chicago, Ill. 60629. Subscription rates: $6.00 annualy in the U.S., $6.00 in foreign countries; $0.75 per copy, — Second class postage paid at Chicago, Ill. ° Šio numerio redakcija: D. Bielskus, K. Drunga, G. Procuta, L. Mockūnas, dr. T. Remeikis, Z. Rekašius: spaudos grafika A. Kurausko; administratorius K. Avižienis. ° Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia AKIRAČIUOSE svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai. ° Metinė 10 numerių prenumerata JAV-se — $6.00; kituose kraštuose — $6.00; atskiro nr. kaina — $0.75. Prenumeratas ir aukas čekiais ar piniginėmis perlaidomis prašome išrašyti AKIRAČIŲ vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

DORI PONIOS NORAI

Jei neskaityti vieno vešlaus Veneros kupstelio, Čiurlionio galerija Čikagoje ir šįkart išliko padori. Pavojun ją traukė į „Dailės" kolektyvo parodą paveikslus prisiuntusi dailininkė. Katalogan pateko visi 5, o pakabinti buvo tik du jos darbai. — iš jų visų keturi vaizduoja nuogas figūras. Likusieji trys liko stovėti priremti prie sienos salės užkuburyje. Tiek dar niekam nekliuvo: kaip bingo lošimai kadaise bažnyčiose, ar kaip kai kuriuose kraštuose po stalu pardavinėjama pornografija.

Istorija tokia. Paveikslus besiruošiant kabinti, tuos negeruosius pamatė viena pripuolama lankytoja. Jaunimo centro, kuriame yra Čiurlionio galerija, administratoriui beliko tik atsižvelgti doro publikos noro, kad nepakenkus vienam stovinčiam ir kitam dar statomam JC pastatui. Ir parodos rengėjai, ir įstaigos pareigūnas mažai kuo dėti: toks visuomenės balsas ir veidas.

Galėtų būti dar blogiau, jei Čiurlionio galerijoje sumanytų eksponuotis Miro. Ten pagundos jau ne mūsiškės dailininkės dimensijų.

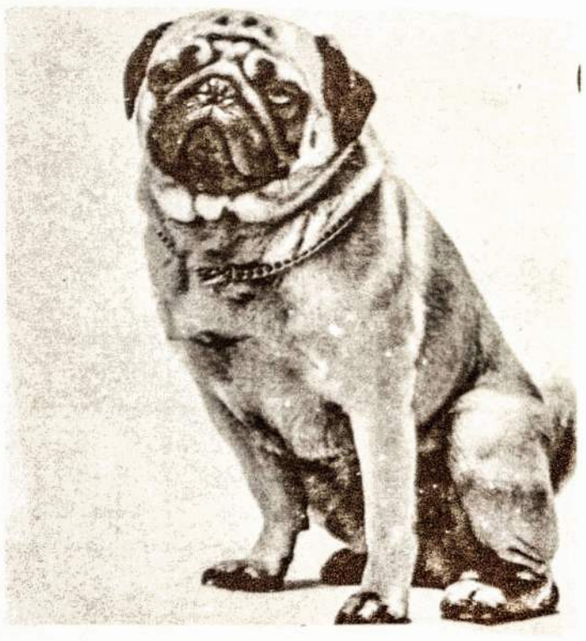

Doros sargyboje

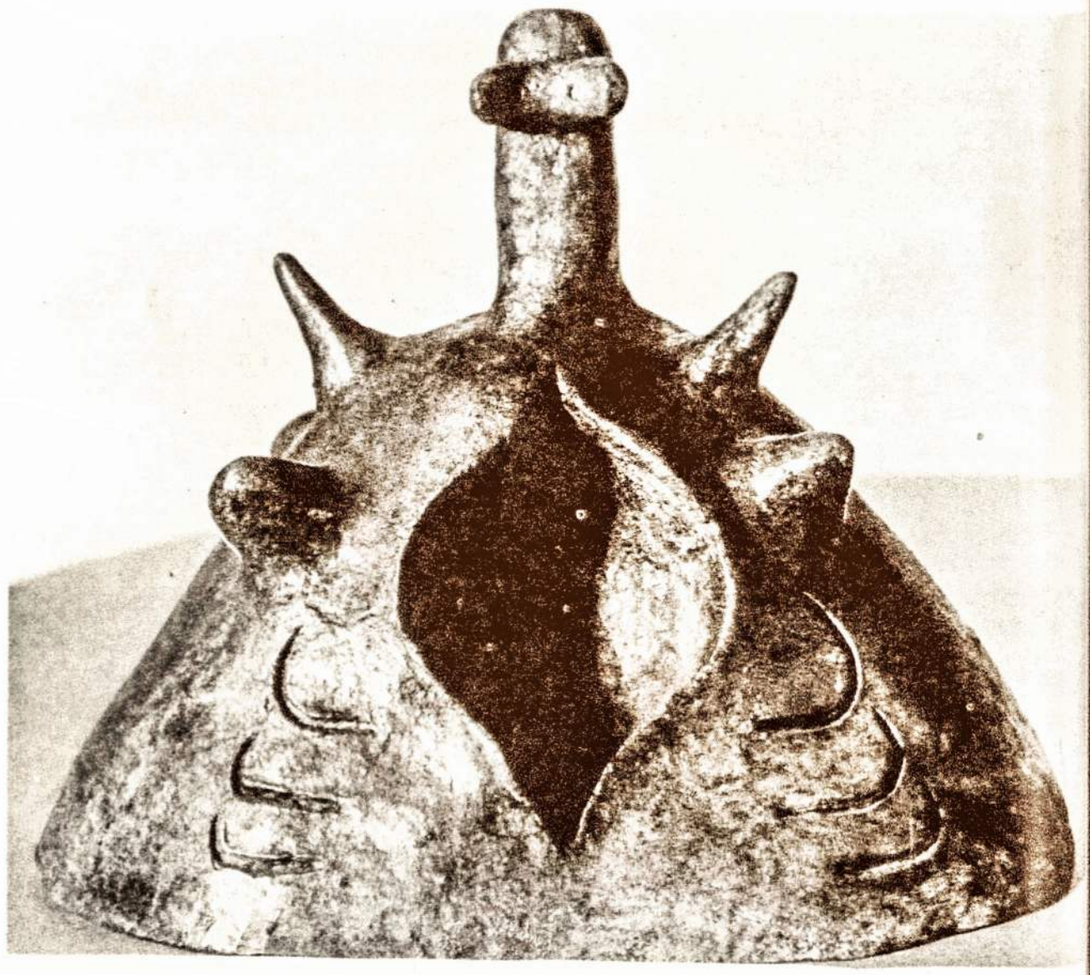

Miro *Moteris*

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

KOVA PRIEŠ ATVIRĄ ŽODĮ

Toks „dalyviais gausus sėkmingas ir visapusiškai pasisekęs įvykis“ kaip šio pavasario kanadiškės *Nepriklausomos Lietuvos* spaudos balius, tariant laikraščio leidėjų — NL spaudos bendrovės pirmininko Pauliaus Povilaičio žodžiais, buvo įvadu jį surengusiojo redaktoriaus R. E. Maziliausko atsiskyrimui su laikraščiu. Balius praėjo su pusantro tūkstančio dolerių pelnu ir bendrovės valdyboje atsirado siūlymų jo dalį skirti vienkartiniam pridūrimui prie varganos redaktoriaus algos.

Ši iniciatyva išjudino seniai besikaupiančią laviną, kuri ypač smarkiai paaugo lietuviams Kanadoje pradėjus bendrauti su lietuviais iš Lietuvos. Tokia pažymėtina proga buvo per *Expo 1967* Montrealyje. To meto *Nepriklausomos Lietuvos* redaktorius, spaudos patriarchas Jonas Kardelis, jau nepagydomai sirgo, tad už jo pritarimą toms draugystėms nepalankūs stebėtojai kaltę vertė redaktoriaus nesveikatai.

Kardeliui negaluojant, vis didesnį, gal net lemiamą NL ikišioliniam išlikimui vaidmenį suvaidino Vacys Žižys, anksčiau kurį laiką buvęs NL administratorius. Eidamas atsakingas pareigas farmaceutinėje pramonėje, V. Žižys dažnai atvykdavo redakcijon, nebespėjančiam apsidirbti J. Kardeliui padėdavo, rūpinosi J. Kardelio buitiniais reikalais, jam sergant veždavo pas gydytojus, nemokamai gaudavo brangių vaistų. Tuo metu Žižys talkininkavo redagavime ir redakcijoje vienam likusiam Pranui Paukštaičiui, kuris formaliai skaitėsi tik laikraščio administratoriumi. J. Kardelio, o vėliau NL labui V. Žižys yra įšleidęs ne tik daug lėšų, bet paaukojęs ir tūkstančius valandų be jokio atlyginimo.

J. Kardeliui mirus, NL išgyveno vieną didžiausių savo krizių. Buvo rimtai svarstomas reikalas NL uždaryti. Labiausiai dėl NL išlikimo kovojo V. Žižys, kooptuotas į N bendrovės valdybą. Matydamas besiartinančią J. Kardelio mirtį, jis įtikino dr. Henriką Nagį redaguoti NL Buvo sutarta, kad vyr. redaktoriumi bus H. Nagys, redaktoriaus pavaduotoju V. Žižys, administratoriumi ir techniniu redaktoriumi (praktiškai - laužytoju) Pr. Paukštaitis. Nagys ir Žižys tarnavo kitur ir NL reikalams tegalėjo skirti laisvalaikį, tad faktiškai labai didelę įtaką laikraščio išvaizdai, atskirais atvejais ir turiniui turėjo Pr. Paukštaitis.

Po Kardelio mirties, atsirado beveik nuolatiniai konfliktai dėl laikraščio linijos tarp H. Nagio, V. Žižio ir Pr. Paukštaičio iš vienos pusės ir kitų NL bendrovės valdybos narių. Būdami moderniško, atviro laikraščio šalininkai, redaktoriai visą laiką stengėsi kitiems valdybos nariams išaiškinti tai, ko jų išprusimo stoka jiems paprasčiausiai neleido suprasti.

Ilgainiui H. Nagys, ir V. Žižys įsitikino, kad laisvalaikiais laikraščio redaguoti neįmanoma. Buvo pradėta ieškoti nuolatinio redaktoriaus. Pagaliau buvo sutarta kviesti Londone, Didž. Britanijoje, gyvenusį R. E. Maziliauską, turėjusį žurnalistinės ir poligrafinės patirties. Su juo pasitarimus vedė V. Žižys ir A. Pusarauskas, buvęs NL bendradarbis, V. Žižio ir H. Nagio asmeniškas bičiulis, tuo metu dirbęs D. Britanijoje, Kanados diplomatinėje žinyboje. NL bendrovės valdybai vienbalsiai nutarus, R. E. Maziliauskas buvo pakviestas redaguoti N.L.

1970 m. liepos mėnesį atvykęs Montrealin, R. E. Maziliauskas laikraštį rado beveik chaotiškoje padėtyje. H. Nagys tuo metu sirgo ir gulė ligoninėn operacijai, V. Žižys iš redakcijos buvo išsijungęs, pastaruosius NL numerius faktiškai redagavo Pr. Paukštaitis. Montrealio aerodrome nusileidęs šeštadienio popietę ir visą vakarą praleidęs tradicinėse „sutiktuvėse“, REM, sekmadienio rytą nuėjęs redakcijon, sužinojo, kad sekantis nr. pirmadienio vakare turi būti vežamas spaustuvėn, o medžiagos tebuvo pusei numerio. Nei rankraščių, nei surinktos medžiagos kitai savaitei visiškai nebuvo. Tiek tas pirmasis, REM redaguotas (nors dar H. Nagio pasirašytas), tiek visi kiti REM redaguoti NL numeriai išėjo reguliariai...

NL patalpos buvo (ir tebėra) primityvios, be minimalių, įstatymais reikalaujamų higienos apsaugojimo priemonių, trūko ir tebetrūksta paprasčiausių įrengimų, net baldų. Redakcijos raštinėje nebuvo nei rašomosios mašinėlės, nei priemonių stambesnėm antraštėm surinkti, nei ofsetiniam laužymui paprastai neišvengiamų specialių stiklo paviršiaus stalų bei kitų minimalių įrengimų.

Redaktoriui teko ne tik verbuoti ir ryšį palaikyti su bendradarbiais, taisyti rankraščius, skaityti korektūras, pačiam dažnai prirašyti daugiau kaip pusę numerio teksto, parūpinti iliustracijom nuotraukų, bet atlikti ir eilę techniškų darbų: dalį teksto pačiam surinkti, laikraštį pačiam sulaužyti, suklijuoti puslapius, paruošti skelbimų tekstus, dažnai juos grafiškai apipavidalinti, vieną dieną savaitėje praleisti kaip ekspedicijos darbininkas. Atseit, bent pusę laiko redaktoriui teko skirti spaustuvės ir ekspedicijos darbininko, bet ne redakciniam darbui. Panašioje padėtyje buvo ir administratorius: nežiūrint iš tikrųjų didelio Pr. Paukštaičio pareigingumo, darbštumo ir ilgų redakcijoje praleistų valandų, tiesiogėse administracijos pareigose beveik visuomet buvo atsilikęs ir nepajėgdavo pasivyti.

Savo polinkiais ir savybėmis R. E. Maziliauskas nebuvo aktyvaus politiko tipo žmogus. Vakarų Europos politinėje sąrangoje jis buvo artimas britų darbiečiams arba vokiečių socialdemokratams. Būdamas viduriniosios išeivijos kartos atstovu, REM buvusių nepriklausomosios Lietuvos politinių partijų nelaikė išliksiančiu reiškiniu, o tų partinių padalinių poveikį išeivijoje vertino pragmatiškai. Partinės politikos prasme jis, be abejo, buvo visiškai skirtingas nuo velionio J. Kardelio, o todėl ypač konservatyviosios visuomenės dalies buvo vertinamas su tam tikru rezervu.

Laikraštininkystę, o tuo pačiu ir laikraščio redagavimą REM suprato profesionaliai, amatininkiškai, pagrindiniu savo uždaviniu laikydamas redaguoti žurnalistiškai gerai sutvarkytą leidinį. Formuotas Vakarų demokratinės tradicijos, REM siekė sukurti atvirą, net visiškai skirtingas nuomones lygiagrečiai spausdinantį laikraštį. Atrodė, kad to paties siekia ir NL veteranai. J. Norvaiša labai dažnai pabrėždavo, kad NL turinti būti „atvira“. Tačiau netrukus išryškėjo, kad tas „atvirumo“ supratimas skyrėsi pačioje savo esmėje.

REM greitai paaiškėjo, kad medžiaginės ir technikinės NL galimybės nėra net minimalios ir kad tokiomis sąlygomis NL išugdyti į pakankamo žurnalistinio lygio laikraštį neįmanoma. Tačiau V. Žižys, dr. H. Nagys bei kiti viduriniosios kartos montrealiečiai reiškė viltį, kad ilgainiui į NL bendrovės valdybą bus įtraukti nauji žmonės, jau Vakaruose išsimokslinę ir pasireiškę savo profesijose, kurie palaipsniui ir sukurs tą būtiną laikraščiui ekonominį pagrindą, išplečiant skelbimų gavybą, gaunant subsidijų Kanados valdžios įstaigose, išvystant šalutinę verslo sritį, kurios pelnas galėtų būti panaudotas NL tobulinti. Viduriniosios kartos montrealiečių lietuvių, pasiekusių įtakingų pozicijų Kanados gyvenime, buvo nemažai, tereikėjo jų ryšius, sugebėjimus ir entuziazmą tinkamai kanalizuoti. Pasitikėdamas tokiomis galimybėmis, REM pradėjo redaguoti NL.

Po kurio laiko pradėjo ryškėti nuomonių skirtumai tarp NL bendrovės valdybos daugumą sudarančių veteranų ir redaktoriaus. Valdybos posėdžiai, į kuriuos būdavo kviečiamas redaktorius, ilgainiui išsivystė į savotiškus kafkiškus seansus, kuriuose veteranai kėlė kaltinimus redaktoriui. Objektyvizuojant galima iškelti tokius konfliktus iššaukusius faktus:

Pertvarkydamas laikraščio metriką, redaktorius pašalino šūkį „Už Lietuvos išlaisvinimą, už ištikimybę Kanadai“. Veteranai redaktorių kaltino, kad šūkį pašalino be valdybos formalaus sutikimo. Redaktorius aiškino, kad nuo šūkio išreikštų sentimentų neatsisakąs, bet kad panašūs šūkiai tėra 19 amžiaus žurnalizmo liekanos, moderniam laikraščiui netinkančios. Bendradarbių stokodamas redaktorius išspausdino keleris E. Šulaičio ir S. Narkeliūnaitės straipsnius. Abu autoriai buvo laikomi Lietuvos komunistinio režimo palaikytojais. Redaktorius savo noru sutiko abiejų minėtų asmenų rašinių nebespausdinti, tačiau priekaištai dėl jų spausdinimo buvo daromi ištisus keliolika mėnesių.

Veteranai redaktorių kaltino, kad perfotografuoja rašinius iš Lietuvos spaudos, o tai esą komunistinės propagandos skleidimas. Redaktorius nurodydavo, kad propagandiniai straipsniai nėra perspausdinami, bet tik pažintinės ar kultūrinės reikšmės rašiniai, be to, tokie straipsniai būdavo perfotografuojami tiek Kardeliui, tiek Nagiui redaguojant. Kita vertus, nesą lėšų apmokėti bendradarbiams nors išlaidas ir nesą lėšų daugiau teksto surinkti. Todėl nenorint mažinti laikraščio apimties, perfotografavimai neišvengiami.

Veteranai redaktorių kaltino, kad laikraštyje nevartojamas epitetas *okupuota* Lietuva. Redaktorius nurodydavo, kad kontekstui reikalaujant toks epitetas naudojamas. Veteranai savo teiginiui įrodymų niekad nepatiekė.

SENIEJI IR JAUNIEJI

1971 m. spalio 2 d. akcininkų susirinkime daugiausiai balsavimo įgaliojimų turėjo Pr. Paukštaitis. Tačiau J. Norvaiša, E. Kardelienė, J. Šiaučiulis tarp savęs turėjo įgaliojimų daugumą ir faktiškai valdybą galėjo išsirinkti tokią, kokios pageidavo. Jie nebalsavo už Pr. Paukštaitį ir V. Žižį, kurie valdybon buvo išrinkti Pr. Paukštaičio ir atsitiktiniais balsais. J. Norvaišos / Co. balsais buvo išrinkti Pr. Povilaitis ir S. Jaugelis. Veteranai norėjo valdybon įtraukti pajėgesnių žmonių, bet kontrolės neprarasti.

Valdyboje susidarė du aparnai. Norvaiša, Mylė, Šiaučiulis prieš Jaugelį, Žižį, Povilaitį. Pusiausvyrą kontroliavo Pr. Paukštaitis. Jis save laikė naujųjų žmonių grupės valdyboje nariu, puikiai suprato, kad laikraščiui vadovauti ir jam sveikus pagrindus tegali sukurti inteligentai, su ryšiais ir profesine patirtimi Kanados gyvenime. Trintis ir nesutikimai iškilo pačiame pirmame naujosios valdybos posėdyje, kuriame veteranai būtinai stengėsi pirmininku išrinkti J. Norvaišą arba J. Šiaučiulį. Pr. Paukštaičiui pasisakius už Povilaitį, pastarasis tapo pirmininku. Netrukus valdybos posėdžiai išvirto į iš tikrųjų siaubingas scenas, kuriose nebuvo jokios tvarkos, nes pirmininko žodžiai paprasčiausiai buvo ignoruojami arba perrėkiami. Švaistymasis išsigalvotais, netgi šmeižikiškais kaltinimais, asmeniškas užgauliojimas, bet kokios logikos stoka — tapo taisykle. Racionalus valdybos darbas buvo beveik neįmanomas, o kas buvo padaryta, tebuvo pasiekta atskiriems valdybos nariams dirbant pavieniui ar tarpusavyje susisiekus.

Visus konfliktus galima susumuoti į vieną, liečiantį laikraščio liniją. Naujieji valdybos žmonės ir Pr. Paukštaitis palaikė redaktoriaus Maziliausko nuomonę, kad laikraštis turi būti patrauklus ir įdomus pirmoje eilėje viduriniajai ir jaunajai išeivijoms kartoms, nes tik jos laiduoja laikraščio ateitį. Todėl turi būti atsisakyta patriotinio tuščiažodžiavimo ir primityvizmo, kuris jauniesiems tesukelia juoką, O Lietuvos ir išeivijos reikalus pristatyti dalykiškai, vystant kultūringas diskusijas, keliant nors ir nemalonius, bet opius klausimus. Veteranai tame matė Lietuvos vadavimo bylos „išdavimą“, jaunaisiais aplamai reiškė nepasitikėjimą, o J. Šiaučiulio žodžiais, „mes laikraštį įkurėme, jis bus toks, kokio mums reikia, mes jį likviduosime, o ne jūs“...

Labai daug rūpesčio parodęs, savo darbo ir lėšų NL reikalams panaudojęs S. Jaugelis po kurio laiko į posėdžius nebeatvykdavo, nes, matyt, nebematė prasmės iš tuščio pilstyti į kiaurą. Ilgainiui į posėdžius kviečiamas nebeatvykdavo nė redaktorius Maziliauskas. Sąmoningai norėdami parodyti nepasitenkinimą redaktoriaus „linijai“, valdybos veteranai kartu su Pr. Paukštaičiu nubalsuodavo neskirti lėšų būtiniems įrengimams ar išlaidoms padengti. Norėdamas išsaugoti bendradarbius, R. E. Maziliauskas buvo netgi priverstas savo asmeniškomis lėšomis apmokėti kai kurių bendradarbių susidarančias išlaidas...

Kai Kanados federalinė vyriausybė etninėms kultūroms remti paskyrė 10 milijonų dolerių, P. Povilaitis bematant susirišo su atitinkamom įstaigom ir išsiaiškino, kokiomis sąlygomis subsidija laikraščiui gali būti gauta. Galimybės labai geros! Bendrovė pirmiausia turėjo būti legalizuota. Pagal bendrovių įstatymu, akcininkų susirinkimas turi būti šaukiamas ne vėliau kaip 3 mėnesius po fiskalinių metų pabaigos, t. y., iki kovo 31 d. Be to, turėjo būti naujai suredaguoti ir akcininkų susirinkimo priimti nauji bendrovės įstatai (By - Laws), nes senieji daugeliu punktu prieštaravo Kvebeko ir Kanados įstatymams. Todėl buvo būtina dar iki kovo pabaigos sušaukti naują visuotinį akcininkų susirinkimą, vadinas, vos 6 mėnesiams praėjus nuo buvusiojo. Taip valdybos ir buvo nutarta: susirinkimui buvo patiekti naujieji įstatai, kuriuos perredagavo P. Povilaitis.

Nutarus šaukti akcininkų susirinkimą, buvo išvystyta savotiška akcija visuomenėje. Buvo skleidžiami šmeižtai, kad P. Povilaitis, V. Žižys, Pr. Paukštaitis, R. E. Maziliauskas, be to NL bendradarbiai Al. Gimantas, H. Nagys, J. Šoliūnas, I. Gražytė yra komunistai arba bent „pasimetę“ prokomunistai, matyt, dėl spalvingumo dar buvo prikergiama, kad R. E. Maziliauskas yra iš tikrųjų ne lietuvis, bet žydas, kad atėjęs laikas laikraštį gelbėti nuo „komunistų glėbio“... Skleidžiant tokias ar panašias, kriminalinio šmeižto ribas peržengusias paskalas, buvo renkami pavienių akcininkų įgaliojimai. Tų įgaliojimų buvo iš tiesų gausybė surankiota ar kitaip pasirūpinta: susirinkime dalyvavo per 1200 akcijų, dauakcijų, daugiau kaip bet kada bendrovės istorijoje...

Redakcijos paštas ir kiti sąlyčiai su visuomene aiškiai rodė, kad NL skaitytojų dauguma laikraščio linija iš esmės yra patenkinta. Betgi tolygiai buvo aiškiai žinoma, kad akcijų daugumą kontroliuoja J. Norvaiša, J. Šiaučiulis, E. Kardelienė ir kt. Pr. Paukštaitis, paprastai turintis iki 200 įgaliojimų, negalėjo atsverti pirmojo tariamai „antikomunistinio“ bloko.

1972 m. 19 d. įvykęs susirinkimas nepasiekė tokio paranojos laipsnio, kokiu pasižymėdavo pastarieji valdybos posėdžiai, tačiau posėdžių nemačiusiems asmenims susirinkimas vis dėlto paliko nuostabų, iš tikrųjų psichiatrinę ligoninę primenatį įspūdį. N. Norvaiša, pvz., pasiūlė akcininkus nubalsuoti, kad lietuvių išeivijoje jokio generacijų konflikto nėra, o todėl apie tai

(tęsinys 15 p.)

1	Sąjunginių respublikų gaminančių produkciją, skaičius	Lietuvos TSR		Latvijos TSR		Estijos TSR	
		užimama vieta					
		absoliučiai	skaičiuojant 1-am gyventojui	absoliučiai	skaičiuojant 1-am gyventojui	absoliučiai	skaičiuojant 1-am gyventojui
	2	3	4	5	6	7	8
Teritorija	15	11	×	12	×	13	×
Gyventojai	15	9	×	13	×	15	×
jų tarpe miesto gyventojai	15	8	×	10	×	15	×
PAGRINDINIŲ PRAMONĖS PRODUKCIJOS RŪŠIŲ GAMYBA							
elektros energija	15	9	5	14	13	7	1
plienas	13	9	10	6	4	10	9
mineralinės trąšos	12	7	3	—	—	6	1
piauta miško medžiaga	15	5	4	6	3	7	2
popierius*	9	6	3	3	2	4	1
medienos pluošto plokštės	6	3	1	6	6	5	2
medžio drožlių plokštės	13	4	2	5	3	7	1
cementas	15	10	8	11	5	8	1
sieninės medžiagos	15	7	1	11	5	13	4
minkšta stogo danga	7	4—5	2	—	—	3	1
šiferis	15	7	4	6	1	11	2
medvilniniai audiniai	15	12	9	9—10	5	3	1
vilnoniai audiniai	13	5	2	4	1	11	3
lininiai audiniai	6	4	4	5	3	6	2
šilkiniai audiniai	14	6	2	11	6	14	11
kojinės ir puskojinės	15	4	2	5—6	1	14—15	8
baltinių trikotažas	15	6	2	7	3	12	4
viršutinis trikotažas	15	7	3	8	2	11—12	4
odinė avalynė	15	8—9	5	6	1	12	2
smulkus cukrus	10	8	5	7	3	—	—
mėsa	15	5	1	6	3	9	2
žuvis	15	4	3	3	2	5	1
sviestas	15	5	3	6	2	7	1
aliejus	14	14	14	10	7	—	—
konservai	15	10	5	7	3	12	2
vynas	15	12	13	14	15	13	7
ŽEMĖS ŪKIS							
Bendroji žemės ūkio produkcija	15	6	1	8	5	12	2
tame tarpe: žemdirbystės produkcija	15	7	4	11	9	14	6
gyvulininkystės produkcija	15	5	1	7	3	10	2
Bendras pasėlių plotas	15	6	3	8	6	11	7
tame tarpe: grūdinės kultūros	15	6	5	10	7	12	6
techninės kultūros	15	11	11	13	12	15	14
bulvės	15	4	2	6	4	7	3
daržovės	15	9	3	10	5	14	11
pašarinės kultūros	15	5	2	6	3	10	4
Bendras žemės ūkio kultūrų derlius: grūdinių kultūrų	15	6	4	7	7	3	5
cukrinių runkelių	10	7	6	8	8	--	—
linų pluošto	6	4	2	5	3	6	6
bulvių	15	4	3	6	4	15	2
Valstybinis žemės ūkio produktų supirkimas: grūdinių kultūrų	15	7	7	9	5	11	6
cukrinių runkelių	10	7	6	8	8	—	—
bulvių	15	6	5	5	3	7	2
daržovių	15	14	15	12	12	15	9
Gyvulių ir paukščių skaičius: galvijai	15	6	3	9	5	14	4
iš to skaičiaus karvės	15	6	2	9	3	13	4
kiaulės	15	4	1	7	3	8	2
avys ir ožkos	15	14—15	15	13	12	14—15	13
paukščiai	15	8	3	11	9	13	7
Pagrindinių gyvulininkystės produktų gamyba: mėsa (skerdiena)	15	6	1	7	3	10	2
pienas	15	5	1	6	3	8	2
kiaušiniai	15	6	2	8	3	11	1
vilna	15	15	15	13	12	14	13
Valstybinis gyvulininkystės produktų supirkimas: mėsos (gyvu svoriu)	15	5	1	6	3	7	2
pieno	15	5	3	6	2	7	1
kiaušinių	15	7	5	6	2	9	1
Vidutiniškai primelžta iš vienos karvės per metus	15	2	×	3	×	1	×
Žemės ūkiui patiekta mineralinių trąšų, skaičiuojant vidutiniškai 1-am ha ariamos žemės	15	7	×	5	×	3	×
Traktorių skaičius (skaičiuojant 15-jėgiais)	15	6	×	9	×	14	×
TRANSPORTAS IR RYŠIAI							
Bendro naudojimo geležinkelio eksploatuojamų linijų ilgis	15	8	3*	6	1*	11	5*
Bendro naudojimo automobilių kelių ilgis	15	5	1*	7	3*	8	2*
Bendro naudojimo transporto krovinių apyvarta	15	6	2	9	3	7	1
Pervežta keleivių geležinkelių transportu	15	9	7	3	1	5	2
automobilių transportu	15	6	2	10	4	11	1
Bendras radijo taškų skaičius	15	10	8	9	2	15	1
KAPITALINE STATYBA							
Kapitaliniai įdėjimai į liaudies ūkį	15	8	5	10	3	15	1
Atiduota naudoti pagrindinių fondų	15	6	5	9	3	15	1
Miestų gyvenamasis fondas**	15	9	5	8	1	11	2
PREKYBA IR BUITINIS GYVENTOJŲ APTARNAVIMAS							
Valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta	15	×	4	×	2	×	1
Darbo vietų skaičius parduotuvėse	15	×	7	×	1	×	2
Sėdimų vietų skaičius viešojo maitinimo įmonėse	15	×	7	×	1	×	2
Buitinio aptarnavimo įmonėse atliktų darbų apimtis	15	7	3	6	1	12	2
KULTŪRA IR SVEIKATOS APSAUGA							
Mokslo darbuotojų skaičius	15	10	7	9	4	14	5
Vaikų skaičius vaikų darželiuose	15	11	12	13	7	15	2
Teatrų lankytojų skaičius	15	10	6	7	2	11	1
Metinis knygų tiražas	15	8	4	7	3	9	:
Vienkartinis laikraščių tiražas	15	7	3	10	5	12	1
Gydytojų skaičius	15	8—9	7	8—9	2	15	3
Lovų ligoninėse skaičius	15	9	9	12	1	15	3

* skaičiuojant 1000-čiui kv. m teritorijos.
** skaičiuojant miestų gyventojams.

PABALTIJO EKONOMIKA

„BROLIŠKŲ RESPUBLIKŲ" ŠEIMOJE

Lentelę apie Lietuvos, Latvijos ir Estijos ūkinę padėtį sovietinių respublikų tarpe persispausdiname iš *Liaudies ūkio* (1972 - 2). Lentelė nurodo, kurią vietą iš 15 sovietinių respublikų vienoje ar kitoje ūkio šakoje užima Pabaltijo kraštai. Įdomiausi, be abejo, yra 4 (Lietuvai), 6 (Latvijai) ir 8 (Estijai) stulpeliai, kuriuose lyginama skaičiuojant vienam gyventojui.

Duomenys apie pramonės gamybą rodo. kurios pramonės šakos labiausiai vystomos Pabaltijyje. Apie bendrą Pabaltijo pramonės lyginamąjį svorį iš lentelės duomenų nedaug ką tegalima pasakyti, kadangi joje nenurodyta tų pramonės šakų gamyba, kurių gamybos šiose respublikose nėra, arba ji nežymi.

Daug įdomesni žemės ūkio duomenys. Nežiūrint, jog didesnė pusė Lietuvos gyventojų jau gyvena mieste, bendroje žemės ūkio produkcijoje (skaičiuojant vienam gyventojui) Lietuva yra pirmoje vietoje. Nemažiau įspūdingi taip pat Estijos bei Latvijos duomenys. Savaime iškyla klausimas, kodėl Pabaltijo kraštai žemės ūkyje pralenkė kitas sovietines respublikas. Kolektyvizacijos apologetikai (pav. G. Zimanas) tai bando aiškinti kolektyvinio ūkininkavimo pranašumu prieš privatųjį. Tačiau, visose kitose sovietinėse respublikose kolektyvizacija įvesta žymiai anksčiau, negu Pabaltijyje, todėl jos kaip tik turėtų būti ne atsilikusios, bet pralenkusios Pabaltijo kraštus.

Labai akyvaizdūs šioje statistikoje yra daržovių auginimo ir jų valstybinio supirkimo skirtumai. Jei daržovių auginime Lietuva yra viena iš pirmaujančių, tai valstybiniame daržovių supirkime ji užima paskutinę vietą. Tai yra todėl, kad labai daug daržovių valstiečiai užaugina jiems paliktuose privačiuose sklypeliuose ir jas parduoda taip pat privačiai.

Pagrindinė Pabaltijo žemės ūkio pirmavimo priežastis yra dar iš nepriklausomybės laikų paveldėti intensyvaus ūkininkavimo įgūdžiai ir sugebėjimas prisitaikinti rinkos sąlygoms. Šią mūsų išvadą labai paryškina duomenys apie avių auginimą bei avienos gamybą. Šioje srityje . Pabaltijys garbingai užima paskutiniąsias vietas. Kodėl? Kaip žinia, kainos sovietinėje sistemoje nėra pasiūlos ir paklausos išdava. Jas nustato valstybė;tai yra — ministerijų valdininkai. Pagal šias kainas, avių auginimas ūkiams yra nepelningas. Lietuvos, Latvijos ir Estijos ūkių vadovai sugebėjo pereiti į pelningesnes ūkio šakas žymiai sparčiau, negu kitose sovietinėse respublikose.

Nepriklausomoje Lietuvoje geografijos vadovėliuose mokiniams buvo aiškinama, jog Lietuvoje yra retas geležinkelių tinklas. Daugumoje Europos kraštų, skaičiuojant pagal teritoriją, geležinkelių buvo žymiai daugiau. Nuo 1940 metų Lietuvoje nepravesta nei viena bendro naudojimo geležinkelio linija. Geležinkelių ilgis nuo to laiko dargi net sumažėjo, išardžius kai kurias mažiau naudojamas siaurojo geležinkelio šakas. Todėl faktas, jog šiuo metu Lietuva geležinkelių tankumu sovietinėje statistikoje užima trečią vietą, parodo tik tai, kad transportas sudaro vieną iš silpniausių grandžių sovietinėje ekonomikoje.

Grįžtant prie žemės ūkio — Pabaltijo pranašumas šioje srityje įrodo netik pabaltiečių sugebėjimą sumaniau ūkininkauti. Dideli žemės ūkio intensyvumo skirtumai sovietinių respublikų tarpe rodo ir tai, kad žemės ūkis gali būti gana produktyvus ir be privačios nuosavybės. Jei stambūs kolūkiai ir tarybiniai ūkiai šiuo metu dar nėra tiek pat produktyvūs, kiek ir stambūs privatūs ūkiai kapitalistiniame pasaulyje, tai priežasčių pirmoje vietoje tektų ieškoti sovietinėje kainų politikoje ir administravimo nesklandumuose. Žemės nuosavybė stambiuose ūkiuose darosi tik antraeilis reikšmės faktorius.

Šį pavasarį Mokslų akademijos Fizikos-matematikos instituto skaičiavimo centre sumontuota nauja sovietinės gamybos elektroninė skaičiavimo mašina BESM — 6. Šio tipo elektroninės skaičiavimo mašinos atlieka milijoną aritmetikos veiksmų per sekundę. Palyginimui, 1968 metais tame pačiame institute sumontuota BESM — 4 pajėgia atlikti tik 20 tūkst. veiksmų per sekundę. Anot *Švyturio*, BESM — 6 yra pajėgiausia sovietinės gamybos skaičiavimo mašina.

Nauja skaičiavimo mašina turi 60 tūkst. triodų ir 180 tūkst. diodų. Vietoj elektroninių lempučių, diodai ir triodai yra padaryti iš puslaidininkių.

Kiek galima spręsti, iš šių labai paviršutiniškų duomenų, panašaus pajėgumo elektroninės skaičiavimo mašinos JAV rinkoje vyravo prieš maždaug 10 metų. Šiuo metu didelė dalis amerikietiškų skaičiavimo mašinų yra maždaug 10 kartų pajėgesnės. BESM — 6 pajėgumo amerikietiškos skaičiavimo mašinos yra žymiai mažesnės — bent toks įspūdis susidaro iš nuotraukos, kurioje matosi bendras BESM — 6 salės Vilniaus skaičiavimo centre vaizdas.

Švyturyje išspausdintoje BESM — 6 pakeičiamo sudėtinio bloko (kurių mašinoje yra 5000) nuotraukoje specialistų dėmesį atkreipia tranzistoriai, kondensatoriai ir varžos. JAV elektronikos pramonėje gaminami panašios paskirties blokai naudoja keliolika kartų mažesnius mikroelementus, kuriuose šių sudėtinių dalių jau nebeimanoma atskirti. Atrodo, jog Sovietų sąjungoje mikroelektronikos technologija teoretiškai taip pat nėra žymiai atsilikusi nuo JAV, tačiau pramonė ten nepajėgia išvystyti mikroelementų masinės gamybos. Todėl, bent civiliniams tikslams naudojamos sovietinės skaičiavimo mašinos yra žymiai didesnės ir mažiau pajėgesnės už amerikietiškąsias.

Naujos elektroninės skaičiavimo mašinos bendras vaizdas

Visi šie palyginimai daromi ne tikslu nuvertinti naujus Vilniaus skaičiavimo centro pajėgumus. Priešingai, pasaulyje šiuo metu dar yra labai daug kraštų, žymiai didesnių už Lietuvą, kuriuose nėra nei vienos tokio pajėgumo skaičiavimo mašinos. Be to, ir JAV panašių skaičiavimo mašinų kaina skaičiuojama milijonais dolerių.

Fizikos - matematikos institutui vadovauja prof. V. Statulevičius, skaičiavimo centro viršininkas — Mifodijus Sapagovas (gimęs 1939 m. Didėjoje, Rokiškio rajone, o 1961 m. baigęs Vilniaus universitetą).

Apie Romo Kalantos susideginimą gegužės 14 d. Kauno muzikinio teatro sodelyje *Tiesa* paskelbė trumpą žinutę tik gegužės 21 d. Žinutėje išvardinta psichiatrų komisija, kuri „padarė išvadą, kad R. Kalanta buvo psichiškai sergąs žmogus ir nusižudė, būdamas liguistoje būsenoje". Apie jo laidotuvių metu įvykusias demonstracijas žinutėje neužsimenama.

Gegužės 27 d. *Tiesa* paskelbė trumpą pasikalbėjimą su R. Kalantos motina Elena Kalantiene. Iš šio pasikalbėjimo paaiški, jog E. Kalantienė dirba „Silvos" fabriko valgykloje. Turėjo 4 sūnus. Du vyresnieji vedę, jaunesnysis 14 metų. Romas Kalanta buvo 19 metų. Vyriausias sūnus yra Kauno politechnikos instituto dėstytojas, antrasis - armijai remti draugijos šaudymo treneris. Romas mokėsi vakarinės mokyklos 11 klasėje, jaunesnysis sūnus mokosi septintoje. Anot *Tiesos*, „vyras dirba Politechnikume, komunistas, dalyvavo Didžiajame Tėvynės kare". Pasikalbėjime paneigiami nusižudymo religiniai motyvai. „Bažnyčios Romas nelankė ir visoje mūsų šeimoje nėra vietos religiniams prietarams. Romas buvo komjaunuolis. Kiti vaikai taip pat komjaunuoliai. Jauniausias - pionierius."

Gimtajame krašte gegužės 25 d. užsimenama ir apie demonstracijas laidotuvių metu, nors užuomina ir netiesioginė:

„Šiuo tragišku įvykiu bandė pasinaudoti grupelė dykaduoniaujančių paauglių, kurie, kurstomi neatsakingų asmenų, trikdė mieste rimtį, pažeidinėjo viešąją tvarką". Tie „dykaduoniai", tai devyniolikmetis Alvydas Jasiukaitis, dvidešimtmetis Alfredas Juškėnas, Henrikas Monkevičius, septyniolikametis moksleivis Ričardas Trušauskas ir kiti.

„Kalbėdamas per televiziją Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininkas V. Mikučiauskas pažymėjo, jog Kauno visuomenė vieningai pasmerkė chuliganų išpuolius (. . .) miesto darbininkai, mokslininkai, kultūros darbuotojai smerkia išsišokėlius ir pritaria toms priemonėms, kurių buvo imtasi, palaikant viešąją tvarką mieste".

Gimtajame krašte dar paneigiami gandai (kažkokie nesusipratę elementai (. . .) šneka apie artimųjų persekiojimą) ir užsienio informacijos pastangos, „iškraipant faktus, suteikti įvykiui politinį pobūdį".

Šie, kad ir labai smulkūs sovietinės informacijos trupiniai patvirtina užsienio korespondentų Maskvoje pranešimus apie įvykius Kaune.

Visų pirma, Romo Kalantos susideginimo vieta, laikas ir jo išsilavinimas aiškiai rodo, jog tai buvo politinio protesto demonstracija. Į psichiatrinę komisiją paskirtiems rimtiems gydytojams teko nemaloni (nors sovietiniame gyvenime ir labai dažna) pareiga „nuspręsti", jog laisvės siekia tik . . . „psichiniai" ligoniai. Nekelia jokių abejonių informacija, jog R. Kalanta kilęs iš komunistinės šeimos. Komunistiniam režimui ši aplinkybė kaip tik ir yra pati nemaloniausia.

Faktas, jog demonstrantai buvo raminami net per televiziją, ir užuomina apie pritarimą priemonėms tvarkai palaikyti leidžia spėlioti, jog demonstracijos buvo masinės. Be to labai aišku, jog demonstrantų daugumą sudarė mokyklinis jaunimas.

Gegužės 27 d. *Tiesa* pranešė, kad „Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius A. Sniečkus šiomis dienomis lankėsi eilėje Kauno miesto įmonių, susitiko ir kalbėjosi su darbininkais, partiniu ir ūkiniu aktyvu". Išspausdintų Sniečkaus kalbų Kauno fabrikuose santraukoje apie tuo metu visame pasaulyje žinomus Kauno įvykius neužsimenama. Santraukoje

Kauno muzikinis teatras — R. Kalantos susideginimo vieta

standartiniai sakiniai apie darbo našumą, gamybą, kultūrinį gyvenimą, žemdirbystę bei buržuazinių nacionalistų pastangas prieš tautų draugystę.

Kad tokiu metu „šeimininkas" su Kauno darbininkais tenorėjo pasišnekėti apie žemdirbystę ir pasidžiaugti socializmo statybos laimėjimais — sunku patikėti. Nereikia didelio įžvalgumo pastebėti, jog jo kelionė į Kauno fabrikus tokiu metu turėjo labai aiškų tikslą — atšaldyti labai įkaitusias Kauno gyventojų nuotaikas. Tokiais atvejais paprastai kalbama labai atvirai. O atvira kalba sovietinėje spaudoje galima tik . . . už komunizmą. Kartais, pasirodo, ir kompartijos vadams tai nepilnai pavyksta . . .

(zvr)

SIMAS KUDIRKA — DAR RUSŲ LAIVE

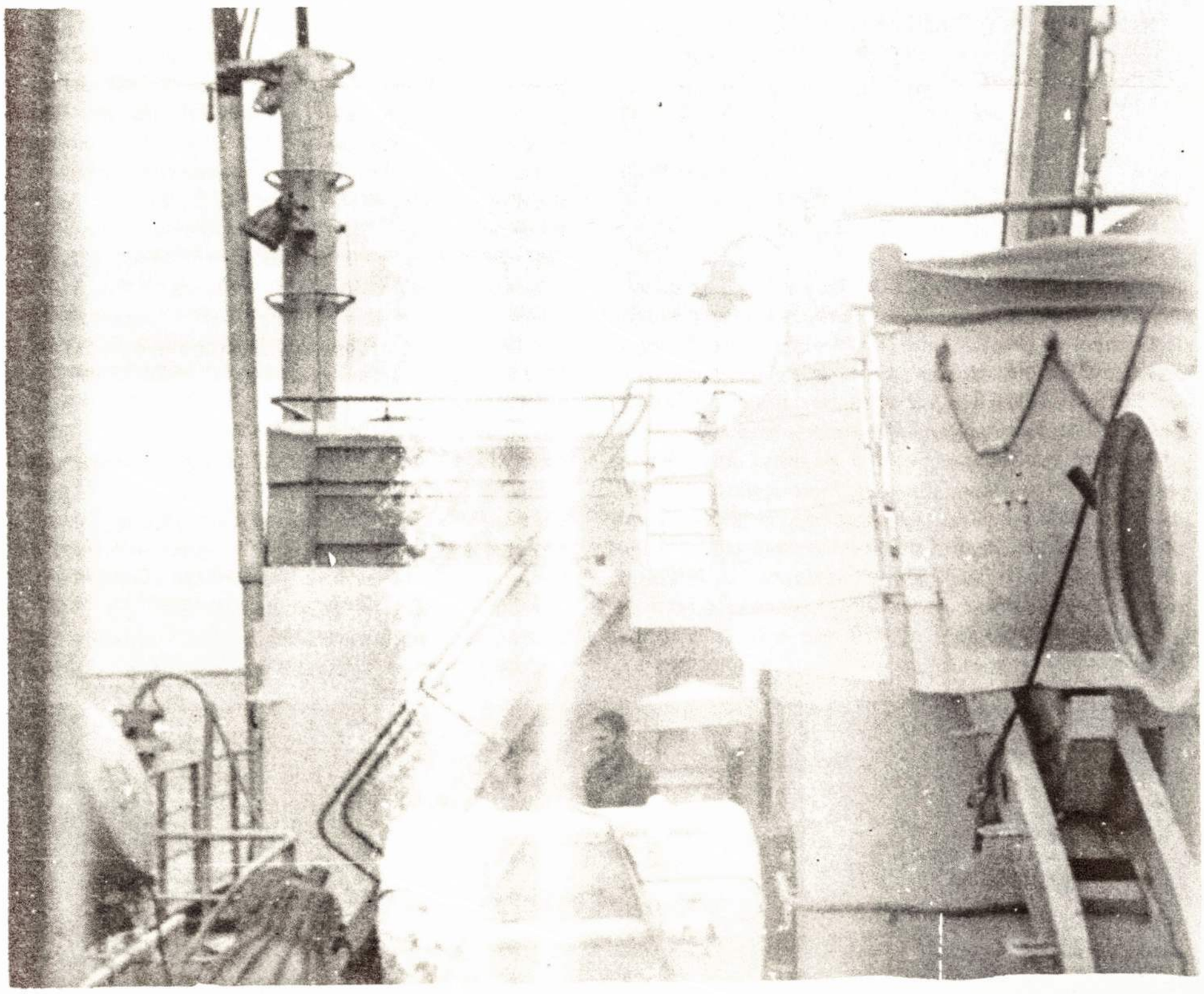

Aukščiau talpinamos nuotraukos viduryje matosi Simas Kudirka rusų laive, dar prieš šokant į JAV - ių pakrančių apsaugos kuterį „Vigilant". Atrodo, lyg S. Kudirka studijuotų amerikonų laivą, žiūrėdamas patogiausios vietos savo didžiajam šuoliui.

Nuotrauką darė vienas iš „Vigilant" karininkų pro kuterio „vairo namelio" (rudderhouse) langą. Ankstyvo popiečio saulė yra kalta dėl atspindžio lango stikle bei neaiškumų nuotraukoje. Karininkas, kaip ir eilė kitų „Vigilant" įgulos narių, jau patyrę apie S. Kudirkos intenciją pabėgti iš rusų laivo, nuotraukas darė kiek iš toliau, vengdami sukelti rusų laivo viršininkų ir kitos įgulos dėmesį.

AKIRAČIUOSE talpinama nuotrauka yra neaiški gal dar ir todėl, kad originalas yra trauktas spalvota filma. Yra galimybių, jog AKIRAČIAI gaus persispausdinti dar ir kitų, lietuvių spaudoje nebuvusių, S. Kudirkos šuolio nuotraukų.

REIKLESNIO ŽIŪROVO AKIMIS

SKIRGAILA NUO BALKONO

...Tik jau nebūkite toks griežtas, — kalbėjo vieno vaidintojo mama, reaguodama į tūlo vyriškio pastabas, besiskirstant iš gegužės 21 d. čikagiškėje Jaunimo centro salėje pastatytos Vinco Krėvės dramos „Skirgaila". Jie visi, vaikai, taip daug darbo įdėjo...

„Darbo, tai gal įdėjo, bet argi iš tikrųjų jie vaikai? . ." — kažkaip nusišypsojau mintyse. Ypač prisiminęs veikalo režisierės Marytės Smilgaitės pasikalbėjimą su *Draugo* korespondentu, paskelbtą dieną prieš vaidinimą, kuriame į klausimą: „iš kur semiatės savim pasitikėjimo jėgų?", ji atsakė:

„Nemanau, kad tai būtų pasitikėjimo klausimas, šį vaidinimą statant. Teatro jėgų Chicagoje apstu, tereikia tas jėgas tik suburti. Ir galiu nuoširdžiai pasakyti, jog šio pastatymo aktoriai kaip tik pasiryžę Krėvės veikalą išpildyti *profesionaliai*." (Pabraukta cituojant.)

Dabar, kada rimti reikalo žinovai jau pareiškė savo nuomonę, „neeilinio įvykio" didžiai sužavėti, pilni „adoracijos", jį jau spėjo apskelbti „jaunatvės manifestacija, idealizmo ir daigiai degančio entuziazmo apraiška", (kabutes vartoju, ginkdie, ne ironizuodamas, o tik jomis išskirdamas St. Meringio recenzijoje, gegužės 27 d. *Drauge* žarstomus superliatyvus), tebūnie leista pasisakyti eiliniam, kad ir skeptiškesniam žiūrovui, vaidinimą stebėjusiam iš toliau nuo balkono, tadgi ir „reta dvasine šiluma" kiek mažiau tepersiėmusiam. Šį sykį prasižioti mane pakurstė ir veikalui muziką sukūrusios bei jos atlikime talkininkavusios Daivos Matulionytės (taipgi mėgstančios mūsiškes scenines apraiškas spaudos puslapiuose aptarti) bent pora kartų padarytas priekaištas vyresniesiems, jog šie jaunesniuosius dažnai perdaug liaupsiną ir vengią atviriau ar kritiškiau apie jų darbus pašnekėti. Kad ir negalėdamas iš vertintojo reikalaujamomis klasifikacijomis didžiuotis, būsiu bent atviras.

Rašyti savotiškai paskatino ir vienos žinomos kūrėjos, entuziastingos kultūrinių parengimų lankytojos man pareikštas visiškas nusivylimas pačiu veikalu:

— Kaip toks geras rašytojas galėjo tokią prastą dramą parašyti? Nuobodybė! Kalbos, kalbos, kalbos! Jokios intrigos, jokio veiksmo, jokių ryškesnių charakterių. Kas gi jį galėtų nors pakenčiamai statyti? Ir kam iš viso statyti, jei jis šiandien absoliučiai nebeaktualus? . .

Mano pastangos ją įtikinti, kad visi „Skirgailos" personažai yra skirtingi, įdomūs, apkrauti neeiliniais išgyvenimais, kad veikalas nė veiksmo, nė intrigos nestokoja, kad pastatymas gali neefektyviais paversti ir geriausius Šekspyro veikalus, gi šios dramos paralelę mūsiškai šiandieninei situacijai įžiūrėjo ir režisierė („O juk ir mes čia išeivijoje esame panašiai tarp dviejų pasaulių — lietuviškojo, tėvų mums perduoto, ir amerikoniškojo, į kurį įsijungdami ir lietuviškojo nenorime apleisti"), taigi mano pastangos apginti savo mėgiamą klasiką vistiek liko nevaisingos... Ryžtuosi bandyti nors kitiems panašiai galvojantiems įrodyti, kad nepasisekimo kaltės ar trūkumų tektų ieškoti ne veikale, o veikiau pastatyme.

Bene didžiausias šio pastatymo trūkumas, mano supratimu, buvo tas, jog, išskyrus Skirgailą vaidinusį Juozą Raudonį, nė vienas vaidintojas netiko savo pasiimtai rolei visapusiškai: ar dėl amžiaus, ar dėl balso, dėl išvaizdos, laikysenos, etc... Bent nesugebėjo scenoje savo tinkamumo įrodyti. Režisierės pagalba, žinoma, galėjo šį trūkumą gerokai išlyginti, tačiau tos pagalbos veik iš viso nesimatė. (J. Raudonis, žinoma, ir be režisierės pagalbos mokėjo sukurti tvirtą, bet kartu ir žmogiškai šiltą visur dominuojančio valdovo chrakterį, tinkamai panaudodamas savo neeilinius aktoriaus davinius.) Dalia Juknevičiūtė (Lydos kunigaikštytė, vėliau — priverstina Skirgailos žmona Ona Duonutė) ir Eglė Juodvalkytė (bajoraitė Oligė) pakankamai gerai išgyveno atskiras situacijas, tačiau nesudarė specifinių „Skirgailos" veikėjų įspūdžio, o svarbiausia — nebuvo pakankamai įdomios. Alfas Brinka, konservatoriškai tvirtabūdžio, tiesaus, drąsaus, savimi pasitikinčio vaidilos Skardo vietoje davė mėgėjišką geraširdžio Kalėdų Senelio paveikslą, geriausiu atveju — nuobodų paliegusio skautiškų laužų vaidilos štampą. Henriką Mazovietį vaidinusiam Rimui Cinkai trūko tiek aukštam dvasiškiui, tiek ir ambicingam bei suktam lenkų politikui charakteringesnių bruožų. Jei Andrius Barauskas (Daugaila, Skirgailos karvedys) nebuvo „senas, augalotas vyras", kaip to pageidavo V. Krėvė — nedidelė bėda; žymiai blogiau, kad sudaryti karvedžio įspūdžiui ar pakenčiamai partneriauti J. Raudoniui, jam buvo nė iš tolo nepakeliamas uždavinys. Kryžiuotį Kellerį vaidinusio Aldo Nario „jaunatviška drąsa",o juo labiau jo „maloni šypsena", gal ir pelnytai imponavusį St. Meringį, žiūrovų balkone, gaila, nepasiekė, o pasiekė jo netikrumas, neryžtingumas, neapvaldyti judėsiai ar kitos ypatybės, netinkančios nė auksaburniškam mergogaudai, nė šauniam riteriui. Jo partneris Vidmantas Juodgudis (riteris Vartenbergas), atrodo, buvo perdaug užimtas savo netvirtai išmokto teksto atšnekėjimu, kad bet kokio charakterio kūrimui dar liktų laiko ir vietos. Kellerio ir Vartenbergo ūgių kontrastiškumas rimtoms situacijoms davė tikrai nepageidaujamo komiškumo. Savo rolėje iš jaunųjų vaidintojų bene geriausiai jautėsi vienuolį Joną Skarbeką vaidinęs Linas Regis, vietomis tikrai natūraliai ir santūriai įsisavintas būdingas savo luomo savybes atskleisdamas. Tačiau didesnio karališkų rūmų dvasinio vadovo subrendimo ir jam dar daug kur stigo...

— Kai prologiniu paverstam priešscenyje prakalbėjo Rimas Cinka ir Linas Regis, atsirado reikalingas ritmas, įtempimas ir tikra šokynė visam veikalui. (...) Veliau tokio pavyzdingo tempo jau veik ir neatsirasdavo, — pastebi St. Meringis savo recenzijoje...

Ši jo pastaba, mano supratimu, taikliausiai apibūdina „Skirgailos" režisūrinę pusę. Užsimota buvo plačiai, vietomis gana šviežiai, kad ir nevisai originaliai, bet įdomiai. Pasišauta, išnaudojant dekoracijų ir butaforijos minimumą, apšvietimu, skirtingais veikėjų sugrupavimais, veiksmo lokalizavimu tai vienoje, tai kitoje scenos pusėje arba net priešscenyje, muzikiniais interliudais žiūrovo vaizduotėje sukurti galimai didesnę laiko ir vietos erdvę, tuo pačiu išblaškant monotoniją ar sukoncentruojant dėmesį į vaidintojus, į veiksmą. Užsimojimo platumą nusako ir dvidešimt keturių užkulisinių režisūros talkininkų pavardės: pavaduotojai, padėjėjai, koordinatoriai, patarėjai, žinių rinkėjai, grimuotojai, šukuotojai ir kiti technikiniai ar kitoki specialistai. Nežiūrint impozantiškos talkos, po jau minėtos įžangos viskas ėjo kažkaip antiklimatiškai: žemyn, skystyn ir nuobodyn... Didžiuliai griaučiai liko neužpildyti išdirbtomis detalėmis. Pavienių aktorių (tur būt, vienumoje) gerai išmokti nelengvi V. Krėvės tekstai, sakytum, „pavieniais žodžiais" skrajojo kažkur tuštumoje, labai retai tesusilaukdami tinkamo tiesioginio atgarsio. St. Meringio paminėtas ritmas jautėsi nebe recenzento apšnekamąja, daugiau abstraktine prasme veikalo eigoje, bet pačia konkrečiausia — veikėjų dialoguose. Daugelis jų kalbėjo veik vienu tonu, tartum viens nuo kito užsikrėsdami, ne tarpusavy komunikuodami, bet kažkam tai deklamuodami, be ryškesnių akcentų, pauzių ar logiškesnio taškavimo, taip, jog užmerkęs akis tikrai negalėjai susigaudyti ar čia kalba Ona Duonutė ar Oligė, karys ar dvasiškis, savas ar svetimas.

Scenos, kuriose veikėjai jaustųsi viens kito reikalingi, vienas kitą pateisinantys darėsi vis retesnės, tarpusavio susižaidimo stoka vis aiškesnė. Dinamikos ir įtampos vietą užėmė nuovargis ir išsekimas... Charakteringa, jog režisierės rankos pasigęsta net tokiose vietose, kurios, veikalą skaitant, atrodo pačios natūraliausios, gyviausios ir mažiausiai vaidybinės ar režisūrinės vaizduotės reikalaujančios. Sakykim, kad ir pirmasis (scenoje) Kellerio ir Oligės susitikimas, kurį kitas pastatymo recenzentas, Saulius Šimoliūnas, taria E. Juodvalkytę ir A. Narį sukūrus „nuostabią meilės sceną" (*Naujienos*, gegužės 31). Stebint iš balkono, atrodė, jog įsimylėjeliai elgėsi lyg vaidiną populiariame televizijos skelbime, garsinančiame preparatus blogam burnos kvapui pašalinti: prieš reklamuojamos medikacijos panaudojimą, jie viens kito tiesiog šalinosi. Čia, manau, kiek glaudesnės meilės pademonstravimas iš abiejų partnerių pusės būtų nesunkiai užtušavęs ir pora nejaukių pauzių, suponavusių teksto primiršimą...

Per dažnai atrodė, jog M. Smilgaitė V. Krėvės tekstą priėmė pažodžiui, nieko neieškodama netik „tarp eilučių", bet ir eilutėse, iš vaidintojų tereikalaudama vien teksto išmokimo, jo perdavimą taipgi palikdama pilnai vaidintojų valiai. Nenuostabu, jog ir tokia gyva, kiek komiško atspalvio scenikė, kurioje dvaro mergos (V. Bilaišytė, I. Blekytė, N. Spurgytė) išgyvena primityvią baimę dėl tariamo vaidilos Skardo vėlės pasirodymo, tesudarė tik nereikšmingą įžangėlę dar nereikšmingesniam (?) paskutiniam Kellerio pasimatymui su Ona Duonute. Beje! Šios (kunigaikštienės miegamajame vykusios) ir sekančios scenos koplyčioje butaforija sustačius gretimai ir abiems scenoms panaudojus beveik tą patį viską apimantį apšvietimą, pirmojoje — karstas atsidūrė lovos kojūgalyje, o antrojoje — lova vos ne greta karsto. Šie tragikomiški rėmai uždėjo neskoningumo antspaudą visai veikalo atomazgai. Argi reikia stebėtis dramatiškais momentais publikoje sukeltomis visai priešingomis reakcijomis?

Tiesa, kalba apie apšvietimą čia reiškia daugiau gal jo nebuvimą. Iš balkono žiūrint, geriausiai ir pastoviausiai apšviesti buvo muzikantai, susodinti salėje prieš sceną. Pačioje scenoje prožektorių šviesos buvo daugiau koncentruojamos į ... dekoracijas

ČIKAGOS SCENOJE

JŪRATĖ IR KASTYTIS

Po Kauno valstybinės operos pirmojo veiklaus dešimtmečio Lietuvoje pradėjo savaime bręsti kompozitorių ambicija kurti tautinę, originalią operą. Vieni, gavę stipendijas, išvyko į užsienius vaikytis mūzos, kiti keliavo po kaimus, ieškodami senų liaudies melodijų ir tradicinių gyvenimo papročių. Pirmasis dėkingumas tačiau atiteko operos orkestrantui ir orkestravimo meistrui Jurgiui Karnavičiui, sukūrusiam beveik nelauktai herojinę operą „Gražiną", ilgiausiai išgyvenusią lietuviškame operos repertuare.

K. V. Banaičio didelis planas — opera „Jūratė ir Kastytis" — kažkur įstrigo, ir jos aušra nepakilo Lietuvoje, kaip buvo tikėtasi... Tik po 33 metų, po visokeriopų bėdų ir nuoskaudų operos klavyras buvo užbaigtas Amerikoje ir vėliau Banaičio gerbėjų išleistas. Kompozitorius netikėjo greitu operos pastatymu nei jos pasisekimu, nors buvo įsitikinęs, kad ji yra verta pasaulinio dėmesio ir užtat pageidavęs teksto vertimo į anglų ir vokiečių kalbas.

Kokia, iš tikrųjų, yra Banaičio opera? Ar ji yra drama „per musica", kurią galima būtų įsprausti į 1840 - 1914 m. operinį pasaulį, ar joje glūdi formos savitumas, tautinė, individuali dvasia?

Aplamai visa Banaičio muzikinė kūryba yra kontempliacija, dvasinis susikaupimas, sudrausminąs jausminį atvirumą ir paviršutinį blizgėjimą, o emocijos išsiliejimai yra peršviečiami intelektualine vibracija. Santūrus temperamentas kai kur flegmatišku atspindžiu dainuoja lietuviška gaida, charakteriu ir spalvomis. Harmonijoje ir ritme Banaitis savaip permąsto, perkuria lietuviškam charakteriui.

Ant tokių individualių ir tautinių principų yra statoma opera „Jūratė ir Kastytis", kurioje nerasime nei dramatinio veiksmo, nei psichologinės veikėjų charakteristikos, nei aistrų logikos. Jos konfliktas yra minties drama tarp realybės ir iliuzijos, tarp žemės prirakinimo ir išsilaisvinimo. Taip Banaitis medituoja, kaip smūtkelis Lietuvos pakelėse, konkrečiais, turtingais muzikos paveikslais, lyriniais ir dramatiniais epizodais.

Poetės Bronės Buivydaitės libretas yra parašytas ne pagal Maironio „Jūratė ir Kastytis" baladę, o sekant Adomo Jucevičiaus „žemaičių atsiminimai" legendos versiją, kurioje atsispindi graikų mitologijos likučiai. Ir čia Jūratės ir Kastyčio likimas sprendžiamas visai skirtingai, negu Maironio poetinėje vizijoje. Nekartojant priekaištų libretui, reikia iškelti įdomų faktą, jog kompozitorius, nieko nekeisdamas, išskyrus Balio Sruogos eilėraščio įtraukimą barkarolei, liko ištikimas Buivydaitei. Tad reikia manyti, kad Banaičio muzikinei idėjai libretas buvo priimtinas. Antra vertus, operoje kompozitorius yra dramaturgas, o ne libretistas. Du kontrastai: žemės meilė, naivūs šeimos barniai ir fantastinė, stichinė gamtos jėga pilnai išreikšta muzikos vaizdingumu.

Banaičio operai nesant fizinio veiksmo nepertraukiamumo pilna drama, galima ją pastatyti ir sutrumpintoje formoje, prisitaikant, prie savų meninių sugebėjimų, nes priešingu atveju, stingant kūrybinės vaizduotės jos realizavimui, atsirastų pavojus įklimpti į monotoniją, nuobodumą.

Dirigentas Aleksandras Kučiūnas, realistas vyras, žinodamas darbo aplinkybes, meninius ir finansinius išteklius, vadovaudamasis savo operine patirtimi, išima iš pirmo ir antro veiksmo nemažai paveikslų ir kai kuriuos epizodus savaip perredaguoja. Iš šalies sceniškai žiūrint, atrodė, lyg atsirado glaudesnis ryšys ir kartu kontrastai tarp žemės ir jūros, tarp realybės ir iliuzijos. Aišku, galima įvairiaip analizuoti šį „sauvališką" dirigento veiksmą, bet būtų sunku įrodyti, kad tuo pakenkta operos muzikai, juo labiau, kai ji gimsta pirmą kartą scenoje. James T. Kilcran, Kučiūnui sufleruojant, suorkestravo operą spalvingai ir išbalansuotai, išnaudodamas Banaičio klavyro paliktą orkestravimui laisvę.

Adolfo Valeškos dekoratyvinis menas siekia mistikos ir puošnumo, derinant muzikos ir scenos paveikslus. Dailininkas yra linkęs scenos mene į monumentalumą: viskas išbaigta, detalizuota. Spalvomis yra kuriama vizualinė melodija, skambanti harmoningai ir veikėjų rūbuose, o scenos architektūroje nėra pamirštas ir naudingumo veiksmo ryšys. Pirmo veiksmo choro scenos figūrinis apvaldymas įsiliedina į dailininko dekoratyvinį scenovaizdį. Ir kai girdi tą pačią akimirką orkestrą, dainavimą ir matai spalvų melodijas, savaime ateina mintis, jog tai pirmą kartą Čikagos lietuvių operoje buvo pasiekta meninė visų operos elementų sintezė.

Tuo pačiu principu buvo statomi jūros dugne ir Jūratės rūmai. Žėri spalvos, puikūs undinių rūbai, ir dainavimas, iliuziniai Valeišaitės mokinių šokiai. Jūratės ir Kastyčio nemari meilė veikia efektingai, tačiau, kai ateina Perkūno rūstybė, pasidaro ankšta, subyra iliuzija, nes viskas staiga tampa sumaterialinta ir subanalinta.

Ir čia iškyla opus režisūrinis klausimas. Niekas netikėjo, kad Zita Kevalaitytė sukurs Banaičio originaliai operai ir originalų įkūnijimą. Ten, kur reikia kūrybinės fantazijos, ten neužtenka trepsėjimo ir šablono. Be to, Kevalaitytė buvo pakviesta į operą tada, kada dirigento ir dailininko planas gulėjo ant stalo. Tai tokiame siaurame rate ji ir judėjo, tvarkydama ansamblius, scenas ir vaidinimo momentus. Pirmuose dvejuose veiksmuose jos planas veikė, bet jūros karalystėje nei vėjai, nei perkūnas jos įsakymo nevykdė. Taip pat dailininko sukurti rūmai negriuvo ir gintarai nebyrėjo. Ir taip operos finalas sceniškai suskambėjo mėgėjiškai.

Jūratės ir Kastyčio vokalas techniškai yra labai sunkus, reikalaująs didelio balso ir fizinės ištvermės. Dana Stankaitytė (Jūratė) dainavo lyrine ir dramatine spalva, apjungdama platų Jūratės diapazoną stipriu jausmo vientisumu. Stasys Baras (Kastytis), be kurio nebūtų galima Banaičio operos pastatyti, dramatiniuose epizoduose atgaivino Fidelio balsinę jėgą. Aldona Stempužienė (motina) atliko gražiausią Banaičio vokalinę partiją muzikaliai, jautriai, nors kaž ko jau pasigendama iš jos praeities. Margarita Momkienė (Rūtelė), iš choro išaugusi solistė, pasirodė sceniškai gabi ir vokaliniai malonaus skambėsio dainininkė.

Banaičio operoje daug puslapių yra paskirta chorui, kurie — kaž kas sakydavo — sukurti dainuojančia ranka. Operos choras dainuoja „banaitišką primadoną" labai muzikaliai. Puikūs vyrų ir moterų undinių chorai skamba sultingomis spalvomis, aiškia dikcija, švaria intonacija.

Banaičio operos pastatymą, nežiūrint įvairių trūkumų, reikia vertinti teigiamai. Kai matai gulintį „Jūratės ir Kastyčio" negyvą klavyrą ant stalo, slepiantį savyje daugybę klausimų be atsakymų, tada pradedi suprasti, ką reiškia realizuoti operą scenoje ir pakelti lietuvių kompozitorių prestižą.

Balys Chomskis

(visaip perstatinėjamų kolonų užuominas), kurios, dėl savo atkištinai primityvaus išpildymo, išskirtino dėmesio tikrai neužsitarnavo. Vaidintojai dažniausiai slankiojo prieblandoje, prožektoriaus šviesų plėmus grindyse tarsi sąmoningai apeidami, lyg po lietaus telkšančias balutes. Mažiau sceninės patirties turintiems vaidintojams toksai apšvietimas galėjo būti ir dėkingas, kai kurioms scenoms gal ir visai tinkamas, bet visumoje — vargino žiūrovų akis ir savo monotoniškumu kėlė jų apatiją. Veik tą patį galima pasakyti ir apie muzikinę veikalo palydą. Gana įdomūs ir bendrąją veikalo (ar jo epochos) nuotaiką atliepiantys miniatiūriniai gabaliukai įkyrėjo nuolatiniu ištęsimu, matomai tuo perkant laiką scenovaizdžio pakeitimams, o vistiek tarpveiksmių properšų neužpildė ir sutirpo, sakytum, bežadėse tamsos tuštumose. Kostiumai (Gražinos Stitilytės suprojektuoti) buvo esmėje gana geri (į jų istorinį autentiškumą nesigilinant); jiems daugiausiai trūko gal smulkesnių pajvairinimų, atspindančių veiksmo specifinę progą, vietą ar dienos metą bei kiek papildančių skurdžias dekoracijas.

St. Meringis savo tėviškai atlaidžioje recenzijoje į svaiginančias aukštumas iškėlęs „tobulai dvikalbę", „antrąją svetur gimusią generaciją", itin pabrėžia jos „*tobulumui* artimą tartį" ir „meilę Vinco Krėvės žodžiui, *idealiai* išmoktam". (Pabraukta cituojant.) Džiaugsmui pagrindo. žinoma, buvo. Tartimi šis spektaklis neabejotinai issiskyrė iš įprastinių jaunimo pasirodymų. ir už tai M. Smilgaitė, netgi kalbininką P. Joniką patarėju pasitalkinusi, nusipelno atskiro pagyrimo. Tačiau argi dėl to visi kreditai ir priklauso „svetur gimusiai generacijai"? Juk didžiausią teksto dalį atkalbėjo D. Juknevičiūtė, J. Raudonis, R. Cinka ir A. Brinka, o jie gi nėra svetur gimę. Jaunesniųjų tartis, ypač fonetine prasme, anaiptol nebuvo tobula. (Čia gal daugiausiai kaltas kalbos mokymo metodas lituanistinėse mokyklose į fonetinį žodžių ištarimą kreipiąs per mažą dėmesį.)

Buvo „Skirgailoje", žinoma, ir daugiau prošvaiščių, tad ir šiomis savo neišvengiamai subjektyviomis pastabomis nenoriu šaldyti nei M. Smilgaitės, nei jos vaidintojų bei talkininkų drąsos arba mažinti jų laimėjimų. Pripažindamas, kad vien „tik suburti" lietuviškas teatro jėgas Čikagoje (M. Smilgaitės žodžiais kalbant) yra jau tikrai gera pradžia, noriu pabrėžti, jog tai dar jokiu būdu ne viskas. Neužteks nė ryžtis. Reikia ilgo *bendro* darbo. M. Smilgaitė sako, kad „darbas vyko kelis mėnesius". Nežinia kokiose plotmėse tas darbas vyko, tiktai aišku, jog pasiryžimų vekseliai („išpildyti profesionaliai") dar, toli gražu, nebuvo išpirkti atsiekimų rezultatais.

t. guopis

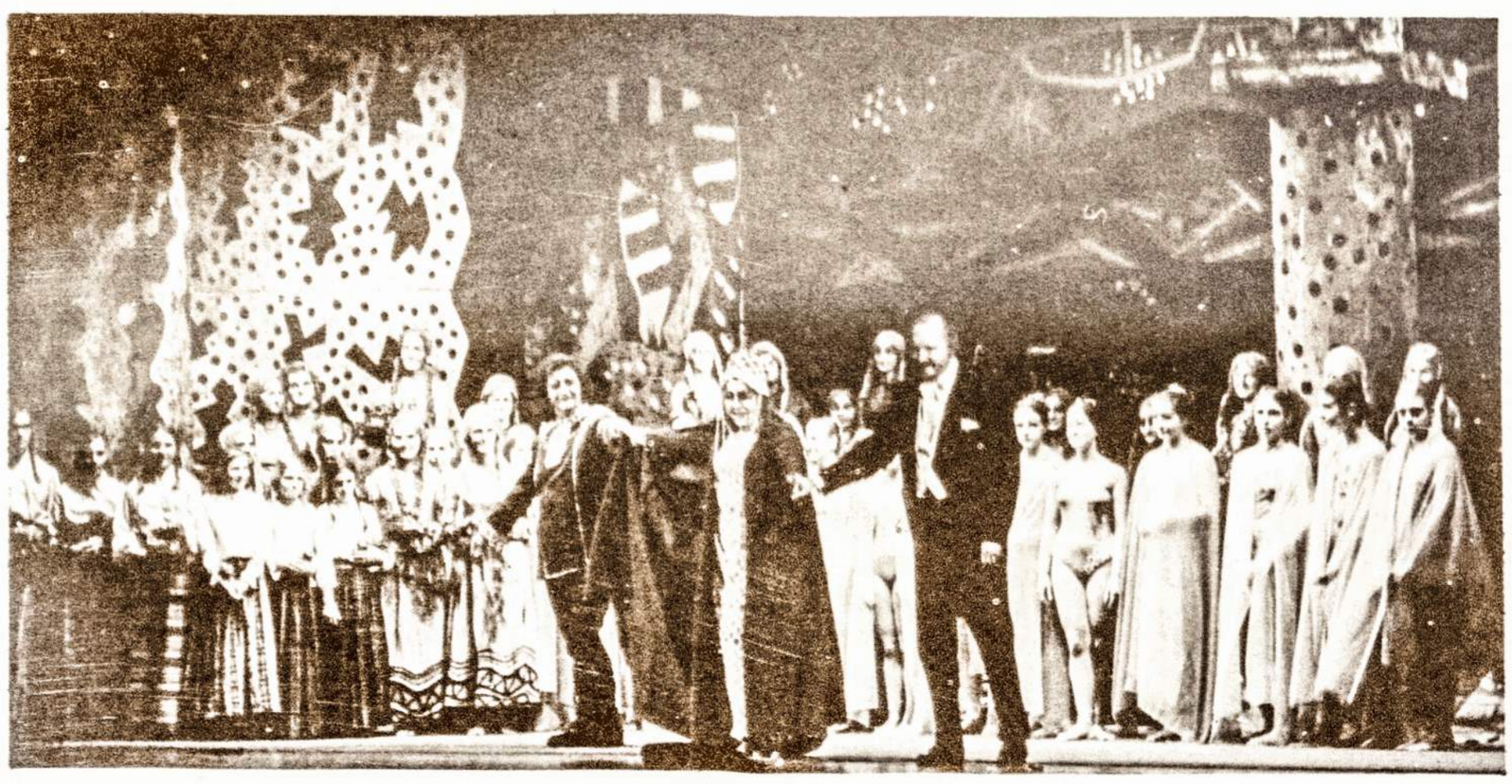

SIGITAS GEDA

IŠ SEMENIŠKIŲ IR IŠ AMERIKOS

Jono Meko poeziją sunku priskirti kuriai nors krypčiai ar generacijai, apibrėžtai poetinei mokyklai ar sąjūdžiui. Tikras paradoksas, nes jo „Semeniškių idilės" alsuote alsuoja senosios lietuvių poezijos ir prozos tradicijomis. Visa mįslė, tur būt, kad jis, kaip poetas, formavosi lietuvių kultūros ir kaimo buities gelmėje. Jo pozicija susiklostė tarsi savaime, kaip kūrybos rezultatas, kaip visuma. Vėliau jau ir jisai pats kiek naivokai bandė pagrįsti ją savo „Laiškuose Simonui Daukantui".

„Semeniškių idilės", paties autoriaus prisipažinimu, remiasi į Donelaitį ir Žemaitę. Pakankamai stipri ir elastinga, be abejo, čia ir sava poetinė spyruoklė, sava nepakartojama šiaurės Lietuvos sodiečio patirtis, II—III dešimtmečio realybė, kurią poezijoje mes buvome įpratę suvokti iš simbolistų (V. Mykolaičio-Putino, F. Kiršos) ar neoromantikų (ankstyvosios S. Nėries, A. Miškinio, J. Kuosos-Aleksandriškio) ir iš paskutinės prieškarinės poetų kartos (H. Radausko, V. Mačernio, A. Nyka-Niliūno ir kt.) ar iš maištingų K. Binkio, K. Borutos, V. Montvilos eilėraščių.

J. Mekas, karo sąmyšyje nublokštas svetur, iš savo atsiminimų, ilgesio ir nostalgijos sukūrė naują tos realybės versiją, be įprastinių poetinių standartų. 26 „Semeniškių idilės" — sakytum, sena, kaip „senas lietaus šniokštimas, senas šis mūsų kalbėjimas...", kaimo buities, papročių ir darbų, gamtos misterija su visais savo niuansais atkuriama iš praradimo tolumos, tarsi, metaforomis šnekant, prapultyje atgaivintų daiktų melodija. Tai begalė darbų, rūpesčių, džiaugsmų, kur nėra kokios nors vienos vyraujančios nuotaikos ar idėjos, o visa gyvenimo pilnuma, ištisi jausmų klodai, nerafinuoti, refleksijos neišdžiovinti. Viskas čia pripildyta neaiškios, nedisciplinuotos, bet vientisos galios, tylaus bruzdesio, neišsipildžiusios paslapties, žemės ir dangaus gyvastingų garsų. Tatai gal dar ir nebūtų taip gražu, jeigu ne melancholiška, viršum visko ir visur tvyranti nuotaika, — kad viskas jau yra buvę, kad tatai jau ne realybė, o jos atšvaitas žmogaus sieloje, žmogaus pastanga suvienyti visus tuos daiktus į menišką formą ir laikytis jos pačiam kaip vienintelio, teisaus ir prasmingo gyvenimo būdo, pasipriešinant tokiu būdu tėvynės praradimo skausmui ir moderniškos civilizacijos paskleistai tuštumai. Tas šiek tiek nusižiūrėtas į Donelaitį metų ciklas atrodo kaip prarastasis rojus, gyvų, pažįstamų žmonių, šiurkščios jų šnekos, kasdienio triūso amžinybė:

Senas yra mūsų šis gyvenimas — ilgom kartom
nuvaikščioti laukai ir įsispaudę dirvos,
kiekviena žemės pėda kalba ir kvėpuoja dar tėvais.
Iš tų pačių vėsių ir akmeninių šulinių
jie girdydavo savo grįžusias plačias bandas,
ir kai išdubdavo jų pirkių aslos,
kai gryčių sienos imdavo lėtai byrėt —
iš tų pačių duobių jie besdavo geltoną molį,
auksinį smėlį — iš tų pačių laukų.

Ir kai ir mes išeisim,
kiti sėdės ant mėlynų palaukės akmenų,
šienaus užžėlusias lankas ir ars atokalnes...

Nors mūsų emigracija į kitus kraštus trunka jau ne pirmas šimtmetis, ligi J. Meko neturėjome tokios gražios ir pilnos, tokios realios T ė v y n ė s vizijos, regėjimo iš begalinio, savam krašte gyvenančiam žmogui, gal būt, netgi sunkiai suvokiamo tolio.

Šis rekviem prapuolusiam laikui, daiktams, buičiai sykiu nepaklūsta nė vienai girdėtai poetinei intonacijai: nei Donelaičio iškilmingumui, nei skubriam Žemaitės šnekėjimui... Tai rami, pilna rimties ir santūraus graudulio kaimiečio šneka apie laukų darbus, vaikystės dienų draugus, kaimynus, tetas, nejučiomis virstanti tikra poezija, — taip smarkiai poeto sąmonėje visa tai įstrigę, taip brangu ir pažymėta vienintelės amžinatvės ženklu. Kai realybė taip sužmoginama, persunkiama gyvu ir tikru jausmu, nepasigendame čia ir tradicinių lietuviškosios kaimo kultūros atramų — senajame pagoniškajame tikėjime ar krikščionybės pasaulėvaizdyje.

Geriausiomis idilėmis reikėtų laikyti „Senas yra lietaus šniokštimas", „Septynių brolių miegančiųjų dienos", „Vasaros naktys", „Žiema" (nenutylint, kad vienoje kitoje pasigirsta ir ne tokios poetiškos, proziškesnės intonacijos). Čia tiek daug senos ir visuotinės kaimo žmogaus, žemdirbio patirties, kad nejučiomis pagalvoji, jog sąmonės patyrimai tokiais atvejais jau pradeda nebesiskirti nuo daiktų, pasaulio fenomenų, — kad kokios nors septynių brolių miegančių dienos, kai kiekvienas, apsigobęs maišu, ieškojo lietuje paklydusių galvijų, buvo bene aukščiausioji dovana, žemės lemtis, kaip duona ar šaukštas... Tariamas amžinumas ir būtinumas suteikia kažkokių ritualinių, apeiginių bruožų net tokiems iš pažiūros niekingiems darbams, kaip mėšlavėžis.

Turėtume pripažinti, kad šioji mūsų žmogaus sąmonės pusė ligi J. Meko nebuvo taip smarkiai užgriebta, išryškinta ir išnagrinėta — nei Donelaičio, nei Krėvės, nei Vaižganto (jų kūryboje tatai yra, bet greta kitų dalykų, ne tiek būties centre); tikriausiai todėl, kad ligi šio amžiaus civilizacijos kaimiečio sąmonėje dar per stipriai laikėsi tradicinės tikėjimo dogmos. J. Meko laikais galutinai suiro ir pasikeitė žemės dirbimo būdas, nuėjo į praeitį ištisa žemdirbystės kultūra. Didžiuliame ir triukšmingame Amerikos katile poetas tai turėjo itin aiškiai ir tragiškai pajusti.

„Idilės" mūsų literatūroje liks kaip himnas nueinantiesiems daiktams. O kas toliau? Kaip klostėsi po to poeto kelias? Atrodo, kad „Idilėmis" sąmoningai ar nesąmoningai buvo pasipriešinta profesionaliajai mūsų poezijai, kuri kelis paskutinius dešimtmečius orientavosi į madingas Europos sroves. Antrasis pasaulinis karas, galutinai sudaužęs amžiaus pradžios mitus, dar sykį privertė suabejoti Europos kultūra ir humanizmu. Tokioje situacijoje, netekus ne tik žemės po kojomis, bet ir kultūros fono, nesutapus su politikuojančia emigracija, gimtoji žemė ir kultūra liko vienintelė atrama, o „atsivežtinės" tikrovės įspūdžiai — vienintelė reali patirtis. Tačiau kiekviena patirtis sensta, darosi iliuziška ir netikra. Tai paliudijo ir emigracinės literatūros slinktys, kur lietuviškoji realybė, ypač lietuviškas kaimas, mažesniojo talento poetų ir prozininkų buvo pradėta be saiko stilizuoti ir ornamentuoti. Mūsų skaitytojams jau žinomos iš kelių ištraukų publikavimo, apžvalginių straipsnių A. Škėmos ir A. Mackaus pastangos žūtbūtinai išsiplėšti iš tokios nostalgijos, sutampant su naująja gyvenimo situacija, egzistencinės literatūros patirtimi. J. Mekas po savo „Idilių" stovi ir čia atokiau. Po idealizuoto ir sentimentalaus „Gėlių kalbėjimo" jo „Pavieniai žodžiai" vėl prisipildo gyvo, skausmingo reagavimo, bet čia nerasime A. Škėmai ar A. Mackui būdingo depresinio sutapimo su Vakarų dvasios krize, religinių aspiracijų, dialogo su personifikuota krikščionybe, bet išgirsime skausmingai nuskaidrintą pokalbį su savo siela, pasauliu, gamta. Vis tiktai „Pavieniai žodžiai" daro dvejopą įspūdį. Iš vienos pusės, patraukia toksai grynas, su sąmoningesniais psichikos klodais nesutapęs jausmas, nors tuo pat metu suabejoji jo galia, jo pajėgomis sukurti kokią nors įtikinamesnę poetinę konstrukciją (R. M. Rilkė yra rašęs, kad poezija gimsta ne iš jausmų, o iš patyrimų...). Ką reiškia vadinamasis grynas santykis su realybę arba poeto deklaruojamas ne protas, ne išmintis, ne klausimas, o malonė? Šiuolaikinė poezija ar filosofija, muzika ar tapyba tam turi dešimtis atsakymų, kurie prieštarauja vieni kitiems, nuoširdumas ir tikrumas juose pinasi su neįprasčiausia demagogija ir šarlatanizmu. Aišku bene tik tai, kad nei intuicijos, nesąmoningųjų žmogaus galių akcentavimas, nei racionaliųjų momentų persvara savaime dar nieko nereiškia: daug svarbiau čia fonas — tradicijos, kultūros, gyvenimo... Palygindami galėtume prisiminti kad ir naująją japonų literatūrą, kur sensualizmas turi tvirtas atramas seniausiuose jų kultūros kloduose, kaip ir J. Meko akcentuojamas, jausmas čia dar siejamas su gilia gamtos, žmogaus ir visatos kontempliacija (J. Kavabata). Man atrodo, kad J. Meko sensualizmas lieka gana seklus, išoriškai siejamas su Europos kultūros ir tradicijos krize, o iš tikrųjų turįs šaknis poeto autobiografijoje, jo poetiniam likime. „Semeniškių idilės" išsėmė jo gyvenimiškos patirties arsenalą; vėliau J. Mekas daug jėgų atidavė avangardiniam kinui (geriausieji jo filmai kūrybinės nuotaikos universalumu bene prašoka naujosios jo poezijos lygį), tuo tarpu poezijoje, nenorėdamas kartotis (nors „Idilių" vaizdai vis dėlto varijuojami paskutiniuose jo knygų skyreliuose), nesurado ir naujų įkvėpimo šaltinių. Tikroji kūryba kažkokiu būdu bando suderinti kelis momentus: savo psichikos savitumą (talentą), gyvenimo pamokas ir kultūrinę patirtį. Jų sąveikoje, jų dermėje kartkartėmis blyksteli kristalas — meniška forma. „Pavieniai žodžiai" labiau deklaruoja tą dvasios tuštumą, negu kuria ją atspindinčias formas. Grafinis išdėstymas čia gelbsti (patiki, jog tokioje dvasinėje būsenoje būtina laikytis „už kalbos" — sulėtinti ją, suskaldyti), tačiau naujos estetinės formulės, naujos struktūros čia taip ir neužgimsta. Tasai lėkštokas jausmingumas kartais J. Mekui gerokai kaišioja koją (eilėraščių ciklas, prasidedąs dalimi „Kaip ramiai, šaltai kaip viskas miega...", arba ciklas „Amerika"), daug kur poetinė išraiška suartėja su ketvirtojo dešimtmečio neoromantiniais standartais, nepralenkia vidutiniško emigrantų eiliavimo. Profesionalios poezijos patirties, amato nepaisymas kartais dvelkteli anachronizmais — XIX a. galo neištobulinta poetika, kur žodis stovi ties poetiškumo ir banalybės riba:

Dabar aš nežinau,
kas tu buvai:
malda, ar vynas,
ar kvepalai...
(iš „Gėlių kalbėjimo")

Arba iš „Pavienių žodžių": „žiūriu/ aš/ į/ ranką,/ kaip raizgos/ gyslos — /bet /neiš-/ skaitau/ aš gyveni-/ mo/ mįslės..."

Sunku būtų ginčytis su poetu, kadangi jisai savo ars poetica yra labai apsibrėžęs — kelti tik klausimus, o neieškoti atsakymų, nepasitikėti protu ar išmintimi, o deklaruoti jausmą, — visa tai ir lieka tik tam tikra išoriška pozicija, plaukiančia ir iš gyvenamos tikrovės, ir iš asmeninės J. Meko patirties. Amžiais puoselėta tradicija, profesionalusis menas tebeišlaiko ne tik savo žavesį, bet ir nesugriaunamą esmę, vidinius įstatymus.

Vis tik sunku būtų apkaltinti poetą netikrumu; tas jo deklaruojamos „tuštumos" jausmas ir tikras, ir gražus.

J. Mekas, kad ir neįsiskverbdamas į didesnius dvasios prieštaravimus, kad ir neužkraudamas savo žodžiui didesnės prasminės naštos, kelia pagarbą dėl to skausmingo bandymo sužmoginti šiuolaikinę tikrovę ir pačiam tuo metu išlikti gyvu žmogumi.

Jonas M e k a s. POEZIJA. „Vaga", Vilnius, 1971, 227 p.

POST SCRIPTUM

Prieš šešetą metų Mackaus Fondui išleidus Jono Meko „Pavienius žodžius", dauguma recenzentų emigracijoje apie šią knygą kalbėjo teigiamai arba laikėsi draugiško neutralumo. Sigitas Geda yra pirmasis, kuris „Pavienius žodžius" vertina — ir dargi neigiamai.

S. Gedos recenzija išreiškia dabar Lietuvoje vyraujančias pažiūras poezijos atžvilgiu. Didžiausios dorybės, puoselėjamos jaunesnės kartos poetų ir nuolat komentuojamos vietinių kritikų, yra: poezijoje siekti komplikuotumo ir minties gilumo. Kaip poetas, S. Geda yra vienas iš pirmaujančių tokios cerebralinės poezijos kūrėjų. S. Geda, žvelgdamas iš kitokios patirties ir iš kitaip besivystančios kūrybinės tradicijos, duoda progą ir mums pilniau suprasti kūrybą išeivijoje.

(l. m.)

J. Strielkūnas

SUSIPAŽINIMUI

JONAS STRIELKŪNAS

Iš pernai į Rašytojų sąjungą Lietuvoje priimtų poetų Jonas Strielkūnas (g. 1939), atrodo, yra daugiausiai žadantis. Debiutiniu eilėraščių rinkinėliu „Raudoni šermukšniai" (1966) jis prisistatė, kaip kaimiškos pasaulėjautos ir tradicinės eilėdaros poetas. Vyravo perdėm gamtiniai įvaizdžiai ir kasdieninės kaimo buities realijos. Antrame rinkinyje „Vėjas rugiuose" (1971) nėra esminių pakitimų nei pasaulėjautoje, nei gamtovaizdyje. Jam savitu vaizdiniu konkretumu — įvaizdžiais ir peizažo bei kaimiškos aplinkos daiktinėmis detalėmis — tapybiškai perteikia sodžiaus žmonių gyvenimą („Po darbymečio", „Viena diena", „Naktis apsnigtame kaime"). Kartais stabteli ties savo dvasine būsena, kur šmėkšteli prislopinto liūdesio, neaiškaus nerimo bei lgesio šešėliai („Tas gyvenimas").

Būdingiausia Strielkūno poezijos dalimi aikyčiau jo žemės sampratą. Žemė jo poezijoje akcentuojama, kaip nepraeinamumo, amžinumo objektas, kuriame nėra išnykimo, bet vyksta nuolatinė kaita bei to paties pasikartojimas. Ir žmogus, atėjęs iš žemės, vėl nueina į žemę.

Šitiek amžių žemė mūsų kūnus renka
Kaip darbšti rišėja vasarojaus pėdus.
Kurgi tu slepi juos, motina juodoji?
Kokių amžių duonai? Kokio laiko sėjai?
(„Krintame, paleidę vėliavas iš rankų")

Tačiau žmogus lieka amžinas savo atsiekimais bei darbais, kurie, jam mirus, poeto žodžiais, sugrįžus į žemę, įeina į tautos lobyną. Todėl labai artima Strielkūnui lietuvių tautos praeitis, kuri jam byloja apie jo kilmę ir paskirtį.

Tarp iečių antgalių — ir mano šaknys.
Tarp iečių antgalių — ir mano
Senolių kaulų priesaku tyliu
Kaskart prabyla geležis ir sakmės.

(„Gelažiai")

Lietuva jam yra nedaloma, vientisa ir amžina — ta pagoniškoji, baudžiavos, sukilimų, kovos, darbų Lietuva su savo gamta bei žemėje gulinčiomis kartų kartomis. Lietuvis atėjęs iš tautos, joje gyvena, ir miręs vėl grįžta į tautą („iš Lietuvos atėję — Mes ir vėl sugrįšim Lietuvon"). Giliai įsijausdamas tautos dalele ir atiduodamas savo įnašą, stoiška ramybe ir pasitenkinimu jis kreipiasi į žmones.

Ir tenai, kur po visų klajonių
Žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykit mano vardo, žmonės,
Parašykit, žmonės: L i e t u v a.

(„Lietuva")

Keletas biografinių J. Strielkūno duomenų: *gimė* Putauskų km., Panevėžio raj., 1957 m. baigė Vabalninko vidurinę mokyklą ir dirbo Vabalninko bei Biržų rajoninių laikraščių redakcijose. Pastaruoju metu dirba *Literatūros ir meno* redakcijoje.

B. Vaškelis

TAS GYVENIMAS

Palauk. Dar tik ateina liūdesys
Į mano lūpas ir į namo kampą.
Nutolstančių vežėčių girgždesys
Primins, kad jau reikėjo degti lempą.

Vežėčios nuvažiuos, nukreivuliuos
Pro bulvių lauką ir pro šieno kauges.
Palauk. Juk tu visuos visuos keliuos
Buvai ištikimiausias mano draugas.

Man visad rodės keista, kai žmogus —
Dar gyvas — amžinai kitus palieka.
Bus tik naktis. Tik žemė ir dangus.
Ir vienišas keleivis. Ir. . . Ir — nieko.

Net ir laiškų nebus. Nes kas laiškai?
Balti šešėliai, stalčiuose parudę. . .
Sapne ateis vėl dideli miškai
Ir tai, ko niekas niekad nepražudė.

Atslinks rūkai. Ir gausūs lietūs lis.
Ir lempa vis ilgiau, ilgiau ims degti.
. . . Tai tas gyvenimas. Tai ta pati šalis,
Kur netekau tavęs rugpiūčio naktį.

NAKTIS APSNIGTAME KAIME

Apsnigtas kaimas. Ilsisi ienos.
Kas atvažiavo? Kas čia nakvos?
Linksta nuo sniego sunkios blakstienos.
Miegas lyg paukštis ant mano galvos.

Snustelsiu kiek. . . Skausmas atbėgo. . .
Metai prabėgo. . . Savas jauties.
Seniai iš sniego. Bobos iš sniego.
Sėdi mėnulis pernakt ant pirties.
Skamba vidurnaktis. Rogės — ne rogės,
Kaimas — ne kaimas. Pėdos miškan.
Katinas žiūri, medin įsliuogęs, —
Bene ateina ruda meška?

Susikabino rankomis tvoros —
Net kaulai braška — tvirtai tvirtai.
Klevo galva — lyg didelis voras —
Gaudo žvaigždes padangėj aukštai.

Sukaukė vilkas. . . Mėnuo sujudo
Ir nusirito žemyn už pirties.
Seniai ir bobos kieme pajuodo.
Labos nakties! Labos nakties. . .

PO DARBYMEČIO

Ugnis po trikoju. Šio vakaro valgis.
Ant sienos kaip medžiai siūbuoja šešėliai.
Galugerkly geras kaimietiškas alkis,
Kai darbą padirbai, kai arklius pašėrei.

Raudonos rūgštynės už tvarto pamėlo,
Mėnulis dar slepias už juodo eglyno.
Nutilo rugpiūtis — darbymečio mėnuo,
Ramiai gale klėties dalgius pakabino.

Suglumę, juokingi sustojam prie durų
Su savo algom ir su savo nederliais.
Atrodo, nebuvo nei miestų, nei jūrų,
Tik amžiais giedojo galulaukėj varlės.

Tiktai mėnesienoj švytėjo noragai
Ir klausės, kaip ratai per lygumą darda.
Ir tūkstantį metų kaip aukuras dega
Vakarė ugnis tiems, kas grįžta iš darbo.

LIETUVA

Lietuva — akmuo prie slenkščio seno
Ir lietaus lašelis debesy.
Lietuva — ugnis, kurią kūrenam,
Ir kurioj sudegsime visi.

Lietuva su pagonybės mitais,
Lietuva su šimtmečių lažu.
Lietuva — grėsmingas dinamitas
Tūkstančiuos sukilėlių laužų.

Visos pievos, upės apraudotos
Graudžiose lietuvės raudose.
Švietė revoliucijos raudonos —
Požemiuos įkalinta dvasia.

Mes visi tenai — gelmėj — užgimę
Po lenktu sukilėlio dalgiu.
Ir visus mus Lietuva augino
Tarsi lauką želiančių rugių.

Ak, rugiai, iškentę gruodžio vėją,
Ir keliai, nubėgantys kalvom. . .
Kažkada iš Lietuvos atėję,
Mes ir vėl sugrįšim Lietuvon.

Ir tenai, kur po visų klajonių
Žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykit mano vardo, žmonės,
Parašykit, žmonės: L i e t u v a.

GELAŽIAI

Čia grūdinos pirmoji protėvių strėlė,
Pirmieji ratai rūdą vežė.
Čia gimtą šalį mokėsi mylėt
Ir gint pirmieji Lietuvos gelažiai.

Kalt geležį — tas amatas rūstus.
Su kraujo prieskoniu ruginė duona.
Bet reiks, vaikai, apkaustyti vartus
Prieš kalaviją, nuo gaisrų raudoną.

Ateina amžiai, kirviais nešini.
Tegu tad plienas pasitinka plieną.
Ir dar negreit miestelio šuliny
Ramiai paliksim nakčiai šaltą pieną.

Taip kalba protėviai. . . Tarp iškastų strėlių,
Tarp iečių antgalių — ir mano šaknys.
Senolių kaulų priesaku tyliu
Kaskart prabyla geležis ir sakmės.
Ir nelytėtą šimtmečių rūdžių,
Neiškeistą į stiklo šukę gražią
Prie lūpų tarsi kardą aš glaudžiu
Miestelio vardą senąjį — Gelažiai.

VIENA DIENA

Atsikėliau — gera, aukšta
Danguje ir vandenuos.
Vėl kaip visad rytas aušta
Ir numiršta — dėl dienos.

Medžių šakos vėją graibo,
Dūmą išpučia pirkia.
Vėl girdžiu gegulę raibą
Sužaliavusiam miške.

„Iškukuok man šimtą metų" —
Senas melas vėl paguos.
Medžiai auga ir nemato
Kirvio atspindžio languos.

Suka paukštis naują gūžtą,
Tyliai tęsdamas save.
Šiltas vakaras užplūsta,
Kvepia kraujas ir dirva.

Avys glemžia tamsią žolę.
Nežinia kieno mirtim
Du žaibai susikryžiuoja,
Smegdami naktin.

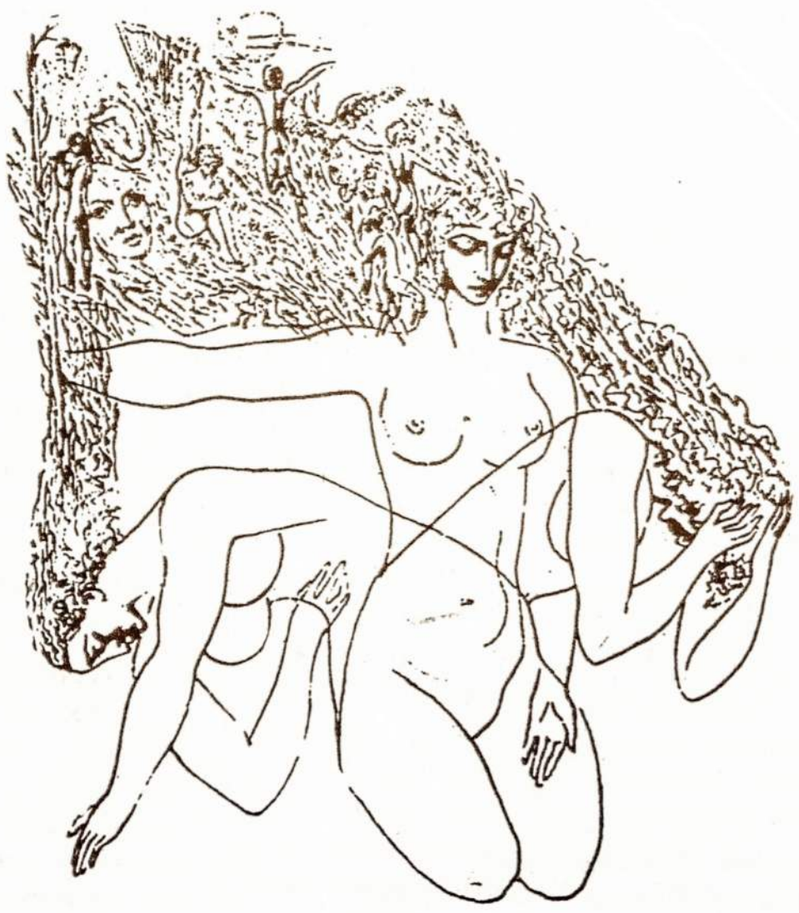

S. Krasauskas, iš ciklo „Moteris", 1971 m.

atvirai kalbant

VIENO FILMO RECENZIJOS VIETOJE

Esu matęs bene penkis Jono Meko sukurtus filmus. Vieni jų daugiau, kiti mažiau patiko. Jo filminio dienoraščio, rodyto Čikagoje prieš keletą metų nepajėgiau „suvirškinti". Išėjau nuo pusės. Nervingai šokiruojantis J Meko filmavimo būdas iki ašarų vargino akis ir skaudino galvą, o vaizdų griūtyje neįstengiau įžiūrėti nė ryšio, nė minties. Tačiau anaiptol nedrįsčiau J. Meko kaltinti, kad neužfiksavo to, ar nerodė taip, kaip man būtų geriau praėję.

Visiškai kitokį įspūdį padarė š. m. gegužės 13 d. čikagiškėje „Menės" salėje rodytas J. Meko filmas „Reminiscences of a Journey to Lithuania". Tai jaudinanti filminė poema apie tėviškę, regimą akimis dvidešimt penkeris metus dideliame, svetimame pasaulyje nuolat savo namų ieškojusio bastūno. Daugeliui lietuviško kaimo vaizdus savo širdyse tebesinešiojančių ar net iš viso jo nemačiusių žiūrovų Jono Meko Semeniškės šiame filme pasidarė mielos ir artimos. Savas pasidarė ir J. Meko požiūris: nebeprigydomai atplyšusio... nebeatšaukiamai nutolusio... vis dar bandančio surasti tai, ko jau nebėra ir niekad nebebus, — savo vaikystę... Ir ta ryškioji medžių ir pievų žaluma, ir brandus plačių laukų geltonumas, kraujo ir liepsnos raudonumo gėlių žiedai, ir groteskiški senutės motinos žingsniai, jos raukšlelėmis išvagotas veidas, ir šulinio vandens gaivinanti vėsa, ir graudžiai skardi žemdirbių daina, manau, nevienam žiūrovui turėjo ilgam įsirėžti atmintin, kaip nesugrąžinamo troškulys, kaip neatsakymui pasmerkti klausimai.

Kažkaip pasiteisino ir J. Meko filmavimo technika („... Filmavimo aparatą aš naudoju kaip dailininkas teptuką... mano filmavimo stilius atitinka mano paties būdą..."), nervingas šokinėjimas nuo vieno objekto prie kito, sugrįžimai, kartojimai, noras apimti viską: ir beribes platumas, ir mažiausias detales, noras mėgautis, gerėtis, glostyti, glamonėti..., noras įsilieti ir išsilieti... Pasiteisino kontrastiškai gremėzdiškų senų didmiesčio kvartalų vaizdai, sudarantys rėmus ir savo skurdžia pilkuma dar labiau išryškinantys gimtinės gyvybingą spalvingumą... Tačiau kalba apie techniką, apie formą, stilių, garso ir spalvos santykį ar kitas plonybes jau reikštų vertinimą J. Meko atsiekimų ir laimėjimų filmo meno srityje, o tai būtų kalba, netik nebetelpanti šios skiltie apimtin, bet ir specialisto reikalaujanti. Tenorėjau tik prisipažinti, kad filmas (ir tai, atrodo, ne man vienam) paliko neišdildomą įspūdį.

O būta ir kitokių nuomonių... Charakteringa, jog daugiausiai jas reiškė mūsų „senimas", taigi žmonės, kuriems šis filmas kaip sykis, atrodo, turėtų būti arčiausiai širdies. Ką matė ir ko pasigedo filmu nepatenkinti žiūrovai, apytiksliai išdėsto kad ir K. B - is *Naujienų* gegužės 26 d. numeryje (o ir kalba jis, atrodo, kažkieno vardu, nes visur naudoja daugiskaitą):

„... Didelę dalį vaizdų sudarė ne Lietuvos vietovės, bet New Yorko skurdaus priemiesčio, Vokietijos ir Austrijos. Vilniaus ir Kauno vaizdų tik mažas trupinėlis. Visas dėmesys filmoje sukoncentruotas į jo gimtąjį kaimą. Kai kurie vaizdai nėra blogi. Jo namiškių trobelė labai kukli. Moterys verda ir kepa ne troboje, bet lauke įrengtame židinyje. Vanduo semiamas senoviškomis svirtimis. Matėme kolchozo laukus, jo raštinės labai kuklų vidų su skaitliukais ant stalo. Giminaičiai kolchozininkai nuolat girkšnojo alkoholį ir ožių balsais dainavo, šoko. Mes matėme sukandžiotus jo kaimo vaizdelius, neblogai nufilmuotus, bet nematėme to, ko tikėjomės: pilnesnio ir tiksliai parodyto Lietuvos vaizdo. Gal Mekas sugeba žavėti amerikiečius. Jam linkime sekmės. Mums, tačiau, jis nepadarė įspūdžio. Pačiais pobūvio rengėjais visai nusivylę. Jeigu drįstama rinkti iš žmonių pinigus, reikia turėti padorumo rodyti žmonėms meną, vertybes, o ne sukarikatūrintą tikrovę."

Ir suprask tu, žmogau, tuos užkietėjusius miesčionis, kurie nori pamatyti „tikslų vaizdą", bet nė miesto, nė kaimo tikrovės nenori matyti...

Gana panašiai gegužės 19 d. *Sandaroje* rašo ir K. B - nis (ar tik ne tas pats autorius, per raidę pailgėjęs?). Gi Stasys Montė gegužės 19 d. *Naujienose* keistokai savo paties interpretuotame filmo epizode įžiūri netgi... propagandos, kur jos nė per nago juodymą nėra...

Visuose trijuose straipsneliuose betgi, žymiai daugiau negu filmui, skiriama dėmesio pasipiktinti J. Meko skaitytu eilėraščiu, užjaučiančiu Šiaurės Vietnamą ir smerkiančiu jį bombarduojančius amerikiečius. Esu tikras, jog ir filmo objektyvesniam įvertinimui šio eilėraščio skaitymas buvo didžiausia kliūtis. Ir tai nevien įvykį aprašiusiems, bet ir visai grupei žiūrovų, to eilėraščio skaitymą bandžiusių nutraukti šauksmais: „... Kodėl nerašai apie kraują Pietų Vietnamo?.. Vengrijos?.. Čekoslovakijos?..

Iš tikrųjų, J. Mekas savo eilėraštyje netiesos neskelbė, dėstė faktus, kuriuos visi žino, nors nevienodai interpretuoja. Jo eilėraštyje atsispindinčioms pažiūroms šiandien pritaria milijonai amerikiečių, save laikančių netik ne komunistais, betgi dorais patriotais, nors lietuvių tarpe tokios pažiūros (visai pagrįstai ir suprantamai!) nėra populiarios. Ar autoriaus pažiūros, publikos vienoks ar kitoks atsinešimas į tas pažiūras, pakelia kūrybos vertę — būtų jau kitas klausimas. Šiuo atveju nemanau, jog eilėraštis būtų literatūriškai pagerėjęs, jei J. Mekas vietoj Šiaurės Vietnamo būtų įstatęs Pietų Vietnamą ar kurį kitą nelaimių siaubiamą kraštą. Eilėraštis taipgi būtų likęs nė kiek nemažiau politinis, galgi ir kilnių intencijų, bet... mažos vertės. Viena klausytojų grupė būtų buvusi patenkinta... kitos sąskaiton... Ar vertėjo J. Mekui šiaušti, audrinti ar skaldyti savąją auditoriją, taip drastiškai iššokant iš vakaro temos? Ar *vertėjo* „hekleriams" per prievartą bandyti J. Mekui primesti savąsias pažiūras? Nemanau. Kiekvienu atveju, J. Meko filminė poezija nusipelnė daug šiltesnės atmosferos...

Algirdas T. Antanaitis

linkmė

DVI IDEOLOGIJOS — KELIAI

Pasauly visada buvo ir tebėra antagonistinių ideologijų ir antagonistinių gyvenimo būdų: materializmas — idealizmas, komunizmas — kapitalizmas, demokratija — tironija, o mūsų išeivijoj, jei norit, valstybininkai ir tautininkai. Pastaruoju metu tarptautinėje arenoje irgi matyti dvi pagrindinės partijos, kurių šalininkai trumpai vadinami vanagais ir balandžiais. Tai liečia ne tik Ameriką, ir tai yra svarbesnis reikalas, negu iš paviršiaus atrodo. Vanagai ir balandžiai yra simboliai dviejų tarptautinių santykių krypčių. Vieni mano, kad šviesesnės žmonijos ateities galima tikėtis, tik tarptautines įtampos mažinant. Kiti galvoja, kad įtampų mažinimas reiškia nusileidimą piktosioms jėgoms ir kad tai veda ne į šviesesnę, o į tamsesnę ateitį.

Šiuo metu pasauly, atrodo, yra daug daugiau balandžių, negu vanagų. Dauguma nori įtampų mažinimo, ir pasaulio įvykių raida, atrodo, vyksta šia kryptimi. Tai rodo kad ir patys ryškiausi politiniai įvykiai. Nepaisant karo Indokinijoj ir didelių įtampų Vidurio Rytuose bei senų įtampų Europoje, Vakarų Vokietija pasirašė nepuolimo sutartis su Maskva ir Varšuva, Jungtinių Valstybių prezidentas vyko į Kiniją ir Rusiją, jau ruošiamasi platesnei Europos saugumo konferencijai. Ir nedaug tėra šios linkmės priešininkų, nes kamgi taika nėra maloni. Jų ir visai nebūtų, jei nebūtų žmonių ir tautų, kurios dabartine padėtimi nėra patenkintos. O tokių yra nemažai. Tai visi tie, kuriuos rusai pasiglemžė po II - jo pasaulinio karo ir aneksavo į Rusiją ar pavertė juos savo satelitais. Kyla klausimas, kaip šitų šalių žmonės turi vertinti dabartinę politinių įvykių raidą?

Šių nuskriaustų tautų tarpe vanagų daug daugiau. Čia nemaža šalininkų griežtos, nenuolaidžios, nebendravimo, neprekiavimo ir apskritai nesantykiavimo politikos šalininkų. Šitokia politika yra įtampų arba šaltojo karo politika. Ir lietuvių tarpe esama nemaža jos šalininkų. Juk ir mūsų veiksniai prašė vokiečių politikų neratifikuoti sutarties su Maskva ir Varšuva. Turime ir net tiek smarkių vanagų, kad jie nenori nieko bendro turėti ne tik su pavergėju, bet ir su pavergtais savo broliais. Prisimename, kaip viename Alto suvažiavime vienas tokių vanagų net šitaip kalbėjo: Nevažiuoti į pavergtą Lietuvą... vengti susitikinėti su iš pavergtos Lietuvos atsiunčiamais pareigūnais mokslininkų, rašytojų, kunigų, menininkų ar kieno kito nekaltu vardu... nelankyti iš pavergtos Lietuvos atsiunčiamų ansamblių, solistų, rašytojų ar muzikų koncertų...

Bet kyla rimtas klausimas, ar toks nusistatymas yra pats geriausias ir naudingiausias. Ir pačių vanagų tarpe esama abejonių tos politikos tikslingumu, ir dėl to jų tarpe matyti tam tikro pasimetimo — ir noro ir nenoro pritarti minėtai įvykių raidai. Ir nuskriaustųjų tautų tarpe yra jau nemaža galvojančių taip, kaip galvoja Vakarų Vokietijos kancleris Brandtas bei jo politikos šalininkai. Šie pastarieji sako, jog įtampų arba šaltojo karo politika nieko gero neduoda, kad ji gali privesti prie karštojo karo, kurio niekas nenori, arba prie šaltojo karo, t. y. esamos padėties, įamžinimo. Toks status quo „įšaldymas" būtų naudingas pavergėjui ir nenaudingas pavergtiesiems. Nenaudingas todėl, kad esama padėtis leistų pavergėjui pavergtuosius greičiau suvirškinti, t. y. sukomunistinti ir surusinti. Ir priešingai — įtampų mažinimas, visoks dialogas, bendravimas, kultūriniai mainai, prekyba, turizmas bei kitoks santykiavimas padeda sukurti atmosferą, kurioje ir pavergtiesiems lengviau kvėpuoti, lengviau išsilaikyti.

Šiandien pasauly padėtis tokia, kad Vakaruose turime daugiau ir medžiaginių gėrybių, ir dvasinių vertybių, ypač laisvės. Šituos dalykus vertina visi, nepaisant kur jie begyventų ir nepaisant kokioje aplinkoje jie būtų auginami. Žmogaus prigimtis visur ta pati. Laisvė žmogui tiek pat maloni, kaip ir oras. Kur jos daugiau. ten ir geriau. Kai tarptautinio bendravimo sąlygos gerės, kai daugiau pavergtųjų pamatys, kad kitur žmonės gyvena daug laisviau, tai ir jie to paties sieks. Laisvės dvasia, kaip ir vanduo, iš aukštybių sklinda į žemumas, kol galutinai visur visiškai išsilygina. Tuo tikisi ne tik laisvieji, bet ir daugelis pavergtųjų. Štai kodėl ir Vakarų Vokietija į Vokietijos suvienijimą nemato kito kelio, kaip per užtvarų griovimą, kad abi Vokietijos galėtų bent kaip valstybės normaliai taikos metu bendrauti. Štai kodėl Vakarų Vokietija nori normalių, kuo laisviausių santykių su savo rytų kaimynais. Štai kodėl ir visas Vakarų pasaulis tiki laisvės idėjos pranašumu bei jos poveikiu pavergtiems Rytams. Iš tikrųjų, vargu, ar yra kita protinga alternatyva. O jei taip, tai gal ir mūsų išeivijai reikėtų ne ašaras lieti dėl Rytų ir Vakarų santykių normalėjimo, o tik džiaugtis ir tą procesą skatinti.

Toks nusistatymas jokiu būdu nereiškia kapituliacijos, vienašališko nusiginklavimo, status quo įamžinimo, skriaudų užmiršimo. Tai tik reiškia, kad skriaudų atitaisymo siekiama ne fizine jėga (atominėm bombom), o dvasiniais ginklais, laisvės idėjos galia, kuriai nedaug ką tereiškia ir geležinės uždangos.

Todėl visų tautų išeivijos svarbiausia pareiga turėtų būti nuolat šaukti ir reikalauti daugiau laisvės esantiems nelaisvėj ir patiems griauti visokeriopas užtvaras tarp laisvų ir nelaisvų šalių, palaikant visus įmanomus ryšius su pavergtaisiais. Antra, šaukti turime visi (visos tautos) kartu, o ne kiekvienas atskirai savo grupelėj, savo parapijoj. Deja, to mes dar nemokame ir turbūt neišmoksime, nes apie tai dar nė galvoti nenorime.

A. Daugvydas

atodairos

KONGRESAS NE TEISMAS

Per keliasdešimt metų — nuo Didžiojo Vilniaus Seimo, jei ne iš anksčiau — įsigalėjo mūsų visuomeniniuose veiksmuose tradicija susirinkimus, ypač didžiuosius, būtinai vainikuoti virtinėmis nutarimų — rezoliucijų. Dažnai, net perdažnai tie nutarimai esti tik išpūstų tuščiareikšmių pareiškimų rinkiniai, kuriuos reta kas rimtai mano vykdyt, kadangi dažniausia juose ir nėra ko, arba nėra kaip vykdyt. O vis dėlto tuzinai pieštukų sudyla ir svarai tabako sudega vakarais ir net naktimis rezoliucijų komisijoms bederinant stygas, kad nutarimai bent atrodytų iškilmingi, išmintingi, harmoningi ir tiksliai priderinti prie menamai teisingosios politinės ar ideologinės linijos.

Ir Jaunimo kongreso rengėjai numato nutarimų. Tik dar nežino, kokių. Tas nežinojimas kaip tik ir erzina ne vieną tradicinį visuomenės vadovą, šventai tikintį, kad Apvaizda tik jam ar tik jo patikėtiniams esanti pavedusi vesti jaunimą už rankutės bent iki jo amžiaus penktosios ar net šeštosios dešimties, ir rūpestingai saugoti, kad, dėl nepatyrimo net ir pusiau pražilę vaikučiai į kokias pinkles nepatektų ar į šunkelius neįbristų. Erzina baiminimasis, kad neatsitiktų ko nors panašaus į pirmąjį kongresą, dėl kurio ir antikongresą kai kam prireikė improvizuot, ir antirezoliucijas rašyt, ir dėl kurio tokį Stravinską Petrą net *idee fixe* priepuolis ištiko: įsikalė vyras į galvą, jog nedorąsias pirmojo kongreso rezoliucijas tai toks nevidonas Rastenis neišmanėliams jaunuoliams pakišęs. Taip kietai įsikalė, kad štai jau šešti metai kone kas pusmetis tą reveliaciją kartoja savo paskutinės priebėgos skiltyse. Tingėjos ginčytis dėl tos keisto Stravinsko galvoj įsiveisusios idėjos, tai taip ir liko: kaip kas nori, tegu tiki. Jau nebeturi reikšmės, ar kas tas rezoliucijas tada įpiršo, ar neįpiršo, kadangi vistiek jos ligšiol jau užsimiršo neįvykdytos, gal mažai ir tebandytos vykdyti.

Beskirstant laikraščių iškarpas (ką išmest, ką dar palaikyt), vėl užkliuvo akis už Stravinsko „idėjafisės" ir parūpo tiksliau prisimint ano kongreso nutarimus, — pasižiūrėt, ką gi ten, anot Stravinsko, aš beesąs įiems tada įpiršęs. Radau juos *Pasaulio Lietuvio* 24 - me numeryje (1966, rugs. - spalis). Žiūriu, skaitau, — nieko baisaus nerandu. Betgi, manau sau, jeigu kas manęs būtų klausęs, tai tikriausiai būčiau sakęs, — susimildami, nerašykit tokios daugybės ir tokių pretenzingų šūkių, ar bent nevadinkit jų nutarimais, nes iš tokios gražbylystės neišeis nieko daugiau, kaip tik pliaukštelėjimas botagu į vandenį. Panašiai ir atsitiko.

Panašiai ir vėl atsitiks, jeigu į kongresą bus žiūrima, lyg į teismo posėdžių eilę, kur bylos nagrinėjimas turi būti baigiamas konkrečiu sprendimu. Betgi mūsų jaunimo kongresuose ne viena byla sprendžiama, o daug jų paliečiama: antrajame, regis, jų bus net žymiai daugiau, negu pirmajame buvo. Ir tik labai retas kuris iš tų klausimų kongrese gali būti išnagrinėtas iki tiek, kad galėtų būti pribrendęs konkrečiam sprendimui. Visi kiti dalykai, ypač tie, kurie tebevyksta ir kuriuose kone kasdien tebeatsiranda naujų duomenų, negali būti galutinai išsvarstyti. Todėl, jeigu dėl jų ir būtų kas konkrečiai nutarta, vistiek jų tolesnis svarstymas praktikoje tebevyktų, ir nuolat tebebūtų dėl jų daromi gal būt kas kartą vis kiek kitoki nutarimai.

Kongreso pirmininkas jau turi nutarimą, jog lietuviška veikla išeivijoj neįsivaizduojama, išjungus Lietuvą iš jos konteksto. Tai taip aišku, kad nebėra jokio reikalo tokią mintį bekartoti kongreso nutarimo pavidalu. Bet kaip Lietuvą tame kontekste laikyti, kaip jos neišjungti, tai jau ne juokais sudėtingas klausimas. O kadangi sudėtingas, tai ir neįmanomas kongrese išnagrinėti taip išsamiai, kad 250 mūsų jaunimo atstovų galėtų apie jį ką nors konkrečiai ir kategoriškai nuspręsti. Kokia, pavyzdžiui, būtų reikšmė kongreso nutarimo *už* ar *prieš* studijavimą Vilniaus universitete, *už* ar *prieš* lankymą kokių nors Lietuvoj užsieniečiams surengtų kursų, *už* ar *prieš* paauglių ekskursijas į pionierių ar panašias stovyklas Lietuvoj? Vis tiek tuos klausimus galų gale spręs kiekvienas suinteresuotas asmuo ar būrelis kas sau, remdamasis ne kongreso autoritetu, o tokiais *už* ar *prieš* duomenimis, kokius turės savo rankose tada, kada jiems tas klausimas dėl kurių nors aplinkybių bus pasidaręs aktualus. Kas kita, jei kongresas sutartų kam nors pavesti ar ką nors pripraštyti, kad apsiimtų telkti, nagrinėti ir ko objektyviau įvertinti duomenis, turinčius ryšio su tų bei panašių klausimų sprendimais, ir kad apsiimtų teikti suinteresuotiesiems savo sutelktąją informaciją. Tai būtų kongrese tik paliestų, bet ne išspręstų problemų tolesnio svarstymo nuolatinis tęsinys, — tų problemų stebėjimas ir svarstymas lygiagrečiai su jų vyksmu.

Kadangi daugumas kongrese pajudinti numatomųjų klausimų, regis, bus ne apie įvykusius faktus, o apie tebetrunkančius vyksmus, tai daugumas jo svarstymų ir nebus tikslinga stengtis būtinai apvainikuoti galutiniškais sprendimais. Tik prisiminkim garsiąją Klivelando „tautinės drausmės" rezoliuciją. Kur šiandieną jinai? Kodėl aru pakilusi, muse nutūpė. Tur būt todėl, kad ji irgi lietė tebetrunkantį vyksmą — ryšių su Lietuvoj gyvenančiais atnaujinimo, mezgimo bei plėtimo problemą, — „bėgančią", todėl ir kintančią problemą. Duomenys, padėtys šioj problemoj vakar vienoki, šiandien kiek kitoki, rytoj dar kitokesni. O ta rezoliucija buvo rašoma remiantis duomenimis, kurie jau tada buvo užvakarykščiai. Todėl ir negalėjo būt kitaip, kaip tik taip, kad rezoliucija liko stovėti sau, o problema nuėjo sau. . .

Panašus likimas būna visų kėsinimųsi galutiniškais nutarimais spręsti tebesivystančius klausimus. Būtų jaunimo laimėjimas, jei kongresas, vietoj ilgos virtinės pretenzingų nutarimų, pajėgtų įkurti po tęstinį tolesnio svarstymo židinį kiekvienam svarbesniajam jaunimo ir mūsų visų tautiniam rūpesčiui.

V. Rastenis

VIZIJA AR. . .

(atkelta iš 16 p.)

kūryba ir produktas, bet ne tautos. Praktiškai istorija nėra davusi nė vieno pavyzdžio, kur tauta kaip tokia pati būtų suformulavusi savo tautinę misiją ir visu tautiniu mastu bandžiusi įgyvendinti. Žinoma, iš to dar negalima išvesti, kad tai, ko nebuvo, ateity neįvyks. Vis tik nėra tam tinkamų duomenų, kuriais būtų galima remtis, ir iš to daryti toli siekiančias išvadas. Atsimenant, jog tautos egzistencinis pagrindas yra jos originali tautinė kultūra, kuri savo rėmuose su atitinkamais bruožais formuoja ir tą kultūrą bevystantį žmogų, turime sutikti, jog tokia tautinė kultūra vystosi nepriklausomai nuo bet kokių misijų ar savų bei svetimų idėjų. Iš to ir vėl kyla abejonė, ar tauta gali turėti savo misiją. Net ir tuo atveju, jeigu St. Šalkauskio pristatytoji tautinė misija būtų kaip nors įgyvendinta, ji iš tikrųjų nebūtų tautinė misija, bet tik St. Šalkauskio, kurią įgyvendintų, nesvarbu kokiu metodu, kas nors bet ne pati tauta.

Vėl gi iš kitos pusės, kiekviena tautinė misija, kad ir kokiu kilniu idealu pagrįsta, visados bus vienašališka, kuriai realizuoti būtų subordinuotos visos tautinės pajėgos. Tokiu būdu tautą pajungus viena kryptimi, visos kitos natūraliosios tautos kūrybinės pajėgos daugiau ar mažiau užgniaužiamos arba net visai užtvenkiamos. Tam istorija pavyzdžiais labai gausi. Štai kad ir europėjinė kultūra, kurią daugiau kaip tūkstantį metų išlaikė Bažnyčia savo religinėj misijoj. Ar nebuvo per tą laiką suparaližuotas visas kultūrinis gyvenimas? Ar ne tuos pačius rezultatus davė nacinė Vokietija arba Sovietų Rusija, kurios irgi savo egzistenciją grindžia mesijanine idėja? Jau vien šitie pavyzdžiai kelia pasibaisėjimą, kas gaunasi, kai tauta įkinkoma kokiai nors misijai. Juk kiekviena misija, kokia ji bebūtų, yra dalinis arba net visiškas tautos pavergimas. Tuo tarpu tauta išskleidžia savo visą kūrybingumą tik tada, kai jos neklauso jokios misijos. Mažytė Graikija per palyginamai trumpą laikotarpį žmonijai davė daugiau negu tūkstantį metų savo gigantiškoje misijoje Europą išlaikiusi Bažnyčia. O argi galima būtų prileisti, kad to meto graikų tautinė misija būtų buvusi padaryti Atėnus Vakarų kultūros lopšiu?

Vincas Kazokas

IŠCENZŪRUOTOS MINTYS

Pateikiame laišką, kuris buvo siųstas Montrealio NEPRIKLAUSOMAI LIETUVAI, bet liko joje neatspausdintas. Po R. E. Maziliausko pasitraukimo iš N. L. redaktoriaus pareigų, tikrai įdomus buvęs Montrealio savaitraštis staiga pasuko nenuslepiamo kokybinio nuosmūkio keliu.

Dr. R. Šliažui pageidaujant, spausdiname jo laišką čia. Ir nevien dėlto, kad jis nerado vietos ten, kur jis natūraliai turėjo būti, t.y. NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE. Spausdiname jį dar ir todėl, kad jo išspausdinimas AKIRAČIUOSE rodo faktą AKIRAČIŲ gyvasčiai, jau 4-tus metus baigiančiai, paaiškinti. Klysta kiekvienas, manantis, jog AKIRAČIUS išlaiko dosnūs mecenatai, gausūs prenumeratoriai bei bendradarbiai ar su ypatingu pasišventimu, kad ir be atlyginimo, dirbą administracijos bei redakcijos nariai. Iš tiesų gi, atvirai kalbant, AKIRAČIUS esmiškai išlaiko kitų išeivijos leidinių redakcijų baimė skirti savo puslapiuose vietos nesavai nuomonei.

(kd)

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS

REDAKCIJAI:

N. L. buvo man mielas ir laukiamas svečias, nes jame, Jūsų laikrašty, išeivijos politiniai ir kultūriniai įvykiai buvo sekami ir objektyviai, ir inteligentiškai įvertinami. Bendradarbiai kaip Visvydas, Jonynas — kultūrinėj srity, o Maziliauskas visuomeninėj kėlė Jūsų laikraščio lygį.

Taip pat man patiko, kad įvykiai Lietuvoje buvo sekami. Lietuvių tautos kamienas gyvena Lietuvoje ir jo ateitis, tautos ateitis, sprendžiama ten, ne išeivijoje. Kad mūsų tautiečiai, nors okupanto engiami, pasiekė didelių laimėjimų mokslo ir kultūros srity, niekas nedrįs paneigti. Kadangi domiuosiu pilnu lietuvišku gyvenimu, tai noriu, kad mane spauda painformuotų apie jį. Teigti, kad Lietuvoje nieko vertingo neatsiekta ir nesidomėti tautos dabartiniu gyvenimu yra įžeidimas mūsų tautiečių likusių Lietuvoje.

Kai kurie išeivijos laikraščių redaktoriai, atrodo, jaučia pareigą, kad jie turi savo skaitytojus apsaugoti. Taip į laikraščius nepatenka nuomonių skirtumai išeivijos tarpe ir atsisakoma objektyviai painformuoti apie įvykius dabartinėj Lietuvoj, nes tai gali pakenkti skaitytojo patriotizmui. Jeigu Jūsų dabartinė redakcijos politika grindžiama tokiu galvojimu, tai leiskite man pareikšti, kad jaučiuos giliai įžeistas. Nesu vaikas, kuriam reikėtų informaciją cenzūruoti ir lyg vaikučiui šaukščiukais šerti, sugebu iš objektyvios informacijos susidaryti savo nuomonę, o cenzūros ir melo tai nekenčiu, nesvarbu kuri pusė jį skleistų.

Su dideliu susirūpinimu skaičiau Maziliausko atsistatydinimo laišką (kitame, ne Jūsų laikrašty) ir naujosios redakcijos ir atrinktus skaitytojų pareiškimus nukreiptus prieš Maziliauską. Vadinasi, Maziliauskas per daug domėjosi Lietuva, per daug atspausdino straipsnių iš Lietuvoje leidžiamų žurnalų (nors niekas nepuolė tų straipsnių turinio ar bent išaiškino, kas ten nepatiko). Trumpai: Maziliauskas įtartinas. Raganų medžioklė pasiekė Kanadą. Iš kur ta išvada, kad rašyti apie dabartinę Lietuvą, mėginti įvykius įvertinti moksliškai ir objektyviai, reiškia pritarimą komunizmui ir okupacijai. Radome galų gale priešą, bet ne kaltininką okupantą, o savo tautietį išeivijoje, kuris drįsta turėti skirtingą nuomonę. Ir tik stebėkite retorika: laikas priešus išaiškinti ir juos negailestingai kaip votis tautos kūne pašalinti. Bravo, man kaip germanistui džiugu pastebėti, kad Goebbels'o menas rado savo vertus pasekėjus mūsų išeivijos eilėse. Visa bėda, kad neapykanta liejama ant mūsų gabiausių ir darbščiausių jaunųjų išeivijos intelektualų. Ar Jūs nematote, kad tai savižudybiniS kelias? Ar jis atnešė ką nors gero *Dirvai, Naujienoms, Laisvajai Lietuvai?* Patriotiniai šūkiai, abrozdėliai ir eilėraštukai nepadarys gero patriotinio laikraščio. Dar reikia skonio ir talento, apsišvietimo ir inteligentiškumo. Man gaila matyti, kaip su kiekvienu numeriu N. L. praranda savo bendradarbius ir darosi vis daugiau blankiu provincijos leidiniu, kuris nedomins lietuvių už Montrealio ribų.

Edinboro, Pa., 1972.V.4.

Rimvydas Šliažas

LIETUVIAI — LENKAI

PAŽIŪROS IŠ DALIES PASIKEITĖ MŪSŲ NAUDAI

Sakoma, jog su laiku viskas kinta. Tai, be abejo, teisybė, nors kai kurie gyvenimo aspektai būna labai atsparūs pragaištingo laiko graužimui. Ypačiai ton eilėn galima įrikiuot kai kurias problemas. Kartos praeina, karai prašvilpia, pasaulio padėtis ir jėgų pusiausvyros aukštyn kojom apvirsta, o tos, žiūrėk, sau ir lieka... Paimkim, pavyzdžiui, mūsų tautos bendrąją istoriją su lenkais, arba, tikslaiu tariant, tos istorijos pasidalinimo problemą. Yra straipsnių dabartinėje mūsų spaudoje, kurie savo polemika ir nuotaika betarpiškai ataidi prieš 80 metų „Aušroje" ar „Varpe" spausdintus straipsnius. Tas pats pasipiktinimo ir skriaudos jausmas, ta pati kategoriškai atšiauri laikysena prieš mūsų unijinius brolius, tas pats šūkis į kovą.

O vis gi, padėtis per tas kelias kartas, kurios mus skiria nuo „Aušros" laikų, pasikeitė. Pasikeitė net kelis kartus ir, iš dalies, pasikeitė mūsų naudai.

Yra priežasčių tos problemos gajumui. Pačioje mūsų tautos atgimimo pradžioje šis konfliktas su lenkais buvo viena pagrindinių, galima sakyti, gyvybinės svarbos problemų. Reikėjo įrodyti lenkams, pasauliui ir, kas svarbiausia, sau patiems, jog iš tiesų eaame savarankiškaa tauta su sava istorija ir kultūra. Tų laikų bekompromisinė laikysena (Kosčiuška, Pulaskis, Mickevičius, ir t.t. — visi lietuviai) yra, tad, suprantama ir pilnai pateisinama. Nespėjo šios pirežastys išblėsti, įvyko traumatiškas tautos sostinės — Vilniaus užgrobimas ir bekompromisinė laikysena lenkų atžvilgiu pilnai sutapo su patriotizmo sąvoka. Lenkų tauta, stengdamasi paminti per 100 metų okupacijos išugdytą menkavertiškumo kompleksą beatodairiškai stengėsi atstatyti savo garbę kitų sąskaiton. Ne tik mūsų Vilnius bei ukrainiečių Lvovas, bet iš tiesų ir mūsų istorija buvo grubiai pasisavinta lyg nuosava. Antrojo pasaulinio karo trauma ir tuo pakartotinai išaugęs abiejų, ir lietuvių ir lenkų tautos, sunaikinimo pavojus vėl sustabdė betkokį pozityvų šios problemos vystymą.

Bet visa tai praeityje.

Esame subrendusi tauta, Vilnius yra teritorinės Lietuvos sudėtyje, lenkai seniai nebesudaro mums tiesioginio pavojaus. Šie pakeitimai ir eibė kitų įvyko, bet senutė istorijos nepasidalinimo problema to visai nebodama tebekiurkso savo kertėje. Gal kiek pamiršta, gal ne tiek kultivuojama, bet kai tik iškviečiam ją į spaudos puslapius, ji, pasirodo, nei kiek nepakitus. Vėl lenkai mus skriausdami savinasi vieną ar kitą mūsų didvyrį, vėl jie geidžia ne tik mūsų Vilniaus, bet ir visos mūsų praeities.

Nesakau, jog būtent tokių „geidimo" pavyzdžių nepasitaiko dabartinėje (daugiausia emigracinėje) lenkų spaudoje. Anaiptol. Jų yra. Bet, visgi, yra milžiniškas skirtumas ar tas „geidimas" yra paties Vilniaus miesto lenkiškosios valdžios propaguojamas ir jos žandarmerijos vykdomas, ar tuo „geidimu" tik svajoja kuris nors lenkų laikraščio bendradarbis. Padėčių skirtumas tiesiog sunkiai apibudinamas, bet jis beveik neatsispindi mūsiškiame šios problemos supratime.

Patys lenkai, bent jų didžiuma, šia prasme yra padarę didesnę pažangą. Ji dar, toli gražu, nepilna bet pakeitimų, visgi, yra. Kaip tik šitai iliustruosiu pavyzdžiu išverstu iš lenkų spaudos.

Aiškiausiai tie pakeitimai matosi profesinėjee lenkų istoriografijoje. Visoje eilėje pastaraisiais laikais išleistų darbų lenkų istorikai į unijinį laikotarpį žvelgia su nuoširdžiomis objektyvumo pastangomis. Atrodytų, to ir minėt nebūtų verta, bet, deja, prieš karą toli gražu taip nebūdavo!..

Sunkiau lenkams sekasi su populiariąja, kaip kad pas juos sakoma „dėlei širdžių sutvirtinimo" rašomąja istoriografija. Ten dar dažniausiai, ir tai abiejose Atlanto pusėse, istorija bei įvykiai, kuriuose dalyvavo lenkai, lietuviai, gudai, ukrainiečiai bei kiti, trumpai ir šovinistiškai priskiriami lenkų naudai. Nors ir čia poslinkių yra. Cituojama ilgoka ištrauka priklauso šiam lenkuose tarp istorijos ir prozos pakibusiam žanrui.

Ištrauka yra savaime įdomi, nes ji liečia tikrai neeilinį, prieš pusketvirto šimto metų netoli Rygos, prie Salaspilio kaimo įvykusį mūšį.

Trumpas įvykio apibūdinimas toks:

Ankstyvą rugsėjo 22-tros dienos rytą, 1605-tais metais, atšlaitėse netoli Salaspilio kaimo mūrinės bažnytėlės, viena prieš kitą kovos parengtyje išsirikiavo dvi kariuomenės.

Švedų karaliaus Karolio IX vadovaujamąją kariuomenę sudarė virš 14,000 karių. Prieš ją, nepilno kilometro nuotolyje, tankiai suspaustose eilėse stovėjo Lietuvos lauko etmono Jono Karolio Katkevičiaus kariuomenė. Ją sudarė nepilnai 3,350 žmonių.

„Dievas stovi stipriųjų batalionų pusėje," yra taręs kažkuris prityręss karo vadas. Pagal tą tezę Karolis IX teisėtai galėjo viltis, jog mūšio rezultatas iš kalno nuspręstas.

Retai kada yra buvę labiau nuviltų vilčių.

Saulei besileidžiant tą dieną vaizdas buvo siaubingai ir sunkiai įtikėtinai pasikeitęs. Virš 7,000 Karolio IX karių tysojo nukauti mūšio lauke, dalis likusiųjų buvo belaisvėje. Pačiam karaliui vos, vos pasisekė pasprukti iš mūšio lauko. Tarp nukautųjų gulėjo ir didžiuma vadų, įskaitant ir karaliaus gimines.

Jonas Karolis Katkevičius

Katkevičiaus kariuomenės nuostoliai nesiekė 900 karių.

Skaičiai sunkiai įtikėtini, bet, matyt, jie netoli tiesos, nes, su vieno, kito šimto skirtumu, panašius pajėgų ir nuostolių santykius pateikia abiejų pusių tuometiniai kronikininkai.

Įdomiausias klausimas būtų, žinoma, kaip ir kodėl galėjo įvykti ši milžiniška disproporcija tarp pirminių jėgų santykių ir atsiekto rezultato. Bet prieš bandant atsakyti į tai, susiduriame su įkyriaja problema: O kas buvo tie laimėtojai? Lietuviai ar lenkai?!..

Štai kaip šis reikalas sprendžiamas 1965-tais metais Varšuvoje išleistoje populiariam skaitytojui skirtoje iliustruotoje knygutėje, „Karol Chodkiewicz". Autorius: Wanda Więckowska-Mitzner, leidykla: Książka i Wiedza.

Idant skaitytojas suprastų, kodėlei cituotoje ištraukoje pavartota prieš šimtą metų gal labiau suprantama, bet šiandien ir lenkui nepriimtina lygiava, jog „lenkas - lietuvis", reikia pažvelgti kaip Salaspilio mūrų laimėtojų problema būdavo išsprendžiama anksčiau.

Prieškarinėje, ir tai profesionalinėje, lenkų istoriografijoje Salaspilis tai „vienas šviesiausių puslapių lenkų riterijos (‚rycerstwo' — jie tą žodį mėgsta) triumfų knygoje". Ši tezė taip vientisai reprezentuojama, jog ją perėmė ir kitataučiai istorikai. Pasitaiko ir grubesnių falsifikacijų. Štai, reprezentacinėje O. Haleckio (lenko) redaguotoje „Cambridge History of Poland" Katkevičius pristatomas kaip „the Polish hetman".

Lietuvių istorikai (pavyzdžiui, kad ir Sruogienės bei Šapokos bendrosios istorijos) tuo tarpu mini tiktai lietuvius.

Pats nesu istorikas ir nepretenduosiu, jog galiu čia tarti kokį autoritetingą žodį, betgis žinau užtenkamai, jog suprasčiau, kad ši problema mūsų dienų „lenko", „lietuvio" sąvokomis visiškai neišsprendžiama. Padėtis kurkas komplikuotesnė, ir, žinoma, istorikai šitai visada žinojo. Tad, malonu pastebėti, jog šių dienų istoriografija, ir lenkų ir lietuvių (paminėkim Ochmanskį ir Dirmantą kaipo pavyzdžius), šitai ne tik supranta, bet kiek galint aiškiau iškelia viešumon.

Labai suglaustai apibūdinant, teiginiai tokie. Laimėjusi prie Salaspilio kariuomenė be jokios abejonės buvo Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenė, vadovaujama Lietuvos lauko etmono ir finansuojama kunigaikštystės didikų. Net centrinis iždas (karaliaus) prie jos sukėlimo nebuvo prisidėjęs. Pulkų vadai, irgi be išimties, yra Lietuvos kunigaikštystės piliečiai arba, tų laikų sąvoka tariant — lietuviai.

Bet ar tai išsprendžia problemą? Toli gražu ne, nes, žinoma, žodžio „lietuvis" sąvoka yra pasikeitusi. Jei mes apibūdintumėm Katkevičiaus karius kaip „lietuvius" mūsiškąja prasme, irgi stipriai prasilenktume su teisybe. Šitai būtų sunkiau tiksliai patvirtinti, bet spėju, jog kažin ar pusė karių buvo, būtent, etnografiniai lietuviai. Kad jų buvo, rodo tokios vadų pavardės kaip Giedraitis, Šniukšta, Petrauskas, Barkauskas, Mileckis, Vilimauskas, tačiau, iš kitos pusės, pavardės rodo daug gudų, nemaža totorių irgi Lietuvos kunigaikštijos gyventojų), na, ir keletą lenkų.

Visa tai sąžiningam profesionalui istorikui keblumų neturėtų daryti, bet kaip šią problemą privalo spręsti objektyvus istorijos populiarizatorius? Ypač, kada jis, kaip ponia Więckowska-Mizner, istorijoje ieško ne tik įdomių, bet savo tautos nuotaiką keliančių įvykių?..

Jei kalbėsi vien valstybinio pavaldumo prasme, tada reikia sakyti „Lietuvos" arba bent „Kunigaikštystės" kariuomenė. Sakyti „Lenkijos" kariuomenė tikrai negalima, ir Mitzner to nedaro. Bet jei jau minėsi tautybes, tada būtinai, be lietuvių ir prieš lenkus, reikia pažymėti gudus. Be to, nevertėtų pamiršt totorių, latvių ir Kuršo vokiečių. Atseit, lenkams atitenkanti garbės dalis jau gerokai atskiedžiama. Ponia Więckowska-Mitzner pasirinko miglotesnį tarpinį kelią. Be jokio apibūdinimo naudojamos „lietuvis" - „lenkas" sąvokos tarytum turėtų atspindėti tą bendrą etninį katilą, kurį sudarė Žečpospolitos piliečiai. Tačiau šiandieninis skaitytojas vistiek tai supras jam įprasta, grynai tautine prasme.

Bet ir šita prasme pažanga padaryta, nes, visgi, maždaug lygiom teisėm minimi ir lietuviai. Telieka tad poniai Mitzner palinkėt sekmės, ir pasodint senutę istorijos nepasidalinimo problemų atgal kertėn ir grįžti prie įdomesnio klausimo esmės:

Kaip buvo atsiektas Salaspilio rezultatas?

Więckowska-Mitzner to priežastį beveik pilnai priskiria Katkevičiaus vadovavimo pranašumui. Iš tiesų, Katkevičius buvo išskirtinai pajėgus karo vadas, kai tuo tarpu Karolis IX mūšio lauko strategija nepasižymėjo. Šio skirtumo būtų pakakę nulemti laimėjimą tarp apylygių jėgų, bet esamam jėgų santykiui to nepakanka.

Laimėjimo, kaip ištraukoje teisingai parodoma, taipogi negalima priskirti tik vienos pusės drąsai ir atkaklumui. Buvo atkakliai kaunamasi abiejose pusėse.

Tai kaip tad?..

Pagrindinė laimėjimo priežastis atrodys kiek paradoksiška. Būtent: Švedijos kariuomenės sudėtis ir ginkluotė, palyginus ją su Lietuvos kunigaikštystės kariuomene, buvo permoderni, o jos santvarka perdemokratiška. XVII amžiaus pradžioje šaunamieji ginklai buvo pradėję tobulėti, ir vakarinėje Europoje ėmė vis labiau išstumti tradicinius „šaltuosius" ginklus. Net kavalerija buvo apginkluota trumpais šaunamais ginklais, ir tuo prarado savo vadovaujamąjį vaidmenį, kuris atiteko pėstininkijai. Priežastis paprasta: šauti galima daug taikliau stovint negu jojant arkliu. Todėl pėstininkų batalionai išsiplėtė, o kavalerijos — sumažėjo.

Tokia ir buvo Švedijos kariuomenė.

Deja, atsistojo ji ne prieš panašią, bet kaikuriais atžvilgiais senoviškesnę kariuomenę. Lietuvos kunigaikštystės kariuomenės svorio centras dar visuotinai priklausė įvairios rūšies kavalerijai. Tai buvo ne tiek atsilikimo kiek garbės ir tradicijos pasekmė. Bajorija paprastai atsisakė nulipt nuo savo žirgų ir tarnauti pėstininkų gretose. Su laiku tai jai brangiai atsiėjo, bet 1605-tais metais šaunamieji ginklai dar buvo užtenkamai lėti ir netaiklūs, kad tam tikrose sąlygose, ietim ginkluotas puolantis raitelis turėjo persvarą. Pėstininkas tesuspėdavo vieną kartą šaut, ir šitai atlikęs jis iš emsės tapdavo beginklis.

Šitas silpnybes išnaudoti kaip tik ir buvo pritaikyta Lietuvos kariuomenė. Smogiantysis veiksnys jos kavalerijoje priklausė sunkiai šarvuotai vadinamajai husarijai. Husarai jokiais šaudymais neužsiėmė. Jie puolė priešą tikrąja ir kuo tiesioginiausia šio žodžio prasme. Raitelis, arklys, jo ietis ir kardas pilna rišča buvo sviedžiami į priešo eiles. Puolimai buvo vykdomi kylį varančiomis grupuotėmis, kurios iki maksimumo išnaudodavo psichologinę persvarą, kurią turi rišča puolanti kavalerija. Pavyzdžiui, prie jų nugarų buvo pritvirtinti aukštai virš galvų iškylantys dirbtiniai sparnai, nuo pečių plevėsuodavo tigrų kailiai, mušė būgnai ir griaudė trimitai. Išties, reikėjo geležinių nervų ir drausmės stovėti tvarkingomis eilėmis ir laukti įsakymo šauti, kai, atrodė, ant tavęs nesuvaldomai liejasi iečių ir šnarančių sparnų tvanas. Švedų pėstininkai neatlaikė. Ypačiai, kai pralaužus jos sparnus buvo smogiama iš užnugario.

Prie to prisidėjo ir savotiškas to periodo švedų kariuomenės demokratiškumas. Karolis IX paveržė sostą iš Zigmanto III remdamasis Švedijos valstiečių sluoksniais. Po to karalius turėjo su jais skaitytis, kadangi valstiečiai sudarė pėstininkiją, tai ir jos tvarką. Kareiviui niekad nepatiko nešti sunkias naštas ilguose žygiuose; nepatiko tai ir 1605-tais metais. Tad šarvai ir sunkios ietys buvo sauvališkai sumažintos iki minimumo. Jų vietą užėmė lengvi šaunamieji ginklai. Tiesa, švedų kariuomenės sudėtyje buvo samdytų vokiečių pikietierių, bet, kaip mūšio pasekmės parodė, jų nepakako.

Kazys Almenas

IŠTRAUKA IŠ WANDA WIĘCKOWSKA - MITZNER KNYGOS
KAROL CHODKIEWICZ *(Varšuva, 1965)*

SALASPILIO LAUKUOSE

Ankstyvą rugsėjo 27-tos rytą, kai švedų korpusai artėjo prie Salaspilio, priešo niekur nesimatė. Atrodė, tarsi etmonas būtų pabėgęs. Karolis jau ruošėsi vytis pabėgusius, bet mūšiuose užgrūdintas Lindersonas sulaikė jį, užtikrindamas, jog lietuvių vadas tikriausiai stovi kažkur už kalvų ir tik laukia vieno neatsargaus priešo judesio.

Šitaip iš tiesų ir buvo.

Už kalvų kylančių į rytus nuo Salaspilio ir stovėjo paslėpti Katkevičiaus pulkai. Prie pat Dauguvos upės kranto, šalia Tize kaimo buvo pylimais sustiprinta lenkų stovykla. Etmonas priešo laukė pasiruošęs ir tuo savo veiksmu nustatė ir kovos lauką.

Salaspilio kalva, ant kurios stovėjo mūrinė bažnytėlė, yra dešiniajame Dauguvos krante. Kalvos papėdėje plečiasi platokas slėnis sudarydamas geras sąlygas kavalerijos puolimui. Kadaise čia buvo sala ir dviem vagom išsišakojus Dauguva tekėjo slėnio viduriu, bet dabar vaga buvo seniai išdžiūvus ir lėkšti jos krantai netrukdė kariuomenei judėti. Abiejose lygumos pusėse buvo žemos kalvos.

Karolis IX išdėstė savo jėgas keturiais masyvais. Pirmąjį, išsitiesusį nuo Salaspilio kalvos papėdės per senosios upės vagą, sudarė pėstininkų pulkai vadovaujami Lindersono. Šios pėstininkų linijos dešinįjį sparną sudarė keturi pulkai, kairįjį — trys. Tarp šių grupuočių buvo paliktas nemažas tarpas.

Šiuos pulkus, kaip ir likusius švedų pėstininkus sudarė dideli, po kelis tūkstančius vyrų turintys kvadratai. Kiekvieno viduryje stovėjo po dvi eiles muškietininkų. Pirmąją eilę sudarė ilgomis tvirtomis ietimis (pikomis) ginkluoti pikietieriai. Pikietierių uždavinys sudarė atskirą ir nepriklausomą kovos vienetą, kurį buvo sunku sunaikinti, bet kuris tuo pat buvo gana nejudrus ir sunkiai manevruojamas.

Priešais pėstininkus švedai pastatė devynias patrankas.

Už pėstininkų grupavosi lengvoji kavalerija. Kiekvienas sparnas susidarė iš trijų grupuočių, o kiekviena grupuotė, savo ruožtu, buvo padalinta į šimto raitelių pulkus. Dešinysis sparnas taipogis rėmėsi į Salaspilio kalvos papėdę. Kalno šone, virš kavalerijos, buvo pastatytos dvi patrankos nutaikytos į tarp pėstininkų paliktą tarpą. Už patrankų buvo karaliaus stebėjimo vieta. Toliau, jau už pačios bažnyčios, trečiame masyve buvo Luenebergiečio vadovaujami pėstininkai ir karaliaus gvardija. Pagaliau, ketvirtąjį masyvą sudarė į šešiolika pulkų padalinta kavalerija.

Dešiniam sparnui vadovavo grafas Mansfeldas, kairiajam-Henrikas Brandtas. Brandto uždavinys buvo apsupti lenkų pajėgas ir nustumti jas iki šlaito, arba, jei pavyks, iki paties Dauguvos kranto.

Iš jūros pusės pučiantis vėjas pleveno vėliavas.

Lietuvių kariuomenė taipogis buvo išdėstyta keturiais masyvais.

Pirmojo masyvo centrą užėmė etmono vėliavos, vadovaujamos Vincento Vainos. Abiejose centro pusėse stovėjo po pėstininkų dalinį, o prieš pėstininkus buvo išstatyta artilerija. Dešinio sparno krašte etmonas pastatė brolio Aleksandro Katkevičiaus ir Neverausko husarų vėliavas, kairiojo sparno krašte buvo dvi kazokų vėliavos.

Antrojo masyvo dešinį sparną sudarė Sapiegos ir Vilamauskio vėliavos, kairįjį, — po vieną vėliavą kazokų ir husarų.

Trečiame masyve stovėjo, pradedant dešiniu sparnu, Giedraičio ir Borakauskio husarų vėliavos, vidurį sudarė Lackio vadovaujami husarai, kairįjį sparną — vėl dvi husarų ir viena kazokų vėliava.

Paskutiniame, ketvirtame, masyve stovėjo savanoriai ir tarnai, o masyvo centre dvi rezervinės husarų vėliavos.

Etmono komandos taškas buvo tarp dešinio sparno husarų ir Lackio vėliavų.

Katkevičiaus armiją sudarė viso 3,350 kareivių. Švedams tas skaičius atrodė dar mažesnis, nes etmonas sustatė kariuomenę tankiai suspaustom ir viena kitą užstojančiom grupuotėm. „Tame ir pasirodė etmono gudrumas", rašė Piaseckis, tuometinis kronikininkas. „Norėjo tuo būdu padrąsint priešininką ir lengviau jį nuviliot nuo apsaugą teikiančių kalvų į lygumą".

Karolis jodinėjo tarp pulkų ir drąsino kareivius. Buvo užtikrintas laimėjimu. Vakarą prieš mūšį jis jau net iš lietuviškos meškos atmuštą grobį buvo pradėjęs dalinti. Kada kunigaikštis Luenebergietis nenorėjo pritarti jo paniekinančiom pastabom apie lietuvius, šiam primetė bailumą. Jaunasis kunigaikštis taip užsigavo, jog nusėdo nuo arklio, numetė krūtinės šarvus ir šalmą, paėmė į rankas piką ir atsistojo prieky savųjų pėstininkų.

Katkevičius, sėdėdamas ant puikaus arklio, nuo kalno šlaite prie bažnytėlės esančių kapinių budriai sekė švedų judėjimą ir pajėgų išdėstymą. Kai Karolis pabaigė tvarkyti dalinius, Katkevičius prijojo prie savo kariuomenės ir atsisuko į karius. Pirma jis jiems išdėstė mūšio planą.

Centrinė pirmojo masyvo grupuotė, vadovaujama Vincento Vainos, turėjo pulti švedų pėstininkiją, ir tol neatlyžti, kol abu lenkų armijos sparnai nesumuš švedų kavalerijos, ir apsupę priešą užpuls pėstininkiją iš užnugario. Dešinysis sparnas, vadovaujamas Petro Sapiegos, turėjo pulti Brandto raitelius. Kairysis, — išblaškyti Mansfeldo kavaleriją. Etmonas paaiškino, jog pats asmeniškai vadovaus rezervams, ir pats duos ženklą mūšio pradžiai. Galop perspėjo, jog laimėti būtina, nes pasitraukimo kelią užkerta Dauguva.

Kada kalbėjo apie švedų skaičių, vienas iš prietelių jį pertraukė šiais žodžiais:

Paskaičiuosim juos tiksliau, kai sumušim.

— Duok Dieve, — atsakė etmonas, — kad Tamistos žodžiai išsipildytų. Tamistų drąsą skaitau geru ženklu, ir dėdamas viltį į jūsų pasiryžimą tikiu, jog mums gerai pasiseks.

Dabar abidvi armijos stovėjo viena prieš kitą ant šlaitų vedančių į lygumą, kuria kadaise plaukė Dauguva. Buvo tylu. Sužvengdavo arklys, pajudėjus sužvangėdavo ginklai, bet kareiviai tylėjo.

Tačiau Karolis neskubėjo pradėti mūšį, nenorėjo apleisti savo gerai apsaugotos padėties. Etmonas, tad, išsiuntė į lygumą pavienius karius, kurie iššaukė į dvikovą švedus. Susitikimai išėjo lietuvių naudai. Švedai krito iš balnų, pranašaudami saviesiems ir priešui mūšio ateitį.

Šie susitikimai jau tęsėsi keletą valandų, kai staiga už upės pasirodė raitelių dalinys. Tai buvo Kuršo kunigaikščio, Frederiko, vyrai. Kunigaikštis, būdamas Žečpospolitos pavaldinys, etmono kvietimą gavęs prisistatė. Matydamas jau kovai išstatytą kariuomenę, nebodamas pavojaus, metėsi su arkliais į plačią upę. Laimingai, pataikė ant sėklumos ir persikėlė į antrąjį krantą neprarasdamas nei vieno kareivio.

Švedai persikėlimo netrukdė.

Etmonas prijungė kunigaikštį Frederiką prie savo palydos, dalį jo atvestos kavalerijos priskyrė Vainos vadovaujamam būriui, dalį pasiuntė į dešinį sparną sustiprinti Dambrausko pulkams.

Vos pasibaigė šis persigrupavimas, kai armijos užpakalyje, toli, pačiuose atšlaituose į Kokenhauzo pusę, pasirodė kažkokie, tarsi kariuomenės, daliniai. Pasklido gandas tarp mūšio laukiančių kareivių, jog tai Kristupo Radvilos atvestos pagelbinės pajėgos iš Lietuvos. Iš tiesų tai buvo tik stovykloje užsilikę tarnai ir pagelbiniai žmonės. Katkevičius įsakė jiems susiformuot tarsi į kariuomenės pulkus, ir sustojus, iš tolo teikti padrąsinimo savajai ir baimės priešo kariuomenei.

Pavienės ir mažų grupių kautynės prieš abi išsirikiavusias kariuomenes tęsėsi toliau. Artėjo vidudienis. Kariuomenėje vyravo gera nuotaika, ir buvo laikas pradėti mūšį. Betgis, norint pradėti, reikėjo nuvilioti priešą nuo šlaitų į lygumą.

Etmonas pabandė, tad, naują taktiką. Įsakė saviems priešais kariuomenę išsiųstiems vyrams suvaidint pabėgimą. Visdėlto, prieš tai įspėjo savąją kariuomenę, kad ta kritišku momentu neprarastų drąsos.

Davus ženklą, besikaunantieji baimingai surikę pabėgo iš lygumos ir pasislėpė tarp savų eilių. Šitai matydamas Karolis džiaugsmingai sušuko:

Ar nesakiau, jog lenkai pabėgs?!

Ir daugiau nieko nelaukdamas visai savo kariuomenei įsakė vytis.

Sugriaudė patrankos, atsiliepė trimitai, suskambėjo švedų mūšio šūkis:

— Jehova!

Antrojo masyvo kavalerija abiejuose sparnuose pasistūmė į priekį, ir švedų kariuomenė triukšmingai pradėjo leistis nuo šlaito į lygumą.

Šitos akimirkos ir laukė Katkevičius.

Mostelėjo etmono buože. Lietuvių artilerija atvėrė ugnį ir tuo pačiu metu iki šiol tankiai susispaudusios kavalerijos vėliavos žaibiškai pradėjo plėstis, užimt puolimui pritaikytas linijas. Sudundėjo būgnai, suskardėjo trimitai ir vis augančiu greičiu, plevėsuojančiom vėliavom, šnaranti tikrų plunksnų sparnais, žvanganti šarvais, sunnkieji husarai puolė priešą.

Pirmieji pasiekė priešo linijas Vainos pulkai. Baisus tai buvo susidūrimas. Etmono husarai save su arkliais tarsi kokį milžiniško kalibro sviedinį metė į kvadratais sustatytus pėstininkų pulkus. Juos pasitiko muškietų salvės ir atstatytų pikų miškai. Raiteliai metėsi ant pikų, laužydami jas savo ir arklio svoriu. Daugelis jų buvo sužeisti, tarpe jų ir pats Vaina. Daug kitų už šį susitikimą užmokėjo gyvybe. Bet puolimas tęsėsi.

Per kritusiųjų paliktus tarpus veržėsi sekantieji. Dunksėjo kanopos, blizgėjo šoblės ir kovos kirviai skindami nelaiminguosius pikininkus. Griaudė riksmai ir šauksmas „Mušk!" „Kirsk!"

Pėstininkai atlaikė puolimą. Kieti Karolio IX-tojo kareiviai, nors ir nebuvo atatinkamai ginkluoti, kovėsi atkakliai. Partrenktieji žemėn ilgomis ietimis badė arklius. Nežiūrint jų drąsos, nežiūrint didelių husarų nuostolių, Vaina atnaujino puolimą.

Tuo tarpu, Dambrauskas puolė grafo Mansfeldo dalinius. Vienai savo vėliavai įsakė atlaikyti artėjančios švedų kavalerijos smūgį, antrajai, smogti į atsiveriantį dešinį priešo šoną. Pakol švedų raiteliai, dar vis įsitikinę, jog vejasi bėgančius lietuvius, spėjo susiorientuoti, rolės visuotinai pasikeitė. Smarkus, iš abejių šonų iš karto įvykdytas Dambrausko puolimas sumaišė švedų eiles ir atmetė juos atgal tiesiai ant nuosavos pėstininkijos.

Dabar lengvoji kavalerija metėsi vytis bėgančių raitelių, o husarai, kaip ir buvo numatyta mūšio plane, smogė į užpakalines pėstininkų eiles. Tuo metu krito niekeno neatpažintas drąsusis kunigaikštis Luenenbergas, krito taipogis Lindersonas, kuris, nors ir gulėdamas ant žemės ir sunkiai sužeistas, dar vis kovėsi ietimi.

Dešiniame sparne mūšio persvara svyravo. Priešais Sapiegą buvo virš 1,200 Brandto raitelių; atseit, didesnės pajėgos ir besikaunančios panašiom priemonėm, — kardu, ietimi ir žirgo greitumu. Nežiūrint to, po kelių puolimų ir dešiniam sparnui pavyko pralaužti priešo eiles.

Tuo metu, Karolis IX metė į mūšį rezervus. Asmeninį karaliaus pulką, susidedantį iš virš tūkstančio raitelių ir vadovaujamą paties karaliaus. Pulke buvo daugelis aukštų Švedijos kilmingųjų, ir puiki šarvuotė bei ginklai tai akivaizdžiai liudijo. Rezervai smogė Brandto kavaleriją besklaidančiai husarijai į šoną ir sumaišė jos eiles. Besikaunančiųjų maišatyje sunku buvo atpažinti savuosius. Iš lauko išstumti Brandto raiteliai persigrupavo ir grįžo kovon. Šitai beveik ir buvo lemianti akimirka, nes Sapiega neilgai būtų įstengęs atsilaikyti prieš didžiulę persvarą.

Bet etmonas buvo pasiruošęs. Matė, jog jo husarija silpnėja, bet matė taipogis, jog Karoliui jau nebeliko jokių rezervų. Tad lietuvių vadas galėjo laisvai disponuoti savaisiais rezervais, kurie vis dar laukė pilnoj paruošty. Tad pasiuntė Lackiui įsakymą pult, o pats prisijungė prie husarų.

Kai jojo tarp kovojančiųjų ir savo pavyzdžiu juos drąsino, prie jo pripuolė švedų raitelis ir iššovė, tačiau per apsirikimą pataikė ne į etmoną, bet į adjutantą.

„Supyko, tad, Katkevičius ant švedo, pasivijo jį ir vienu smūgiu nukirto galvą".

Tuo tarpu, Lackis artėjo prie kovojančiųjų. Puolė jis ne tiesioginiai, bet aplenkęs kapines ir plačiai išsidriekusių raitelių eilę, „tarsi perkūnas", smogė į besiginančių švedų kairę pusę. Švedų kavalerija pakriko prieš šį staigų puolimą. Tarpusavyje besikaunančių lenkų ir švedų raitelių maišatis Lackio griežtai formuotę išlaikiusių husarų buvo stumte užstumta ant Karolio pėstininkų kairio sparno. Dar vis kietai bekovojantys pėstininkai dabar atsidūrė po savųjų ir priešo arklių kanopom. Šito jie jau negalėjo išlaikyti. Prasidėjo atskirų dalinių paniškas bėgimas. Bėgantieji susidūrė su dar vis rikiuotę palaikančiais pulkais ir juos savo ruožtu stūmė į netvarką ir neviltį. Dalis jų metėsi į kalvą vildamiesi pasiekti žemos kapinių tvoros apsaugą, dalis įpuolė ir užsibarikadavo bažnytėlėje. Negelbėjo jiem ir tai. Gudai, polesiečiai, lietuvių haidukai atmušė stabtelėjusius prie kapinių sienos, o kai kirviais iškirto bažnytėlės duris, švedų pėstininkų likimas tapo išspręstas. Nei vienas, išskyrus aukštuosius karininkus neišsigelbėjo.

Mūšis iš esmės buvo nuspręstas. Veltui švedų vadai stengėsi sustabdyti bėgančiuosius. Kas tik turėjo dar jėgų, puolė miško pusėn, pro kur vedė siauras kelias Rygon, kur stovėjo švedų laivynas. Bet šis pabėgimo kelias jau buvo užkirstas. Ten stovėjo grafo Manfeldo raitelius nuvijusi lengvoji kavalerija, ir pėstininkai bėgo tiesiai į jų laukiančias raitelių šobles. Metėsi jie į mišką, bet ten jau buvo išsidriekusios kazokų rotos. Vilties netekę puolė, tad, tiesiai į Dauguvos vandenis, arba net grįžo atgal į kovos lauką, bet jau nebe kaipo kareiviai, bet kaipo baimės apimti bėgliai.

Kai Lackio smūgis išsprendė mūšio eigą, kai pagrindiniai švedų pulkai paniško siaubo apimti metėsi bėgti, etmonas liepė skelbti organizuotą priešo vijimąsi. Vėl sudundėjo būgnai, sugriaudė trimitai, ir pergalės muzikos takte kiekvienas kas tik dar laikėsi ant arklio, pamiršęs žaizdas bei nuovargį, metėsi paskui bėgantį priešą. Vijosi bėgančius dalinius ir juos naikino. Išsitęsė, tad, Salaspilio mūšio laukas dar per devynis kilometrus į Rygos pusę. Švedų sąmyšis buvo tiek didis, jog prie Karolio liko tik keletas raitelių. Bėgantį karalių pasivijo lengvoji kavalerija ir nukovė po arklį. Tuo metu karaliui atsidavęs bajoras Henrikas Wede perleido jam savąjį, ir vos karalius įsėdo balnan, Wede besivejančios kavalerijos buvo sukapotas. Karolis IX šiaip taip pasiekė savo laivyną.

Tos dienos vakare švedų jau nebeliko Inflantuose.

Karol Chodkiewicz, Wanda Więckowska-Mitzner (Varšuva, 1965)

LIETUVOS RAŠYTOJO

SUSITIKIMAI SU VERONIKA

Neseniai žinomas Lietuvos rašytojas Mykolas Sluckis lankėsi Anglijoje. Kelionės metu jam teko susitikti ir su Didž. Britanijoje gyvenančiais lietuviais. Svečiuojantis pas vieną iš jų, M. Sluckis perskaitė Kazimiero Barėno „Dvidešimt viena Veronika", laimėjusią 1971 metų Lietuvių rašytojų draugijos premiją.

M. Sluckio įspūdžiai apie Angliją ir Barėno „Veroniką" pasirodė šių metų vasario mėnesio Pergalės *(nr. 2) reportaže „Susitikimai su Veronika". Čia pateikiame įspūdžių dalį, kalbančią apie Barėno veikalą.*

„Tur būt, paskutinė mano knyga", — su liūdnoka šypsena tarė man rašytojas, kaukščiodamas pypkute į signalinio egzemplioriaus viršelį. Būtų labai ir labai gaila. Juo labiau kad knyga pusgarsiu, lyriškai, niekam neprimesdama griežtų sprendimų, svarsto esminius žmogaus gyvenimo klausimus. Veronika — emigrantė, bet ji gyva Lietuvos dalelė, nors į nieką nepretenduoja, juo labiau į dvarus ir ūkius. Kad ji nepretenduoja, itin reikšminga. Kalbantis su emigrantais, neretai išgirsti pretenziją ne pretenziją, o iš tikrųjų kartėlio persunktą nusiskundimą, girdi, kraštas ėjęs ir nuėjęs kažin kur, jų neatsiklausęs. (Pridursim: jų nepadedamas, priešingai, kartais netgi trukdomas.) Reikia pasistengti suprasti tokius žmones, jų motyvus. Toks nusiskundimas — ne visados akibrokštas kraštui, kai kada tai ir pridengtas nusivylimas savimi. Stovėjai, stovėjai pakelėje, laukei ir laukei, o vežimą pražiopsojai . . . Veronika niekam neakibrokštauja, nors Lietuvos pilna jos širdis, jos svajos, sapnai. Įsprausta į svetimus drabužius, ji tebejaučia ir tebemąsto lietuviškom kategorijom. Ne nacionalistinės ideologijos ar religijos suformuotom o demokratiškom, žmogiškom ir liaudiškom. Taip, nebijočiau ir šito žodžio — liaudiškom. Kilusi iš vargingiausios šeimos, Veronika nebijo vargo. Buvusi mokytoja priversta stovėti prie staklių, bet ją slegia ne tai. Gana blaiviai mąstančiai, jai negali retkarčiais nedingtelti, kad Lietuvoje būtų galėjusi po senovei mokytojauti . . . Mokyti vaikus jai tokia pat būtinybė, kaip kitoms moterims gimdyti. Net stovykloje, nieko už tai negaudama, ji mokytojavo. Mokyti vaikus, deja, — nebe Veronikos svajonė, o ilgesys tiktai . . . Pablukę mokinių paveikslai protarpiais dar šviesina jos pilkas dienas, bet po to nostalgijos dar daugiau.

Išties įdomi ir gyvybinga toji Veronika! Netekusi, rodos, svarbiausios atramos gyvenime, ji vis dar nepraranda dvasinės pusiausvyros. Nematyti, kad ji nuolankautų likimui arba griebtųsi tikrų vertybių pakaitalų, tarkim „vaduotojiško" patriotizmo. Nesidangsto ji ir abejotina, dabar paplitusia teze: mes, girdi, pasirinkom laisvę. Žmonės bėgo, gelbėjosi, vieni suklaidinti, dezorientuoti, kiti — bijodami atpildo. Kurgi čia tas „rinkimasis", „laisva valia", vos ne didvyriškumas? Veronika neturi iliuzijų dėl praeities, ją supa žmonės, kurių ne vieno — abejotina biografija, o priglaudusi šalis — svetima. Ją palaiko ir išlaiko *žmogiškumas*, suteikdamas jėgų Lietuvą sapnuoti ir su Lietuva netgi ginčytis. Ginčijasi ji iš pažiūros keistoku, o iš tiesų sociališkai ir psichologiškai giliai motyvuotu argumentu: „Ne, ji nenori grįžti namo, jei tai reiškia aną prakeiktą trobelę. Žvaigždės — taip, miestai — taip, keliai, upės, žalios pievos ir pamėlę pušynai — taip, taip, taip. Lygumos, apklotos sniego jūromis, — taip. O žmonės? Taip, ir žmonės, kurių kalbos žodžiai įprasti nuo vaikystės. Nuo amžių jie taip kalbėjo, ir Veronika yra viena iš jų. Sukosės, rodos, kitaip, kelio pasiklaus kapotu sakiniu, nutęs žodį abejodamas ar sudainuodamas oi, lilia, lilia. Veronikai tai namai.

O trobelė, kuri sapnuos ateina, ne namai. Ne, ne, ne namai. Trobelė tik prišaukia seną praeitį, kuri nebegrįš" (aps. „Sapnai").

Ir mes sakome „ne!" šitokiom trobelėm. Ir gana ryžtingai. Skurdas, spaudęs Lietuvą geležinėm replėm, pasidarė muziejine retenybe. Taip, netgi muziejų eksponatu. Bet sunku Veronikai viską žinoti. Atleiskime jai šitą nežinojimą, o gal tarkime jai ačiū už gerą atmintį? Juk ne vienas jos likimo draugų išdidžiai tą skurdą pamiršo . . .

Dar daug norėtųsi papasakoti apie Veroniką: ji — subtilus, tegu ir nefilosofuojantis pašnekovas. Noriu perspėti skaitytoją: ne visi apsakymai vienodos meninės vertės, stipriausieji sudarytų gal tik pusę knygos. Kai kuriems stinga paskutinio, lemiamo meninio akcento. Bet ir silpnesniuose — nepagražinta Anglijos buitis, nepagražinta tos Anglijos lietuvių jausena. Tokio nūdieniško ir tikroviško žvilgsnio dažnai pasigendame, skaitydami užjūrio lietuvių rašytojų kūrinius. Prisiminkim: A. Škėma pirmasis pabandė suplėšyti tuos apgaulingus voratinklius, kuriais apmuturiuojama Lietuva ir lietuviai. Ir koks tada liko triukšmas! Nežinau, gal panašios reakcijos susilauks ir K. Barėnas, bet vis tik liko Škėmos knygos — ne kritikų nuodingos replikos . . . Buvo buvo, kaip nebuvo! Taip, deja, norisi pasakyti, ne vieno užjūrio rašytojo knygą skaitant, o literatūra gali gyvuoti tik iš tikrovės sultis čiulpdama, ne iš piršto. K. Barėno stilius, atrodo, artimesnis senesnei prozos krypčiai, o ne aštriam negailestingam A. Škėmai, bet čia nejžiūriu jokio paradokso. Ir tradiciniu, klasikiniu stiliumi galima rašyti tiesą, kurti gyvą šiuolaikinį vaizdą. K. Barėnas — ne tik tradicionalistas, bet ir lyrikas. Lietuvių prozos lyrizmas leidžia sėkmingai jungti į vienumą suskaidyto, neramaus mūsų paulio elementus. Tik pasisukusi į aktualijas, į dabartinį žmogų su jo realiais poreikiais, literatūra gali išlikti kaip menas, kaip reali dvasinė pajėga. Bet dar grįžkim prie „Veronikos".

Dėmesingas kadienybei autorius subtiliai pagauna ir gyvenimo podirvyje susikaupusią dvasią — tai, kas neišmatuojama vien socialiniu matu. Antai apsakymas „Mėsininkas Kingas" parodo ne tik anglų šovinisto, bankrutuojančio mėsininko neapykantą pirkėjams emigrantams. Išryškėja apskritai nepatikli aplinkos reakcija, kurios negali nejausti svetimi, kad ir dešimtmečius tenai gyveną. O juk jie — ne „spalvotieji", kaip, tarkim, veikėjas iš kito įspūdingo tos knygos apsakymo „Čanda Bahaduras Menonas". Beveik kiekviename dideliame Anglijos mieste laisvanoriškai susidarė „spalvotųjų" getas, ir Čanda — vienas iš jų. Arba štai vėl. Senukai Gudjurgis ir Kotryna Cijunskienė ištrenkiami iš lietuviško bendrabučio. Svarbu šiuo atveju ne tik tai, kad jie apgauti, — šių dienų Anglijoje niekas iš bado nemiršta, — o nykumas, lydėsiąs senukus ligi karsto („Susitikimas su drambliais"). Daug kartų ir Veronikos džiaugsmingesnis nusiteikimas sudūžta, atsitrenkęs ne į materialias kliūtis — nepaneigiamai egzistuojančius faktorius, kurių esminis — namų (plačiąja to žodžio prasme), Tėvynės neturėjimas.

Paskutinis knygos apsakymas skamba beveik simboliškai. Miršta Veronikos vyras Kostas — paprastas, eilinis žmogus, toli gražu ne mūsų didvyris (plačiau apie jį pasakoja aps. „Mūsų laikų didvyris"). Likusi viena, Veronika išbando įvairius galimus būdus tuštumai užpildyti. Vargais negalais atsikračiusi pagundų ir netikrų vilčių, atkirtusi kunigui, primygtinai reikalavusiam užpirkti mišias, ji štai vienui viena namuose, kurie tušti ir nejaukūs, ir stoiškai kalbina katę.

„Ar rytoj ji dar atsikels ir pasiims prie durų slenksčio paliktąjį pieno butelį?" (Anglijoje pienas pristatomas į namus.)

Skaudu ir graudu taikytis su tokiu likimu. Juo labiau kad Veronika pati žino ir jaučia, tiesa, nepuldama į desperaciją ar melodramą, kad jai nebuvo reikalo bėgti iš Lietuvos. Nešė ir nunešė banga . . . Gaila, labai gaila, nes Veronika — dosnios, tyros širdies ir blaivaus proto moteris. Tokių niekur nėra per daug. Kažkuo, tur būt, dvasiniu imlumu, ši lietuviškoji Veronika panaši į Vaižganto moteris, kažkuo gal net į garsiąją Neksės Ditę. Apstu Anglijoje prijaukintų laukinių gulbių ir visokiausių kitokių paukščių, bet ji sugeba mylėti pilkuosius žvirblius . . . Ir žmones — visų pirma tuos, kurie užskurdo ar sugrubo po svetimu sunkiu dangumi, atpratę nuo žmogiškos šilumos . . .

— — —

Aerouosto autobusas gabena keleivius prie lėktuvo. Važiuoja tarybiniai piliečiai, važiuoja pakistaniečiai, japonai. Važiuoju ir aš, nuoširdžiai palydėtas Londono lietuvių. Nespėjęs išlipti, girdžiu įnirtingą spragsėjimą. Tai televizijos, kino ir laikraščių reporteriai, su visokausiais aparatais apgulę trapą. Jų visas būrys, ir niekas jiems netrukdo. Tur būt, jau vakariniuose laikraščiuose pasirodys nieko nesuprantančių keleivių nuotraukos su baisiu užrašu: „Rusai šnipai nešdinasi namo". Įrodymų niekas nepareikalaus. Lėktuvas „Aerofloto", ir vien šito pakanka, kad sumirgėtų baisios antraštės ir dar labiau įgasdintų eilinį anglą. Dar nustebina, kad lėktuvas pustuštis. Juk vakardienos laikraščiai rimtai skelbė, kad visi „Aerofloto" reisai Maskvos rezervuoti diplomatams gabenti. „Kaip ir parvažiuosiu?" — net dingtelėjo, o čia nors stalo tenisą žaisk salone. Dingtelėjo kandi londoniečio pastaba apie kokteilius, ir aš atsilošiau kėdėje, užsimerkiau ir jau nebesipriešinau namų ilgesiui. Bet mintis apie namus ir artimuosius nuolat permušinėjo Veronika. Anglijoje liekanti Veronika man rūpėjo labiau, negu ką tik nuspragsėjęs banalus epizodas . . . Neprarask vilties, mieloji Veronika!

. . . O paskui susitikau Veroniką . . .

Kas ji, toji Veronika? Jos vardu užsiangažavau ne intrigos sumetimais. Bet kas ji? Realus asmuo ar išgalvotas? Ir taip, ir ne. Jeigu vis tik išgalvotas, tai ne aš — patikėkit! — išgalvojau. Veronika nebegali pasikeisti, nebegali būti neištikima, kartą ištikima buvusi, nebegali, o tai svarbiausia, atsižadėti savo žodžių ar minčių, kurių šiaip mirtingasis kartais išsigina. Veronika — knygos personažas, vadinas, ji — nereali, tačiau tuo pat metu — gyvesnė už gyvus būdo bruožais, vidiniu pašauliu. Dargi jos siluetas Anglijos parkų ir gatvių fone realesnis už tuos išeivius iš gimtojo krašto, su kuriais šnekėjausi tikrovėje. Nemėgstu enciklopedijų ir žinynų, tik būtinumo spiriamas atverčiu sunkius foliantų viršelius, bet Veronika, kurios mįslę užminiau skaitytojui, man tarsi kokia enciklopedija. Ne dalykų tikslių ir apibrėžtų, — neapčiuopiamų, jauste nujaučiamų. Kaip eiliniai žmonės gyvena toje Anglijoje, kaip maitinasi, apsiperka, dirba, mačiau ne pro turistinio autobuso langą, bet Veronika — tarytum koks lemiamas potėpis daugybės mirgančių potėpių paveiksle, kurį detaliai išstudijuoti ar pačiam nusitapyti prireiktų ilgų metų. Iš esmės tektų išgyventi Veronikos, Lietuvoje buvusios mokytojos, o Anglijoje eilinės darbininkės, neherojišką, kasdienišką Odisėją. Štai čia ir ateina į pagalbą fenomenalus literatūros privalumas, kurį pavadinčiau sugebėjimu realizuotis per abstrakciją. Juk net realistiškiausias kūrinys, net tradiciškiausios detalės — abstrakti, vos ne dujinių savybių medžiaga. Kaip tik ši literatūros ypatybė leidžia mums, stebint paveikslą, nugrimzti jame ir dargi tapti siužeto arba jį atstojančios dvasinės akcijos dalyviais.

Novelių romaną ar apsakymų vėrinį apie Veroniką — jei autorius neapibrėžė žanro, tai ir mums neprivalu! — pradėjau skaityti Londone. Ne dėl to, kad nebuvo kas veikti. Visą mėnesį neįveikiau laiko skirtumo. Anksti atsigulu ar gaidžiams giedant, akys atsimerkia lygiai pusę šešių (Vilniuje juk pusė devynių!). Žmonių nekelsi, dušo nepaleisi, — tyliai guliu ir skaitau.

Iš pradžių knyga man nelabai patiko. Mėgstu ryškesnį, dramatiškesnį siužetą, stipresnius psichologinius akcentus, energingesnį stilių. Po truputį įtraukė mane tas lėtumas, neskubus prasminių kirčių dėliojimas, ir pilkoje Veronikos dienų monotonijoje pradėjau įžiūrėti jaukias, mielas šviesveles. Ryškėjo Veronikos veidas, charakteris, jausena, tegu kiek statiškai išdėlioti po 21 knygos lentynėlę. Ryškėjo ne tik ji . . . Dabar, pro atstumo rūkelį, jos bruožai ima ir tvyksteli pažįstamų londoniečių veiduose, jų akių išraiškoje, ataidi pavargusiais balsais ir žingsniais, kai jie grįžta namo senovišku metro ar dar senoviškesniais dviaukščiais omnibusais.

Ne, aš nelinkęs visiems segti Veronikos šešėlį. Tai naivu ir neatitinka tikrovės. Tarp kitko, būti tokia Veronika nelengva, šios moters paveikslo itin lyriškos spalvos, jos širdis kupina itin gerų jausmų žmonėms. Visokiems žmonėms: gyviems ir mirusiems, artimiems ir svetimiems, baltiesiems ir apalvotiesiems, lietuviams ir svetimtaučiams. Be to, ji blaivaus proto moteris, atviromis akimis žiūrinti ne tik į didžiąsias pasaulio permainas, bet ir į savo vyrą, nelabai įdomų žmogų Kostą. Šviesi, skaidri asmenybė toji Veronika, ir vien dėl to jų, šitų Veronikų, daug būti negali. Tik socialinė ir moralinė aplinka, supanti išeivius iš Lietuvos, daugiau ar mažiau visiems būdinga, tik pagrindinės Veronikos temos — atviro pokalbio su žmogumi ir tėvyne — variacijos suskamba jų viešose ir slaptose meditacijose.

„Dvidešimt vieną Veroniką" parašė Londone gyvenąs lietuvis rašytojas Kazimieras Barėnas. Apie jį ir jo priešpaskutinę knygą „Tūboto gaidžio metai" neseniai rašė „Gimtajame krašte" (1971, Nr 36) V. Kazakevičius. Teko ir man perskaityti šį romaną iš kaizerinės okupacijos Lietuvoje laikų, visiškai pritariu kritiko vertinimui. Tai reikšminga, sodri, tapybiška knyga. Graži kalba, pasakojimo jaukumas, pagrindinių veikėjų spalvingumas ir lyriškumas įkelia ją į tą lentyną, kurioje viešpatauja Mariaus Katiliškio „Miškais ateina ruduo". Tai lėta proza, siužetiškai, gal būt, neišradinga, gal net gerokai ištęsta, bet dvelkianti tikru liaudiškumu. Gal būt, K. Barėnas rašytojas — nelyginu čia jųdviejų talentų! — stovi dar arčiau paprasto žmogaus, negu M. Katiliškis, kurį taip pat gerbiu už demokratiškumą.

„Dvidešimt viena Veronika", be abejo, — nauja pakopa rašytojo kelyje, dargi gretinant su neseniai išėjusiais jo „Tūboto gaidžio metais". Stilistine savo faktūra romanas gal sodresnis, juk tolimesnę praeitį apskritai regime stambesnę, raiškesnę. Be to, naujoji knyga vaizduoja miestą, ir iki šios dienos kiekvienas apie jį lietuviškai rašantis susiduria su „įsodrinimo" problema. Užtat „Veronika" laimi visais kitais idėjiniais - meniniais atžvilgiais — nūdieniškumu, betarpiškumu, įtaigos ekspresija.

laiškai

PASAKYTA-PARAŠYTA
(AKIRAČIAI aplamai)
Visų šalių proletarai vienikitės!
1971 m. gruodis 29 d.

AKIRAČIŲ redakcijai
Gerb. proletarai!

Jau kuris laikas gaunu AKIRAČIUS, tai dėka Dr. Butkaus.

Aš jam asmeniniai padėkojau už paslaugą ir priminiau, kad šis laikraštėlis yra ultra-kontraversinis ir mano manimu agitpropo finansuojamas.

Skaitydamas numerį po numerio vis dėjau šiokia tokią vyltį į Jus ir tikėjaus nors vietomis lietuviško sąnturūmo, bet, dėja. . .

Matyti, kad laikraštuko dirigentai griežtoki savo linijoje, tai pavaldiniai rūpestingai vygdo įsakymus. Gavau paraginimą užsiprenumeruoti, neatsakiau. Daviau Jums laiko aiškiai suprasti, kad dar ne visi iš treminių mėtasi ant šios meškeeės.

— Mieli ponai — proletarai: pažįstu p. V. Rastenį kaipo nepakeičiamą ateitininką. Vėliau už riebų litą, kaipo nenugalimą tautininką, o dabar matau kaip kovingą proletarą".

— Pasakose skaitome: kaip kalvis, velniui siela pardavė už auksinukus. Šioje šalyje dar nėra taip blogai, kad savo įsitikinimus bei tautinę galvosėna, keistume už vodkos stiklelį ar įkros šaukštelį. Be atodairos iškoneveiktume savo buv. kaimynus gerus prietelius, brolius, bei gimines.

AKIRAČIAI nemato nei krislelio gėrio nei vienam iš tremtyje išeinančių lietuviškų laikraščių. Visus lygiai puolate ir malte lyg tos niekadėjo girnos, ar tas Jūsų simbolinis šuo buldogas.

Kaip matyti iš Jūsų išsireiškimu: VIENYBĖ, VILNIS ir LAISVĖ Jums prie širdies. Jei šią srytį pasirinkote, tai ir varykite iki galo, gal laimėjimas bus ir Jūsų pusėje? — O man senam kaimo ožiui nepakeliui su AKIRAČIŲ dvasia ir užimta Jūsų liniją. . .
Euclid, Ohio

A. K. Morkūnas

(Nenorėdami be reikalo įžeisti, spausdiname šio tautiečio laišką, netaisydami nei kalbos, nei skyrybos klaidų — red.)

SENELIŲ ILIUZIJOS

AKIRAČIŲ Redakcijai

Jei Jus esate atviro žodžio laikraštis, tai kodėl Jūs turėtumėt atsisakyti talpinti tokias vyr. amžiaus žmogaus mintis (kaip štai čia siunčiamam str. „Senelių iliuzijos"), nors jos ir būtų kiek paradoksiškos ir iššaukiančios diskusijas. O juk tik per diskusijas mes ir pajėgsim išnarplioti tikrą teisybę.

Ko gi ištikrųjų reikia mūsų tautai šiuo momentu: ar tų tuščių, į krepšį metamų rezoliucijų, ar realaus veiksmo, kurs stiprintų lietuvybę čia, emigracijoje, ir ten mū ų visų mylimoje Lietuvėlėje. Ta meilė turėtų būti paremta ne tuščių svajonių rezoliucijomis ar peticijomis, bet realiu kontaktu su tautos kamienu, nežiūrint kiek mums patinka ar nepatinka dabartinis politinis režimas Lietuvoje.

Jei Jūs mano straipsnio (kad ir kiek pakeisto ar apkarpyto) netalpinsite, tai man nebebus kur viešu žodžiu prabilti, nors tai dariau jau nuo 1916 m., kuomet pradėjau rašinėti į — Lietuvių Balsą — *Petrapily. Tai dar buvo ne taip seniai, nes tik . . . 56 m. atgal. Tuomet irgi sėjau neįtikėtinas mintis, kad I - jo Pas. karo pasėkoje Lietuva gali tapti nepriklausoma, o rusų karo cenzūra mano straipsnius gerokai išmargindavo. Taigi, kas yra blogo norėti būti realistu ir pažiūrėti iš kitokio šono į dabartinę mūsų politinę padėtį. Kokia čia pagelba tautos kamienui, jei mes ten viską vien niekinsime bei juodinsime, o nenorėsime pamatyti, kiek daug ten ir pozityvaus padaryta.*

Brockton, Mass.

J. Valiūnas

Ne vien vaikučiai ar jaunimas moka svajoti. Ir vyresnio amžiaus, taigi pensininkai ir vyresni dažnai nuo jų neatsilieka. Ypač politikos srityje. Mūsų karšti norai gimdo mums, nelyginant tam ištroškusiam keleiviui per dykumas, fata morgana, taigi šiuo atveju politines iliuzijas.

Kuomet paklausiau p. Devenienės, anuomet Vliko Vykdomojo komiteto pirmininkės, — gal prieš 15 metų ar kiek daugiau, — taigi paklausiau, kokios mūsų tėvynės išlaisvinimo perspektyvos? Ji nuoširdžiai atsakė, kad ji tiek pat apie tai žinanti, kiek ir aš, atsieit, nieko nežinanti.

J.A.V. - ės — laisvės siekiančių žmonių globėja. Šia iliuzija vadovaudamies, sukilę vengrai prašė J.A.V - ių pagelbos. Anuometinis prezidentas respublikonas Eisenhower, kelias dienas palaukė, kol rusų tankai atliko savo užduotį. Argi kitaip buvo su vokiečiais ar lenkais, kurie kiek mažesniame maštabe mėgino sukilti? Ar tų pavyzdžių negana? Ar yra svarbu, kuris J.A.V - ių prezidentas, demokratas ar respublikonas, turi valstybės vairą, ir kuris vyriausias politinis patarėjas (savotiškas „acting president") ten viešpatauja: visi jie nepaprastai gabūs inteligentų tautos atstovai, kaip ilgametis patarėjas Baruch, o vėliau Rostov, Kissinger.

Man keista buvo, kai vienas draugas mėgino tvirtinti, esą J.A.V - ių kariuomenė Europoje esanti tam, kad Vakarų Vokietija nepavartotų jėgos, norėdama susijungti su Rytų Vokietija. Savotiškas paradoksas!

Ar nepanašiai buvo su Čiang - Kai - Šeku Taivane? Galingas J.A.V - ių karo laivynas saugojo kom. Kiniją . . . nuo Taivano invazijos: ne šiandien, bet dešimt ar daugiau - mažiau metų atgal. O kas dabar liko iš Taivano? Gėdingai išmesta iš Jungtinių tautų ir Saugumo tarybos, Nacionalinė Kinija lyg ir nebeegzistuoja kaip „padori" nepriklausoma valstybė.

Kiek jau tos mūs Lietuvos būtų belikę, jei II - am Pas. karui pasibaigus, būtų mėginta dar labiau išplėsti ir šiaip jau gana daug lietuviško jaunimo kraujo pareikalavusią partizanų veiklą, kuomet ne vien su rusų daliniais kariauta, bet ir savųjų, kad ir komunistų, daug iššudyta. Taigi brolišKos skerdynės. Ar tai nebuvo savotiška provokacija, nes kaip gali turėti teigiamos pasekmės partizanų karas, jei didysis karas baigėsi: tai nelyginant katino su pele žaidimas.

O vienok tauta pergyveno tuos kelius siaubingus pokario metus, ir dabar tauta prisiderino prie naujos santvarkos, nes kaip gi kitaip. Mes, emigrantai ir tremtiniai, tirpstantieji svetimų valstybių ir tautų jūrose, daug kalbame apie Lietuvos laisvinimą. Tai tokios nerealios iliuzijos, kuriomis tikrai mes nieko nepadedame tautos kamienui. Anaiptol, iš ten ateina pasiūla: priims perdėm amerikonėjančius lietuvius studentus į Vilniaus universitetą ir duos jiems pilną išlaikymą. Reiškia, ne mes jiems, varge gyvenantiems, bet jie mums tiesia tautinės pagelbos ranką.

Bet mes esame ambicingi ir tuoj šokame prieš, sakydami, kad tokia pagelba „ne košer", kad ten kas nors slepiasi už tokio siūlymo, kaip kad slėpėsi nebūti agentai už tų mūsų mielųjų į J.A.V - es atsilankiusių dainininkų a la V. Daunoras ir kt. Ar daug mūsų dainininkų revanšavosi ir „išdrįso" lankyti tautos kamieną. O juk gėdos nepadarytų daugelis mūsų J.A.V - se gyvenančių pirmaeilių dainininkų, ypač jaunesni, pvz., sakysim, kad ir Lilija Šukytė. Ar toks lankymas irgi nebūtų „košernas"? Tai kodėl gyventi iliuzijomis, o ne vykdyti konkrečius žygius, kurie stiprintų lietuvybę.

Jau kaip mes „baramės" dėl tų didelių muitų siuntiniams į Lietuvą. O vienok giminystės jausmas vertė mus tiesti pagelbos ranką ten, mūsų tautos kamieno nariams. Tai buvo ir yra reali pagelba.

Ar mes, vyresnieji, prieš keliaudami į Anapilį, kuomet nors atsibusime iš savotiškai „apdopinto" politinio svaigulio, ar gal seksime rusų patarlę, kad kuprotą žmogų išlygins tik kapas . . . O juk galėtumėm masiniai siųsti savo vaikučius ar vaikaičius, kad ir į Vasario 16 gimnaziją Vokietijoje. Galėtumėm užpildyti siūlomą skaičių mūsų studentų Vilniaus universitete. Ar tai nesustiprintų mūsų čia jaunimo lietuvybės? Ar organizuotos jaunimo ekskursijos į Lietuvą neduotų teigiamų pasekmių išsilaikyti lietuvybei J.A.V - se. Ar J.A.V - ių intelektualų lankymasis (kad ir su paskaitomis ar dainomis) nesudomintų Lietuvoje gyvenančių tautiečių?

Vien šauksmais, rezoliucijomis bei peticijomis neišlaisvinsime Lietuvos; tai savotiškas vyresnio amžiaus (nesakau „senų") žmonių žaidimas iliuzijomis, kurios tautos kamienui neduoda pliusų, o mūsų nemačiusiam tėvynės jaunimui nebe visiems bus suprantamas. Ar ne laikas mesti iliuzijas į šalį ir pradėti realiai galvoti, kaip ir kuomi mes galėtumėm padėti tautos kamienui Lietuvoje ir kaip bei kur realiu keliu galėtumėm sulaikyti mūsų jaunimą, be atodairos skęstantį amerikonizmo jūroje.

MISTIŠKA ADMINISTRACIJA IR AKIPLĖŠIŠKUMAS
(AKIRAČIAI aplamai

Prieš keletą metų gavęs su pirmais n-riais jūsų anketą, ją užpildžiau ir kartu su $6.00 Australijos pašto čekiu išsiunčiau jums.

Kadangi po to *Akiračiai* man nebuvo siunčiami, pasidariau išvadą, kad čekis bus žuvęs ir jo ieškoti būtų beviltiška.

Dabar esu nustebęs: ar anas čekis bus atsiradęs, ar turiu kažkam atsidėkoti už dėmesį.

Šiaip ar taip, bet jūsų mėnraštis visiškai geras, sakytum — nepaliaujantis perversmas. Ir dar be to: kad turi plačius nasrus, „big mouth", anot anglų. Reikią turėti ne vien drąsos, bet ir akiplėšiškumo skelbti tiesiai savo ir svetimas nuomones.

Norėčiau, kad šis mano vertinimas būtų palaikytas pozityviu.

Adelaide, Australija

J. Pyragius,
Lietuvių muziejaus-archyvo vedėjas

KOVA PRIEŠ ATVIRĄ ŽODĮ

(atkelta iš 3 p.)

neturi būti rašoma laikraštyje. Kai S. Jaugelis savo pranešime nurodė, kad bendrovės turtas tėra vertas apie 13.000 dol., o ne 27.000 dol., kaip anksčiau buvo skelbiama, akcininkas J. Viliušis pareiškė, kad bendrovės turto vertę gali „nutarti" patys akcininkai. Žinamas LASo narys Juozas Lukoševičius susirinkime pareiškė, kad Amerikoje lietuviai komunistai ir „skaldytojai" jau suregistruoti, o dabar, esą, registruojami jau ir Montrealyje. . .

Po šmeižtų kampanijos visuomenėje ir žinant, kad akcijų daugumą kontroliuoja Norvaišos - Kardelienės - Šiaučiulio grupė, Montrealio lietuvių inteligentijos atstovai kandidatuoti į valdybą nesutiko. Atsiradus 5 kandidatams ir dar du prisiprašius, valdyba buvo sudaryta aklamacijos būdu. . .

NL - ai pasikeisti tereikėjo vos poros numerių. Vykdydama Norvaišos - Šiaučiulio valią, naujoji valdyba atsisakė ne tik santūrios skoningos vinjetės, bet ir redaktoriaus REM ir laikraštin pritrauktų jo bendradarbių. Išnyko ir perspausdinimai iš okupuotos Lietuvos spaudos. Jų vietoje margai ornamentuotame laikraštyje atsirado skolinti reportažai iš vietinių spaudos redakcijos mentalitetą atitinkančiomis temomis: apie suliesėjimo operacijose mirusius storulius, taip pat vieno kunigo gamtininko straipsneliai apie delfinus ir apie „sexy woman". „Laikraštyje randamos įvairių laikraščių iškirptos pasenusios žinios", „kultūriniame puslapyje terandame eilėraščius," pastebi ir vienas naujosios redakcijos narių.

Gi pirmojo puslapio svarbos vertos pasirodė skiltys apie bombas Montrealio mieste ir apie „Titaniką" jūros dugne.

Naująją NL išvaizdą atstovauja nauja margai ornamentuota laikraščio vinjetė ir dail. Stančikaitės lygio menas. Dabar, po nauja ir nepriklausoma Lietuva pasirašo redakcinė komisija: J. Šiaučiulis, J. Norvaiša, J. Gedvila (jau spėję nutarti ir paskelbti, „absoliučiai nieko bendro su laikraščio redagavimu neturėti"). P. Klezas, J. Viliušis ir E. Kardelienė.

Per neapsižiūrėjimą iš redakcijos metrikos užmirštas pašalinti sakinys, kad laikraštyje „spausdinamos mintys nebūtinai atitinka redakcijos nuomonei".

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 St., CHICAGO, Ill., 60629
J. VAZNELIO prek. namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., CHICAGO, Ill., 60629
V. PRIŽGINTAS, 1418 Coronado Terr., LOS ANGELES, Calif., 90026
ROMUVA, 84-20 Jamaica Ave., WOODHAVEN, N.Y., 11421
SPAUDA, 10 John St., WATERBURY, Conn., 06702
P. MISEVIČIUS, 32 Hendrick Ave., TORONTO 4, Ont., Canada
P. ALEKNA, 9 Hill St., CABRAMATTA, N.S.W., 2166, Australia

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą.

Vardas ir pavardė: .....

Gatvė: .....

Miestas: ..... **Valstybė:**..... **Zip:** .....

Prenumerata kitur: $6.00
Prenumerata JAV: $6.00

AKIRAČIAI
6821 So. Maplewood Ave.
Chicago, Illinois 60629

Auka: $ .....

Pridedu čekį: $ .....

VIZIJA AR MITAS?

Pereitų metų *Aidų* nr. 10-me paskelbtas Juozo Brazaičio straipsnis „Stasys Šalkauskis lietuvių tautinės misijos raidoje". Tuo straipsniu ypatingai susidomėjau, nes ten rašoma apie prof. St. Šalkauskį, ir rašo Juozas Brazaitis — abu yra buvę mano mokytojai ir abu ypatingai vertinu ir kaip asmenis, ir kaip lietuviškos kultūros variklius. Minėtas J. Brazaičio straipsnis dar tuo sužadino dėmesį, kad jame kalbama apie St. Šalkauskio mesijaninę lietuvių tautos kryptį — lietuvių tautos kaip tokios misiją. Šitas St. Šalkauskio lietuvių tautos mesijaninės sampratos pristatymas po apytikriai 50 metų nuo tos minties paskelbimo ir dar be jokių autoriaus (J. Brazaičio) tos idėjos komentarų leidžia spėti, jog straipsnio autorius šitą St. Šalkauskio tautinės misijos koncepciją priima be rezervų ir nori ją iš naujo pristatyti naujajai lietuvių kartai kaip lietuvių tautos idealą. Abejonė šitokia tautine misija ir skatina mane čia pasisakyti ir tuo pačiu pareikšti kiek kitokią nuomonę, kuri neprilygs išsamiam akademiniam dalyko svarstymui, bet greičiau tik iškels kitokį požiūrį, kuris, galimas daiktas, gerokai prieštaraus St. Šalkauskio prieš 50 m. mestai idėjai.

Savo rašinio įžangoje J. Brazaitis išveda tam tikrą analogiją tarp asmeninių ambicijų ir tautinės misijos ir susumuodamas pasidaro tokią išvadą: „Bet kaip tarp kolektyvo narių atsiranda bendras siekimas, jis virsta didele dinamiška jėga. Toks tautų siekimas, veržimasis į tam tikrą ateities viziją, vadinamas tautine misija, tautiniu pašaukimu." Imant atskirus individus, yra visai rimto pagrindo kalbėti apie jų asmenines ambicijas, kurias kiti laiko savo gyvenimo misija arba pašaukimu. Ir šitoje vietoje reikia pripažinti, jog tokie ambicijų kupini ar apsėsti individai dažniausiai save pateisina: menininkas, neturįs ar nekurstąs savy didelių vizijų ir joms nesiaukojąs, niekad ko nors reikšmingo ir nepasieks. Lygiai tas pats galioja kiekvienam individui, turinčiam atitinkamų siekimų bet kokioje srityje: netgi ir ūkininkas, jeigu jis visos širdies neįdės į savo ūkį, jis greičiau nugyvens savo ūkį, negu progresuos. Tačiau ar toksai individo principas galioja ir tautai? Jeigu tautą sudarytų vienos pažiūros ir net vienos profesijos individai, tai galimas daiktas, kad tokių individų principus bei siekimus galėtume laikyti ir tautiniais siekimais. Tačiau taip nėra, nes tautą sudaro įvairių pakraipų ir pažiūrų individai, kuriuos tauton jungia tautinė kultūra. Ar tokia kultūra gali būti įkinkoma į kokį nors misijinį vežimą, jos pačios nesužalojant? Istorija, o lygiai ir dabartis, duoda tokių pavyzdžių, bet tie pavyzdžiai liudija priešingus rezultatus.

Rašant šias eilutes kilo abejonė ir dėl paties misijos termino: ir žodį „misija" ta pačia prasme vartoja J. Brazaitis, kaip ir St. Šalkauskis? Iš minėto straipsnio neatrodo. Prieš pristatydamas St. Šalkauskio vizijos — sukurti naują kultūrą, sudarančią Rytų ir Vakarų dvasios sintezę, ir tokioje kultūroje išugdyti žmogų, J. Brazaitis įžangoje pristato kaip tautinę misiją lietuvių tautai išsikovoti lygias teises kaimyninių tautų tarpe ir atgauti valstybinę nepriklausomybę. Betgi tai gi yra paprasčiausi gyvenimiški reikalavimai, kaip žmogui valgis bei apsirengimas, kas visai neįeina į misijos sąvoką. Dar toliau J. Brazaitis nukrypsta nuo St. Šalkauskio misijos sampratos, keldamas Lietuvos kaip valstybės misiją, apie kurią J. Šalkauskis niekur nėra kalbėjęs. St. Šalkauskis tuo tarpu savo tautinės misijos sampratą grindė i d e a l u, stovinčiu aukščiau buitinės tikrovės. Savo vizijoje jis vaizdavosi lietuvių tautą, kaip Vakarų ir Rytų dvasios jungtį su naujoje dvasioje — Vakarų ir Rytų dvasios sintezėje — išugdytu žmogum. Tad ir St. Šalkauskio tautinė misija, pagrįsta idealu, pilnai atitinka sampratai, ką mes lietuviškai vadiname paskirtimi ar pašaukimu. Juk iš tikrųjų negali laikyti misija arba pašaukimu to, kad reikia išalkusiam žmogui pavalgyti arba pavergtai tautai išsilaisvinti. St. Šalkauskio tautinės misijos vizija siekė daug toliau, negu kasdienos egzistenciniai reikalavimai.

AR TAUTA GALI TURĖTI KOKIĄ MISIJĄ?

Tai klausimas, kuris ir paskatino arba iššaukė šį pasisakymą. Žinome, kad gyvenimas kupinas visokių misijų ir visokiomis kryptimis, bet kiekviena iš jų teišreiškia tik tam tikrą gyvenimo apraišką, bet ne patį gyvenimą. Net ir visas draugėn sudėjus nesusidarys vienos krypties, kuriai būtų palenktas visas gyvenimas. Ir tai jau vien dėl to, kad kiekviena misija turi savo skirtingus idealus bei skirtingus būdus idealui siekti. Dažniausia misijų keliais nueina atskiri individai, turį savy tam tikrų palinkimų, sakysim, poetai, kunigai, visuomenininkai bei politikai. Galima net pripažinti, jog kiekvienas sąmoningas žmogus turi savo asmeninę misiją — pagal savo galias, sugebėjimus ir polinkius. Šalia individo yra dar ir įvairių apimčių visuomeniniai junginiai, kurie gera valia susiburia siekdami tam tikrų praktiškų ar idealistinių tikslų, kas taip pat įeina į misijų kategoriją. Sakysim, labdaros draugijos, pacifistiniai sąjūdžiai ir t.t. Trečią misijinę kategoriją sudaro institucijos — religinės, politinės, valstybinės. Ši trečioji kategorija bene bus pati efektyviausia ir drauge pati p a v o j i n g i a u s i a, nes kiekvienu atveju ji turi moralinę galią ir savo misijai įgyvendinti nevengia prievartos. Taip, sakysim, Bažnyčia, su laiku virtusi institucija ir įgijusi galios, prievarta bruko tikėjimą. Komunizmas kaip politinė ir religinė institucija prievartos keliu vykdo savo misiją. Pagaliau ir nacizmas valstybinėmis priemonėmis įvilko vokiečių tautą į savo ideologinius marškinius. Bet kad tauta kaip tokia turėtų savo misiją, vargu, ar iš viso prileistina.

Tiesa, tautos vardu daug kas padaroma, ypač dabar, kai įsipilietino daugumoje tautinės valstybės, ir todėl prezidentas ar kuris kitas valstybės priešaky stovįs asmuo, skelbdamas valstybinius užmojus, išreiškia juos ir tautos vardu, tuo pačiu valstybę ir tautą sutapatindamas. Bet ar valstybės interesai sutampa su tautos interesais? Jeigu priimsime idealųjį požiūrį, jog valstybė kaip institucija privalo tarnauti tautai ir dirbti jos gerovei, tada valstybės misija bus tarnyba tautai, tačiau praktiškai tokia idealioji padėtis labai retai pasitaiko: dažniausiai valstybė pasistato savus interesus ir tikslus ir pačią tautą, prieš jos valią, priverčia jų siekti. Ar ne tą patį liudija kad ir mūsų akivaizdoje beveik kiekviena šiandieninė valstybė?

Kalbėti apie tautinę misiją būtų lygiai tas pats kaip kalbėti, iš viso, apie žmonijos misiją arba apie paties gyvenimo misiją, suprantant gyvenimą žmogiškąja prasme ir prileidžiant, kad tautos gyvenimas yra mažytė iškarpa žmonijos gyvenimo. Galimas daiktas, kad atsiras ideologų, kurie bandys duoti visam gyvenimui, t.y. visai žmonijai tam tikrą kryptį, kaip kad iki šiolei buvo tokių, kurie bandė vairuoti tautos gyvenimą atitinkamomis kryptimis. Tačiau praeities patirtis ir būsimos perspektyvos džiugiai nenuteikia jau vien dėl to, kad tautos gyvenime natūralūs kūrybiniai prasiveržimai dirbtinai ar prievarta nuskinami vairuojamos krypties naudai, krypties, kuri neatitinka tautos polėkiams ir visada subordinuojama asmens ar siauros grupės užmačioms. Ir kai kas nors ima kalbėti apie tautos misiją, spontaniškai kyla klausimas, ar tauta kaip tokia gali suformuluoti savo misiją, ar jai nebus kiekvienu atveju primesta asmens ar grupės ideologija? Turimoji patirtis aiškiai liudija, jog pati tauta kaip tokia jokiai misijai nesiangažuoja, ir jeigu buvo kas nors panašaus, tai tik primestiniai dalykai, kurie, pasibaigus vienokiai ar kitokiai prievartai, patys savaime pragaišo, nes jie nebuvo ir nepasidarė tautai esminiai. Reikia šioje vietoje atsiminti dar ir faktą, jog tauta visados stovi aukščiau bet kokios ideologijos. Čia reikia pabrėžtinai pasakyti, kad kiekviena misija yra ne kas kita, kaip asmens ar grupės pastangos įkinkyti visą tautą į tam tikros ideologijos rėmus. Tą ypatingai vaizdžiai liudija lietuvių tautos istorija: kadaise lietuviai buvo pagonys, jų pagoniškoji ideologija, nesvarbu (net mes nežinome) kokiu keliu lietuvių buvo priimta ar pačių susikurta, bet lietuviai buvo lietuviais. Vėliau lietuvių tautai savų ar svetimų rankomis buvo užvilktas krikščioniškas drabužis, bet jis neužtušavo tautos kaip tokios — tauta ir toliau turėjo savo originalią kultūrą, ją vystė ir plėtojo, nežiūrint kiek ji buvo suvaržyta naujosios ideologijos ar misijos. Lygiai ir šiandie lietuvių tautoje vyksta ideologinis perversmas. Ir jeigu rusų imperialistinė ekspansija tautos fiziškai neišnaikins, tai jai šiandie brukama komunistinė ideologija turės lygiai tokių pasekmių, kaip ir anksčiau turėtosios.

ST. ŠALKAUSKIS IR JO TAUTINĖS MISIJOS VIZIJA

Šio pasisakymo pabaigai atsigręžkime į St. Šalkauskį, klausdami, kaip tokiai šviesiai asmenybei atėjo į galvą mintis, jog tautai reikalinga kokia nors misija, ir net jis pats bandė tokią misiją suformuluoti. Visi žinome, kad Rusija ne nuo šiandie gyvena mesijaniniu mitu. Sakau, Rusija, bet bijau prileisti, kad tokiu mesianizmo mitu gyveno ir visa rusų tauta. Kaip žinome, nuo giliausių istorinių laikų rusų tauta kaip tokia neturėjo progos apreikšti savo valios, nes visą laiką buvo vairuojamos tautos padėty, tačiau jos vadovai visą laiką buvo įsikalę mesijaninę idėją, kuri ilgainiui prilipo visai tautai iki šių dienų. Rusiškoji pravoslavinė misija galiojo kaip atsvara Romos katalikiškai misijai. (Nežinia, kokiu būdu lietuviškai buvo duotas ir prigijęs rusų stačiatikių terminas, kai tuo tarpu tiesioginis ir prasminis vertimas turėjo būti „tikratikis").

Grįžtant prie St. Šalkauskio, reikia atsiminti, jog jis imliausius jaunystės metus praleido bestudijuodamas Rusijoje, kur vyravo toji mesijaninė dvasia ir kur jo mokytojai, kaip Vl. Solovjovas, buvo tiesioginiai to rusiškojo mesijanizmo apaštalai. Ir ne tik Solovjovas, bet ir tokios figūros kaip Dostojevskis, Tolstojus apaštalavo tai rusų mesijaninei idėjai, kas, be abejo, negalėjo likti be pasekų jaunam idealistui St. Šalkauskiui. Tiesa, St. Šalkauskis vėliau persimetė į Vakarus, tačiau vakarietiškoji ideologija anksčiau jame prigijusios rusų mokyklos mesijaninės minties nenustelbė, tik gal greičiau paskatino ieškoti tam tikro suderinimo Vakarų ir Rytų dvasios vienybėje. Šitoje vietoje jis ir rado gana pateisinantį anose nuotaikose galiojantį atsakymą — paskelbti lietuvių tautai tam tikrą misiją, kurios rėmuose lietuviai neatitrūktų nuo Rytų ir paliktų pakankamai atviri Vakarams. Teoretiškai šita St. Šalkauskio idėja gana racionaliai ir netgi patraukliai skamba, tačiau jeigu jis bent kiek būtų buvęs rytietiškam mesijanizmui kritiškas, greičiausia anoji St. Šalkauskio mesijaninė lietuvių tautai vizija būtų buvusi kitokia arba, vargu, ar jis iš viso būtų svarstęs tautinės misijos klausimą kaip tokį. Šitą prielaidą kaip tik patvirtina to paties St. Šalkauskio patys iškiliausi mokiniai — A. Maceina ir Juozas Girnius, kurių vienas įsigilino į pačią katalikybės esmę (A. Maceina), sąmonės pusę, bet nei vienas toliau neplėtoja ar nepropaguoja jų mokytojo St. Šalkauskio suformuluotos tautai mesijaninės idėjos. Ir pats J. Brazaitis minėtame straipsnyje pripažįsta, kad St. Šalkauskio iškeltoji idėja neprigijo. Net ir jo atsidavę mokiniai (A. Maceina) labai atsargiai tą mesijaninę idėją kritikavo ir plėtoti nesiangažavo.

Ir taip paliko St. Šalkauskio mesijaninė lietuvių tautai idėja tik ant popierio. Ir tai ne dėl to, kad ji nesusilaukė praktiškame gyvenime pritarimo, bet greičiau dėl to, kad ji buvo atitrūkusi nuo gyvenimo ir pasirodė naujajai (lygiai kaip ir vėlesniosioms) kartai tiesiog utopiška. Norint palenkti visą tautą tam tikra kryptimi, neužtenka tik pačios idėjos, bet reikia ir laiko bei atitinkamų priemonių, ir būtent, gana radikalių priemonių, kaip kad buvo tauta lenkiama katalikybei arba šiandien komunizmui.

TAUTOS MISIJA — PRIMESTAS MITAS

Istorija liudija, jog žmonijos gyvenimo eigoje potvynius ir atoslūgius sukelia atskiros tautos savo prasiveržimais arba nuosmūkiais. Gal būt iš to būtų galima išvesti, kad tokius prasiveržimus sukelia atskiros tautos, sekdamos savo misijonarinį pašaukimą, tačiau kaip tik tie patys istoriniai faktai šitokias prielaidas ir lengvai sugriauna. Visi didesni ideologiniai arba misijiniai sąjūdžiai, istorijos eigoje iškilę ir ligainiui prigiję, yra atskirų asmenų arba individų grupės

(tęsinys 11 p.)

88.314.186